

ПРИРУЧНИК ЗЕЛЕНЕ АГЕНДЕ У СРБИЈИ

Издавачи:

ЕКОЛОШКИ ЦЕНТАР „СТАНИШТЕ“

ТИМОЧКИ КЛУБ

ПОКРЕТ ГОРАНА СРЕМСКЕ МИТРОВИЦЕ

MILIEUKONTAKT INTERNATIONAL

2010.

Приручник су припремили:

Дејан Максимовић, Будимир Бабић, Маја Билбија и Ненад Рикало

Приручник је израђен у оквиру програма „Удруживање снага за одрживу будућност на Балкану“ који имплементира холандска организација *Milieukontakt International*

Програмом је започет процес Зелене агенде у Србији

Израду је финансијски подржао Регионални програм за заштиту животне средине на западном Балкану у оквиру Министарства спољних послова Холандије

ПРЕДГОВОР

Како је дошло до израде овог приручника? Коме је приручник намењен?

Приручник „Зелена агенда у Србији“ настао је као резултат четворогодишњег рада на програму „Удруживање снага за одрживу будућност на Балкану“. Програм је реализовала холандска организација „Milieukontakt international“ (МКИ) и тиме иницирала процес Зелене агенде у Србији. До средине 2010. године, укупно пет локалних самоуправа у Србији је усвојило Зелену агенду као своју званичну стратегију животне средине и одрживог развоја, а сасвим је извесно да ће се Зелена агенда до краја 2011. године реализовати у још четири општине.

Кроз овај процес је до сада прошло на стотине људи, организовано је 17 тематских радних група, у свакој од 5 општина организовано је више десетина састанака. Зашто вам све ово представљамо? Зато што је Зелена агенда партиципативни метод израде и спровођења развојних стратегија и планова са активним учешћем различитих сектора и великим бројем лица који раде и баве се одређеним делатностима у тим секторима. Сав рад и труд који је уложен у претходном периоду је произвео одређене резултате, који се могу представити у следећем:

- ✦ Усвојено 5 стратешких докумената
- ✦ Урађена детаљна анализа стања животне средине у 5 општина у Србији
- ✦ Усвојени прецизни четворогодишњи акциони планови за стратешко решавање проблема животне средине у 5 локалних заједница
- ✦ Раширена позитивна енергија и оптимизам међу људима да је могуће решавати нагомилане дугорочне проблеме
- ✦ Допринос већој свести о локалном развоју
- ✦ Мобилисаност обичних грађана да решавају своје проблеме и осећај да су и они важан део функционисања локалних заједница

Овим приручником желимо да представимо процес, начине, методологију, искуства и конкретне алате како је све наведено и постигнуто. Приручник је замишљен као комбинација општих објашњења и практичних алата, како бисмо објаснили концептуалне појмове, али и дали конкретне алате који се могу искористити, ако нека организација жели да Зелену агенду започне у својој заједници. Приручник је, пре свега, намењен онима који се баве израдом локалних стратегија, без обзира да ли се ради о стручним лицима, представницима институција, цивилног сектора или заинтересованим појединцима – обичним грађанима. Свесни смо да је веома тешко написати универзалан приручник, који ће задовољити потребе експерата, али и дати основна објашњења која су понекад неопходна грађанима без експертског знања. Трудили смо се да пронађемо компромис и праву меру која ће задовољити укусе и потребе свих страна у овакавим процесима. Наша намера је да сви читаоци овог приручника дају само једну оцену – корисно.

Још је важно истаћи да садржај приручника није „свето писмо“, није нешто што мора да се као обавезно примени у предложеном облику. Вредност методологије Зелене агенде је и у томе да се увек уважавају специфичности заједнице, да се процес прилагођава заједници и мења у складу са њеним потребама, никако обрнуто. Надамо се да ће након неког одређеног периода, неки други људи написати нови приручник Зелене агенде и представити развијенији и инвентивнији концепт.

У име свих људи који су уградиле део себе у израду приручника, користимо прилику да се свима захвалимо на помоћи и уложеном труду. Тим који је прикупљао материјале и писао приручник је: Дејан Максимовић и Будимир Бабић (Вршац), Слајана Милутиновић (Књажевац), Марко Цвијановић и Бојана Новаковић (Сремска Митровица). Посебно се захваљујемо на подршци коју су пружили Маја Билбија (МКИ локални пројект менаџер за Србију) и Крис Ван Ден Сандену, МКИ координатору пројекта из Амстердама.

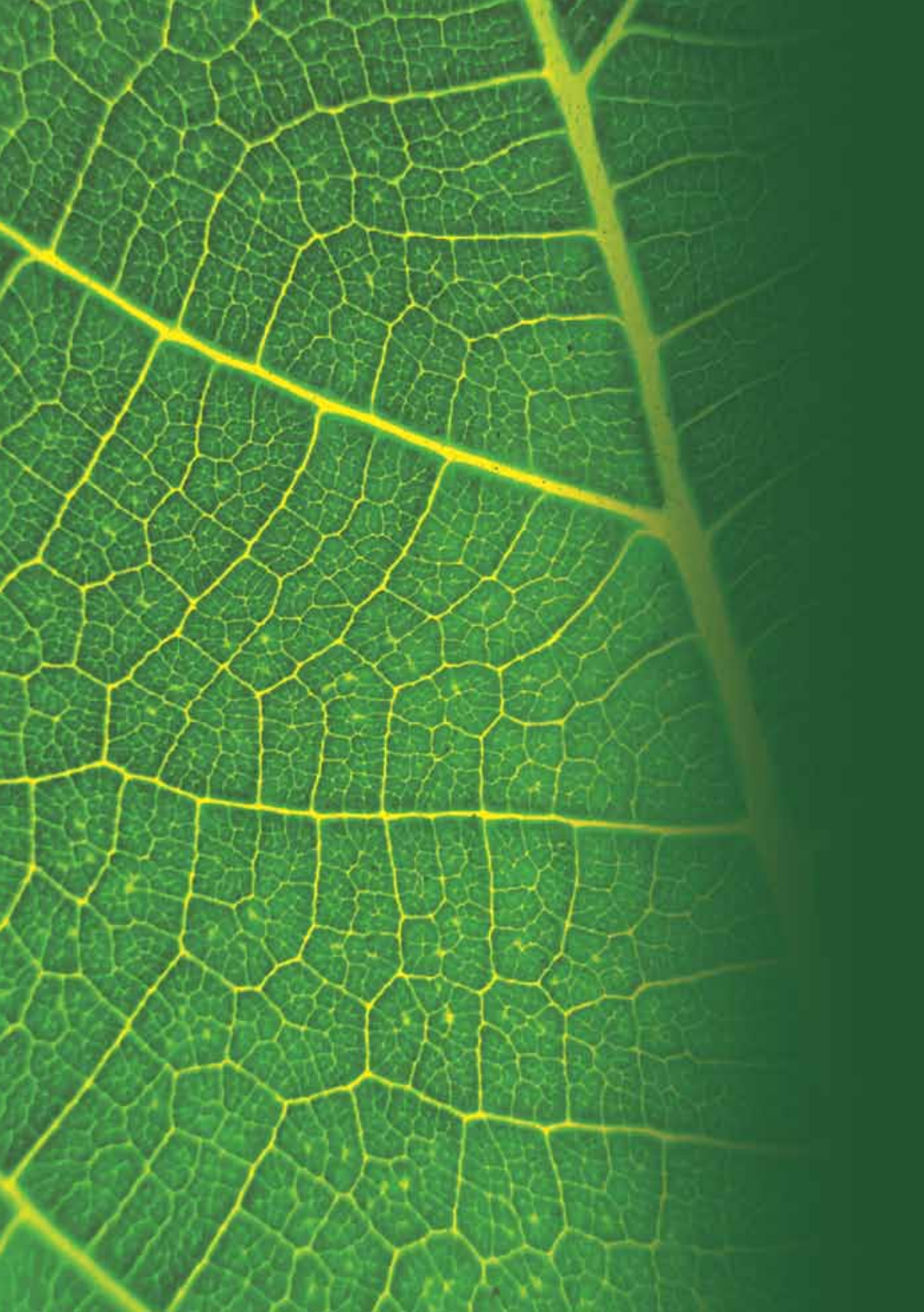
9. јул 2010. године

Ненад Рикало

тренер и консултант на пројекту

A close-up photograph of a green leaf, showing a detailed network of veins. The veins are a bright yellow-green color, contrasting with the darker green of the leaf's surface. The veins form a complex, branching pattern across the leaf. The lighting is soft, highlighting the texture and structure of the leaf's vascular system.

О ЗЕЛЕНОЈ АГЕНДИ

ЗЕЛЕНА АГЕНДА – 17 КОРАКА КА ОДРЖИВОЈ БУДУЋНОСТИ

Зелена агенда је метод израде и спровођења развојних стратегија и планова са активним учешћем различитих сектора у заједницама у којима се процес обавља. У поређењу са другим процесима које имају сличне циљеве, Зелена агенда се разликује у бар три аспекта: Процес започиње идентификацијом локалних вредности, а не проблема; учешће у процесу није ограничено на стручњаке или одређене заинтересоване групе него је отворено за све; и као резултат тога, процес и његови резултати су суштински у „власништву“ грађана локалне заједнице.

Вредности, а не проблеми

Рад у заједници почиње тако што заинтересоване стране (НВО, грађани) одређују које су вредности значајне за њихову заједницу. Главна идеја оваквог приступа је да се људи фокусирају на ствари на које су поносни, на вредности које је пожељно сачувати и унапредити, а не на проблеме. Неки примери вредности су: воде (језера, реке, вода за пиће...), културно наслеђе (споменици, музеји, традиционална храна, музика...). Наравно, саме вредности могу да буду у незадовољавајућем стању (угрожене, занемарене...), а кроз кораке који су у оквиру процеса Зелене агенде то стање би требало бити идентификовано и одређене смернице за њихову санацију и очување.

Учешће отворено за све

Процес Зелене агенде је отворен за све оне који су заинтересовани да учествују без обзира да ли су они признати стручњаци или не. Верујемо да свако ко је заинтересован за квалитет живота у својој заједници може томе и допринети, па би му требало омогућити да то и уради. Управо ради тога у процесу Зелене агенде је посебна пажња посвећена оспособљавању локалног становништва да активно учествује у процесу прављења стратегије, те спровођењу самог плана.

У „власништву“ грађана локалне заједнице

Након избора 3-4 вредности које су најважније за заједницу, формирају се радне групе које ће даље радити на анализи сваке од вредности. Радне групе анализирају тренутно стање у којима се вредности налазе, одређују стратегију за њихово очување и дају идеје за пројекте. Све ове кораке предузимају представници локалне заједнице на основу својих приоритета, потреба и жеља. Управо ради тога, они су мотивисани да дођу до резултата које су сами одредили у документу Зелене агенде.

Управо ова три аспекта ће нас стално пратити током представљања Зелене агенде у овом приручнику и зато је потребно нагласити их, како би читалац могао да их препозна и запамти као најважније карактеристике овог процеса.

Историја Зелене агенде

Концепт Зелене агенде су први пут развили у Румунији 1998. године холандска невладина организација «Milieukontakt International» (МКИ) и њен локални партнер Focus Eco Centre из града Тргу Муреш. Успешан први покушај био је убедљив доказ да је метода успешан инструмент за увођење позитивних и трајних промена које чине свет у коме живимо бољим. Идеја Зелене агенде повезана је са Локалном агендом 21, која је усвојена на конференцији Уједињених нација у Рио де Женеиру 1992. године.

Зелена агенда је до сада:

- **реализована у:** Румунији, Русији, Хрватској, Молдавији, Киргистану и Бугарској
- **реализује се у:** Албанији, Босни и Херцеговини, Бугарској, Црној Гори, Косову и Метохији (резолуција УН 1244), Македонији, Румунији и Србији
- **теме:** спроведене су разноврсне акције и пилот пројекти у заједницама. Неке од тема које се често понављају су: 1) отпад, 2) вода, 3) културно наслеђе, 4) еко-туризам, 5) подизање нивоа свести о проблемима животне средине.
- **резултати:** неке од активности спроведених у оквиру процеса Зелена агенда:
 - кампање о одвајању отпада;
 - одређивање локација погодних за одвајање отпада;
 - мапирање бициклических стаза;
 - поставка ботаничке баште;
 - унапређење уличног осветљења и израда мапа о локалитетима културног наслеђа;
 - изложба о локалној архитектури;
 - такмичења за децу о темама Зелене агенде;
 - изградња дечијих игралишта;
 - рестаурација парка;
 - уградња хидрофора – побољшање водоснабдевања локалног становништва;
 - еколошка модна ревија са креацијама направљеним од отпада;
 - тестирање воде и земљишта уз укључивање локалног становништва;
 - ревитализација исушеног природног језера;
 - акције пошумљавања;
 - рестаурација речних обала.

шта је све постигнуто:

процес Зелене агенде је усмерен на конкретне активности са видљивим дугорочним резултатима:

- Локално становништво је:
 - ✓ Иницирало пилот пројекте и активности;
 - ✓ Креирало стратегију развоја своје заједнице у складу са принципима одрживог развоја
 - ✓ Успело да прикупи средства и реализује пилот активности својом посвећеношћу и преузимањем одговорности
 - ✓ Основало НВО као резултат удруживања и заједничког рада у оквиру процеса Зелена агенда
- Кроз рад на Зеленој агенди побољшани су односи у заједници
- НВО-и су добили увид у стварне потребе и жеље локалне заједнице
- НВО која је координирала процес добила је подршку, као резултат великог интересовања медија,
- Заинтересованост медија за процес Зелене агенде дала је ширу слику о значају животне средине и природе у укљученим заједницама
- Локални, покрајински и републички донатори су финансијски подржали активности и стратешке планове. На пример у Хрватској и након 5 година од усвајања стратешких планова локалне владе финансирају реализацију активности везаних за Зелену агенду

Који су показатељи успеха?

- ✦ Локално становништво је од почетка укључено у креирање активности.
- ✦ Постоји јасно видљива повезаност између реализованих активности за подизање свести јавности и успеха каснијих пилот пројеката.
- ✦ Локални актери су креирали и краткорочне и дугорочне пројекте. Дугорочни пројекти су одрживи у оним заједницама у којима су локалне власти биле укључене од самог почетка процеса. Краткорочне активности су биле у складу са капацитетима локалних НВО и радних група и могле су бити лако реализоване без активне подршке локалних власти.
- ✦ За јасно видљиве резултате обрађених тема потребно је више времена.
- ✦ Тренизи, едукација и чињеница да су предузети кораци допринели спровођењу планова.

Социјално еколошки аспекти Зелене агенде

Више је него очигледно да од друштва, односно, од ставова друштва, у мноме зависи судбина животне средине. Цивилизацијски токови у великој мери одређују стање наше планете, као свеобухватног еко система. Категоризација друштвених вредности основа је и друштвених норми и друштвене праксе, те се може довести у директну корелацију са третманом природе, било да се ради о једном локалном друштву или о глобалној светској заједници.

Вредносни ставови нису униформни, ни у различитим деловима света, па ни унутар појединачних друштава. Напротив, религијска, социјална, па и економска усмерења воде релативно различитим класификацијама друштвених вредности. Постоји читава лепеза ставова о томе какав треба да буде однос човек - природа: од екстремно антропоцентричног Канта, који је врло категорично тврдио: „човек нема никаквих моралних дужности према било коме или чему, осим према другим људима“*, преко умереног антропоцентризма, који утилитаристички заговара бригу о околини једино због тога што то одговара интересима човека, до различитих облика екоцентризма, какви су анимоетика, биоетика или геоетика**. Без обзира на географску, религијску или било какву другу припадност, пред сва друштва се поставља слично питање – да ли је улога природе да, са свим својим ресурсима, служи човеку (антропоцентрична поставка) или је ваљано не реметити природне процесе и живети у сагласју с њима (екоцентрична поставка).

Цивилизацијски моменат нас, без сумње, упућује на троугао односа између природе (околине), привреде и друштва, од којег, зависи равнотежа социјално еколошког аспекта свеукупне егзистенције, па и израде сваке Зелене агенде. Интерактивни односи, који постоје између ова три елемента одређују квалитет, али и судбину сваке средине. Равнотежа међу њима је значајно нарушена не само на глобалном нивоу, већ и у готово свим локалним срединама, што процеси Зелене агенде и бележе.

Ова шема је преузета из књиге: „Увод у глобалну екологију“, аутора Вјекослава Главача, издате у Загребу 2001. године (стр. 147).

Природа, очигледно, обезбеђује опстанак човечанства, а привреди, односно, индустрији пружа неопходне сировине и енергију без које није могућа производња, нити функционисање осталих грана привреде, док она, поготово индустријска постројења, загађује животну средину својим отпадним материјама. Ова ситуација се може уочити готово у свакој средини, а за сваку Зелenu агенду је од изузетног значаја ниво развијености одређене локалне друштвене заједнице и њен однос према свом природном окружењу. Будући да се Зелена агенда, поред природних вредности, бави и свим осталим вредностима једне заједнице, као што су културне, људске, социјалне и економске вредности, овај однос: друштво – природа требао би бити од посебне важности за њу. Све вредности показатељи су зрелости једног локалног друштва, а самим тим и степена самосвести, што подразумева и сегмент свести посвећен значају животне средине – еколошку свест. Другим речима, све наведене врсте вредности су на одређени начин, у служби развоја друштвене свести ка оним нивоима који подразумевају дубоко увиђање важности очувања екосистема датог окружења.

Никако не треба занемарити интерактивни однос: друштво – привреда, који би могао носити пуно позитивног уколико садржи односе међусобног кориговања и оснаживања. На жалост, он врло често јесте „сарадња“ политичких и финансијских (привредних) центара моћи, која иде на уштрб животне средине одређене заједнице, тако да ова релација може индиректно, у великој мери, помоћи или одмоћи успостављању равнотеже у овом социјално-еколошком троуглу. Већ годинама се промовише идеја одрживог развоја која подржава континуитет привредног раста, али умереног темпа, којим се спречава претерано угрожавање животне средине и чувају природни ресурси од неодговарајуће експлоатације. Свеукупна ситуација на планети, ипак нам даје за право да констатујемо како сирови утилитаризам обе врсте центара моћи доминира, нарочито када они делују сагласно. Тако би за процес реализације Зелене агенде у некој заједници утврђивање степена корупције, нивоа развијености демократије и цивилног сектора, морало бити од посебног значаја, јер су то, очито, релевантни фактори социјално еколошке равнотеже, а посредно и одреднице будућности дате заједнице.

На социјално-еколошка питања треба обратити пажњу већ приликом формирања радних група и главних тема којима ће се оне бавити, а посебно током фазе 3, што не значи да их не треба имати на уму током целог процеса. Она су изузетно важна за ваљану идентификацију вредности (које год оне биле) у кораку 5, процену утицаја трендова - нових вредносних ставова на постојеће вредности у кораку 6, дефинисање проблема и њихових узрока у корацима 8 и 9, процену стања и потенцијала заједнице у кораку 10, одређење приоритета у кораку 11... С разлогом се сензибилитет за успешно реализовање ових корака везује за еколошку свест, па ће нам бити занимљив одговор Ивана Цифрића (аутор књиге „Социјална екологија“) на питање о факторима који је ограничавају: „Мислим да нећемо погрешити ако истакнемо три битне тачке у формирању еколошке свести: прошлост, садашњост и будућност...

Фактори прошлости: оптерећују постојећи систем појмовима и начином мишљења који је утицао на обликовање целокупног човековог односа према природи као односа доминације, исцрпљивања и потчињавања.

Фактори садашњости: утичу на конзервирање постојећег стања, па и стања свести. То је психолошка адаптација социјалних слојева и појединаца на проблеме све већег загађивања природе и човекове средине. Психолошка адаптација је у порасту што смањује свест о потреби да се реагује на деструкцију основа сопствене егзистенције. Социјална адаптација на еколошку кризу условљена је напросто конформистичким понашањем, односно потребом да се задрже материјалне и социјалне позиције.

Фактори будућности: делују пре свега као присуство израженог ризика за променом постојећег. У несигурном свету постоје реални изгледи да буде и горе него што јесте, па то смањује човеково размишљање о новим еколошким алтернативама. “***

Посебну пажњу заслужује често занемаривање димензија еколошких штета услед психолошке адаптације припадника већине друштвених слојева на лоше стање животног окружења или чак на негативне тенденције у тој области. Што никако не треба пренебрегнути током процеса израде документа Зелене агенде, као ни сличне ефекте социјалне адаптације, која избегавајући било какве промене, па и оне усмерене на побољшања стања животне средине, напросто обоји укупан друштвени живот једне заједнице, па негативни ефекти те самообмане бивају прилично неуочљиви.

Дихотомија антропоцентричност – екоцентричност прожима све чега се дотакнемо из области заштите животне средине и због тога је битно нагласити да само њено превазилажење нуди утемељене одговоре. Та дилема је, заправо лажна, будући да је човек саставни део природе, те свако угрожавање природе представља и атак на човекову егзистенцију. Порука еколошки свесне личности, која проистиче из пређашњег става, могла би гласити: „Ја имам моралну дужност и базични интерес да штитим и сачувам природу, јер сам ја једно с њом.“****

Корак даље је упостављање духа солидарности према природи, који не занемарује, већ једнако живи, друштвену солидарност, као свој саставни део. Овај квалитативни скок ће бити јаснији уколико имамо на уму да овим надилазимо и егоцентричну усмереност на интересе човека и морални однос према суживоту с природом, те улазимо у сферу највишег облика комуникације с окружењем што је заправо однос љубави.

Где можете пронаћи више информација?

Један од резултата пројеката „Зелена агенда у Србији“ је и овај приручник, који систематизовано представља резултате процеса. У њему су доступне информације о процесу, методологији, резултатима и људима који су га стварали. На веб страници www.greenagenda.net/serbia можете пронаћи електронску верзију приручника и још пуно корисних информација о процесу.

Зелена Агенда Града Сремска Митовица

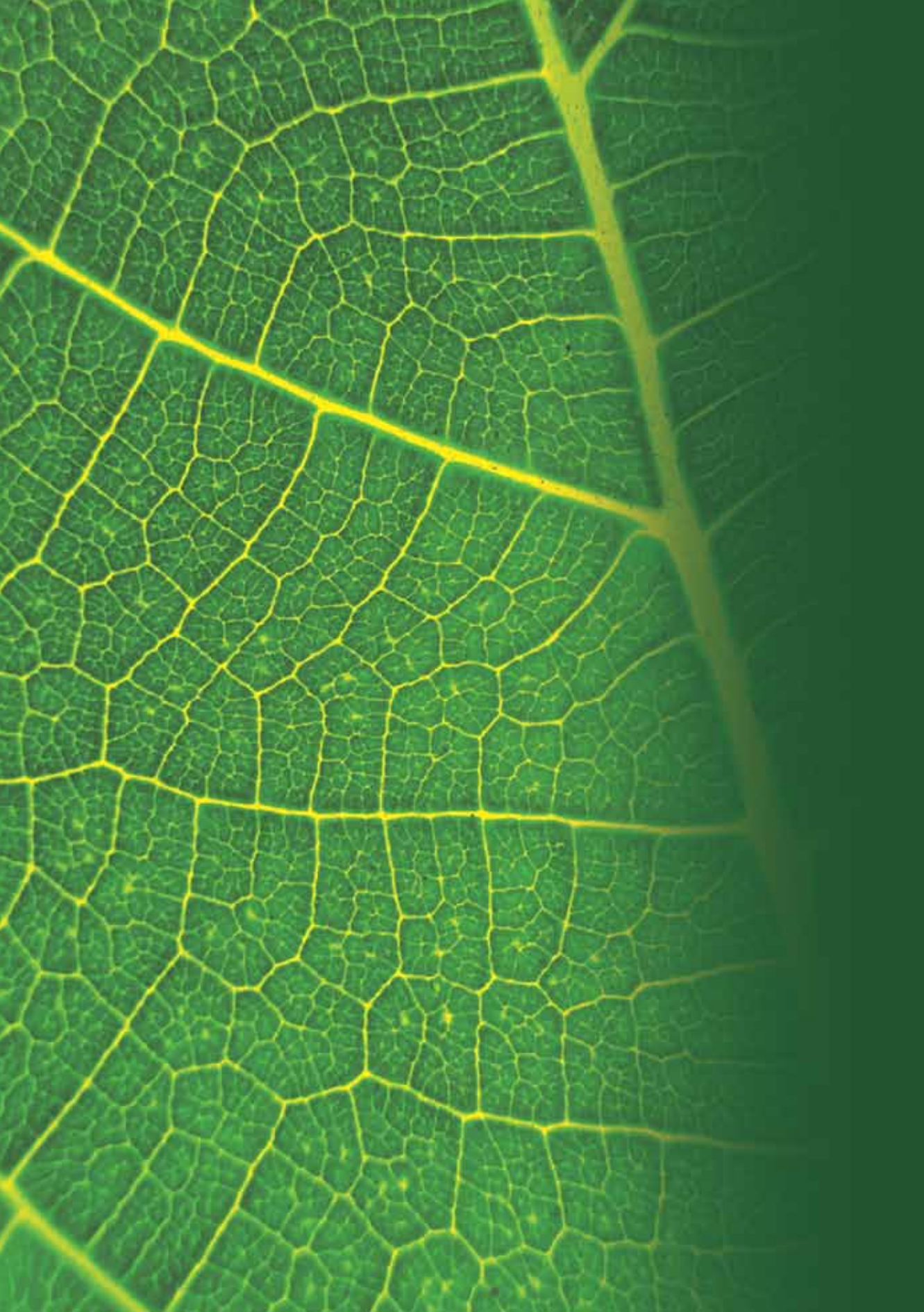
Засавица

Пројекат је финансијски подржао Министарство спољних послова Холандије
кроз Регионални програм за заштиту животне средине западног Балкана.

A close-up photograph of a green leaf, showing a detailed network of veins. The veins are a bright yellow-green color, contrasting with the darker green of the leaf's surface. The veins form a complex, branching pattern across the leaf. The lighting is soft, highlighting the texture and structure of the leaf's vascular system.

ЗЕЛЕНА АГЕНДА У СРБИЈИ

Увод

У склопу великог регионалног програма „Удруживање снага за одрживу будућност на Балкану“, холандска организација „Milieukontakt international“ (МКИ) је 2007. године је започела реализацију пројекта Зелене агенде у Србији. Пројекат је трајао четири године, под финансијским покровитељством Министарства спољних послова Холандије, и имао је неколико фаза:

- ✦ Иницирање процеса и упознавање шире јавности
- ✦ Селекција три заједнице
- ✦ Спровођење активности у заједницама
- ✦ Формирање Националне платформе Зелене агенде у Србији
- ✦ Завршетак пројекта и евалуација резултата

На почетку процеса одабране су три заједнице и невладине организације:

- ✦ Тимочки клуб из Књажевца
- ✦ Покрет горана из Сремске Митровице
- ✦ Сунчани врхови из Бруса

Селекциони процес је био добро осмишљен и организован, али иницијално није значило и коначно. Прво је одржан селекциони тренинг у Бањи Врујци у новембру 2007. године, на коме је учествовало осам организација и представника локалних самоуправа. Међутим, једна од изабраних организација није показала довољне капацитете и озбиљност у раду, па је убрзо по иницирању процеса у локалној заједници одустала од даљег рада. То је организација „Сунчани врхови“ из Бруса.

У том тренутку је изгледало да ће се пилот пројекат Зелене агенде у Србији наставити само у две заједнице, међутим, догодио се значајан преокрет, који нам је одмах показао да је Зелена агенда заинтересовала ширу јавност и да постоје заједнице које имају огромну потребу и жељу за оваквим процесима. Јавила се организација Еколошки центар „Станиште“ из Вршца са сјајном идејом о укључивању нове три локалне заједнице у пилот пројекат. Ради се о општинама Бела Црква, Пландиште и Вршац. Зашто сам овде рекао са сјајном идејом? Зато што се ради о изради микрорегионалне Зелене агенде (микрорегион – три суседне општине које деле одређене заједничке вредности, али се и суочавају са заједничким проблемима). Овакав концепт Зелене агенде на регионалном нивоу још није развијан, па смо тада сматрали такву идеју извесним изазовом да се баш на територији Републике Србије развијају нови концепти који ће моћи да се примењују на неким другим територијама. Сјајна идеја је на крају дала и изванредне резултате који ће овде бити и представљени.

После четири године имамо усвојене стратешке документе у 5 општина, а почетком лета 2010. постало је сасвим извесно ће се Зелена агенда спроводити у још 4 нове општине, уз финансијску помоћ нових донатора. Прва на листи је општина Бабушница, остале три су процесу селекционисања. Ово нам показује да су намере и напори пилот пројекта Зелена агенда у Србији имали ефекта на ширу јавност. Са укупно 9 заједница које су започеле или иницирале процес, Србија је лидер Зелене агенде на територији западног Балкана.

Опис стања и процеса

После вишегодишње нестабилности и сукоба у непосредном окружењу и на свом подручју, Србија има јасну европску перспективу. Званична државна политика усмерена је ка испуњењу услова за чланство и интеграцију у ЕУ. У многим друштвеним областима чине се напори у усаглашавању законодавства са европским. Међутим, када је у питању суштинско прихватање европских вредности, процедура и навика на локалном нивоу, нарочито у области заштите животне средине, уочава се да Србија не показује велике и значајне помаке у складу са прокламованим европским циљевима и очекивањима.

Један од значајних проблема препознатих у области заштите животне средине у Србији је мали број локалних самоуправа које су спровеле реформу локалне политике, усвојиле Локални еколошки акциони план (ЛЕАП) или започеле процес његове израде. Пре неколико година, у Србији је на локалном нивоу, у пар општина започет процес израде ЛЕАП-а. Процес је ускоро добио законску потврду, јер по члану 13. тадашњег Закона о заштити животне

средине (135/2004), постојала је не до краја дефинисана обавеза доношења локалних акционих планова. У 2010. години, фактичко стање у Србији је да само 35 општина има усвојену стратегију заштите животне средине или су барем започеле процес израде. Проблеми постоје и у оним општинама које су ЛЕАП усвојиле. После задовољства и оптимизма након усвајања, у готово свим општинама је наступило разочарање, због изостанка имплементације документа, или у ређем броју случајева, због неиспуњених очекивања. Бројни су разлози зашто се то догодило – 1) велики и дуготрајни еколошки проблеми, 2) преамбициозни циљеви, 3) изостанак иностране подршке у финансирању, а домаћих извора нема, 4) укорененост вишедеценијских процедура и схватања како треба да функционише локална самоуправа, 5) долазак нове локалне власти која не разуме процес, не схвата корист од њега, не зна за његово постојање и не наставља га. Чест разлог је и што је сам процес био сувише персонализован и везан за упорност и квалитете људи који су га водили, те није постао део институционалног и системског решавања, јер други делови локалне самоуправе нису спремни за његову имплементацију, или једноставно није препознат у широјој заједници.

Зелена агенда је модел грађанске иницијативе који може успешно да допринесе у превазилажењу неких од наведених проблема. Методологију Зелене агенде је први пут развила холандска организација „Милиеуконтакт интернационал“ (МКИ) у Румунији 1998. године. До сада се спроводила у Румунији, Молдавији, Русији и Хрватској, а од скоро је започета у Албанији, Босни и Херцеговини, Македонији, Црној Гори, Киргизији и Србији. Истоимени пројекат се у периоду 2008 – 2010 спроводио у 20 локалних заједница у 5 држава западног Балкана, а у Србији су то Вршац, Пландиште, Бела Црква, Сремска Митровица и Књажевац.

Један од услова приступа Европској унији је и усаглашавање са њеним легислативама и директивама из области заштите животне средине, који ослањају на Локалну агенду 21. Зелена агенда представља адаптацију концепта Локалне агенде 21. Архуска конвенција је својеврсни правни оквир за процес Зелене агенде. Ова међународна конвенција прописује приступ информацијама о животnoj средини, учешће у доношењу одлука и приступ правосуђу у питањима заштите животне средине. Међутим Зелена агенда иако има сличне методе, за циљ има побољшање и одржавање вредности природе и животне средине на локалном нивоу. У Националној стратегији Србије за приступање ЕУ, у сектору животне средине (поглавље 3.3.6) поред законодавних су и остали захтеви који се поклапају са неким циљевима и активностима Зелене агенде: **Јачати административне и људске капацитете за стратешко планирање у области животне средине, различите врсте дозвола, инспекцију, мониторинг чинилаца животне средине као и управљање пројектима.**

Зелена агенда има двоструки циљ – с једне стране то је процес заједничког учешћа, сарадње и договора свих актера локалне заједнице, а са друге важан је и резултат – локални акциони план за побољшање квалитета локалног живота промоцијом одрживог развоја. Зелена агенда даје рационална и економски одржива решења за проблеме животне средине и афирмише позитивне вредности, које постају део званичне политике општина у којима се спроводи, без обзира на тренутну политичку вољу. На тај начин се омогућава континуитет решавања проблема, а онемогућава прекид позитивних процеса сменом локалне власти. Документ је важан услов међународних интеграција, јер је показатељ демократичности одлучивања и локалне политике у области заштите животне средине.

Зелена агенда је отворен демократски процес укључивања еколошких удружења грађана, локалних власти и пословног сектора у израду стратегије одрживог развоја, по принципу „одоздо нагоре“ и „од људи за људе“, са циљем дијалога и договора око важних питања заштите животне средине и културног наслеђа, за премошћавање разлика између садашње ситуације и жељене будућности (визије заједнице). То је партиципативни начин бављења локалним проблемима, решењима, могућностима и претњама животnoj средини.

За разлику од неких стратегија чије иницирање увек започиње локална самоуправа, Зелену агенду увек иницирају локалне невладине организације (НВО) или удружења грађана. НВО почињу и координишу процес успостављањем радних група у својим заједницама. Радне групе су тематски различите (вода, културно наслеђе, природне вредности, пољопривреда, екотуризам, еколошка свест) и сачињавају их сви главни локални актери (stakeholders) – удружења грађана, представници предузећа, установа и институција, локалних власти итд. Задатак радних група је да путем договора дефинишу стратегију локалног одрживог развоја током серије састанака, уз консултације и активно учешће јавности и започну са имплементацијом конкретних активности и пројеката за унапређење квалитета живота у заједници. Резултати рада радних група се сакупљају у један завршни документ – Зелену агенду, коју усваја локална скупштина и тада она постаје део званичне локалне политике. Процес израде, усвајања и имплементације Зелене агенде представља својеврсни изазов јавног поверења и потврду да је локална власт заиста заинтересована за мишљење грађана, да ли је приступачна и спремна да послуша, као и да ли је вољна и способна да учини оно што грађани препоручују.

Поређења између ЛЕАП-а и Зелене агенде

ЛЕАП	Зелена агенда
Одрживи развој	Одрживи развој
Процес иницира локална самоуправа и води га до краја	Процес иницирају грађани (НВО), али је и учешће локалне самоуправе неопходно
Учешће јавности у фази дефинисања и рангирања проблема	Учешће јавности током целог процеса, „од људи за људе“
Проблеми заштите животне средине	Вредности заједнице, одрживи развој
Бави се само питањима животне средине	Може да укључи културно наслеђе и друштвено-економски развој
Процес почиње са проблемима	Процес почиње са вредностима заједнице
Радне групе + акциони план	Радне групе + акциони план + учешће јавности
„Научни ниво“	Ниво заједнице (пожељно учешће група које немају прилику да искажу став о неком питању)
„Власништво“ локалне самоуправе	„Власништво“ грађана (локалне заједнице)
Процес завршава са усвајањем документа	У сам процес укључен наставак и пилот пројекти
Процес води до резултата	Важан рани успех и резултат
Сложен, велики, није изводљив у мањим заједницама и за НВО	Изводљив у малим заједницама и НВО
Постоји и познат је као процес	Постоји у више од десет држава, нов концепт
Понегде је законска обавеза (нпр. Македонија)	Није законом обавезан

Зелена агенда даје оквир са 17 аналитичких корака подељених у 5 фаза. Они имају битну улогу при откривању сложених односа између животне средине и развоја, па тако помажу учесницима у одлуци о приоритетним питањима која ће се обрадити у завршном документу. Најбољи резултати се постижу комбинацијом партиципативног процеса са аналитичким корацима што обезбеђује подршку заједнице у квалитетном бављењу битним локалним питањима. Учесници у процесу доношења Зелене агенде су цивилни сектор (локалне НВО), економски сектор (предузећа) и локална самоуправа (представници власти и установа). Иако процес започињу НВО, учешће локалне самоуправе је неопходно. Зелена агенда је првенствено грађанска иницијатива и на њу полагају право грађани, пре свега удружења која су носила цео процес, па је логично да су њихови захтеви према локалним ауторитетима исти, без обзира ко то био, не зависе од избора и политичких комбинација и нагодби. Постоји још једна битна разлика у односу на ЛЕАП. Када се заврше прве четири фазе и документ Зелене агенде усвоји, у петој фази, нека њена начела и одредбе се путем пилот пројеката имплементирају у пракси.

1) Дугорочни циљеви:

- питања животне средине интегрисана у све релевантне процесе планирања
- подизање нивоа знања о питањима животне средине
- подизање свести о утицају питања животне средине на одрживи развој

2) Краткорочни циљеви:

- анализа развоја општине у контексту заштите животне средине
- анализа потенцијала и ограничења
- осмишљавање визије и стратешке оријентације
- иницирање интерактивних процеса с релевантним актерима и носиоцима развоја

Реализацијом Зелене агенде се добија још:

- листа потенцијала и вредности локалних заједница
- анализа стања животне средине
- идентификација и рангирање еколошких проблема
- листа потенцијала и вредности локалних заједница
- листа еколошких приоритета
- визија заједнице (жељено стање)
- акциони план за прелазак из постојећег стања у жељено
- јачање капацитета локалних еколошких НВО
- већа сарадња између појединих сектора у локалној заједници

Milieukontakt international (МКИ), као организација носилац пројекта у 5 држава Балкана, различитим активностима помаже и обучава локалне НВО да наставе процес и након завршетка пројекта. На локалном (националном) нивоу, група тренера је прошла обуку и њихов задатак је да помажу локалним заједницама (НВО и радне групе) у процесу израде Зелене агенде. Тренери су стручњаци у разним областима које доприносе подизању капацитета НВО и чланова радних група за будући самостални рад (писање пројеката, фондрејзинг...). МКИ нуди услуге консултација и тренинга, помаже при развоју одрживости. На регионалном (међународном) нивоу, омогућена је размена искустава и података између заједница које учествују у процесу. Организују се радионице, семинари и студијска путовања на којима се учесници подучавају о законима ЕУ из области заштите животне средине и о успешним примерима из земаља ЕУ.

Пет невладиних организација које у Србији спроводе Зелену агенду у својим општинама, формирале су Националну платформу Зелене агенде, са следећим циљевима:

- Подизање свести о важности стратешког планирања у области заштите животне средине, ширење процеса Зелене агенде и на оне локалне заједнице у Србији које немају усвојен ни започет процес израде стратешког документа
- Повећање утицаја НВО на креирање локалне политике заштите животне средине и веће учешће грађана у процесу доношења локалних одлука
- Јачање капацитета локалних НВО (нарочито малих и нових) и оснаживање њихове мотивације да иницирају процес стратешког планирања у својим заједницама.

Зелена агенда у Књажевцу

КЊАЖЕВАЦ – ГРАД ЗЕЛЕНИЛА – ГРАЂАНСКА И МОДЕРНА ОПШТИНА СА ПРОСПЕРИТЕТНОМ И ДИНАМИЧНОМ ПРИВРЕДОМ, ГДЕ СВИ ГРАЂАНИ КВАЛИТЕТНО ЖИВЕ

Зелена агенда почиње и почива на вредностима једне заједнице, па је и читав процес њене израде у Књажевцу био изазов, имајући у виду да се овакав приступ стратешком планирању до сада није у нашој средини користио. Зато се процес одвијао афирмативно у неколико праваца – лобирање кључних актера ради квалитетне реализације и обезбеђивања одрживости пројекта, јачање капацитета (знања и вештина) радних група, размена и коришћење искустава из земаља у којима је Зелена агенда већ реализована, повећање учешћа медија са циљем што веродостојнијег представљања оваквог приступа стратешком планирању, и на крају, али не мање битно, подизање свести целе локалне заједнице о важности бриге за околину.

Процес је покренула и реализовала неваљина организација „Тимочки клуб” из Књажевца, у сарадњи са партнерима – планинарским друштвом „Бабин зуб”, организацијом „Зелена листа”, удружењима риболоваца и ловаца, одгајивача говеда, Покрета горана и заинтересованих појединаца. Допринос реализацији процеса дали су и Шумска секција Књажевац, ЈКП „Стандард”, предшколске и школске установе, Завичајни музеј, медији, као и општинске институције и друге организације.

Процес Зелене агенде је започео 10. јуна 2008. године одржавањем првог састанка, на коме је присуствовало 25 представника заинтересованих страна. На састанку су учесници одредили вредности које су препознате у нашој средини и по томе су формиране четири радне групе:

- **Природна богатства**
- **Туристички потенцијали**
- **Привреда и пољопривреда**
- **Становништво и екологија**

Уследили су састанци радних група током којих су ове вредности дефинисане и од њих издвојене најприоритетније. Свака радна група је ревидирала вредности назначене на првом састанку заинтересованих страна, тако да су неке вредности преформулисане, неке су додате, а неке изузете из даље анализе. Ово својеврсно „пречишћавање вредности” је помогло да се одаберу праве и најприоритетније, на којима су радне групе у наставку процеса радиле. Након серије састанака радних група, уобличени су резултати у облику документа Зелена агенда, који је прошао јавну расправу, коментаре заинтересованих страна и усвојен је на седници Скупштине општине Књажевац, чиме је озваничен.

Зелена агенда у Сремској Митровици

Организација која је спроводила процес Зелене агенде је Покрет горана Сремска Митровица. Ова НВО је још 1996. године иницирала истраживање предела око реке Засаваце у смислу валоризације и будућег проглашења заштите овог предела. Након тога је Влада Републике Србије 1997. године донела Уредбу о заштити Специјалног резервата природе (СРП) „Засавица“. Овом Уредбом је Покрет горана постао први старалац Засавице и прво удружење грађана које је постало старалац неког природног добра у Србији.

Након 13 година заштите, СРП „Засавица“ је постао једно од најистраженијих природних добара у Србији. Пресудну заслугу за то има управо Покрет горана, реализујући низ пројеката за које су средства донирали локални, покрајински, реублички и међународни донатори. Неки од најзначајних пројеката су „Генерални пројекат уређења водног режима Засавице са аспекта интегралног управљања и унапређења животне средине (Институт Јарослав Черни, 2002), „Развој методологије и плана управљања туризма СРП Засавица“ (UNDP), „Изградња заштитног рова за повратак колонија чапљи на пашњаку Ваљевац“ (Влада Холандије), „Подизање свести јавности о редукацији загађења и заштити екосистема мочварног подручја СРП Засавица“ (UNDP/GEF Danube Regional Project), „Повратак рода у наш крај израда вештачких гнезда“ (SOROS), „Пројекат чишћења СРП Засавица од чврстог отпада“ (IRD), EAR – Студија изводљивости СРП Засавица, „Ревитализација пашњака Ваљевац“, МАТРА – „Засавица као модел руралног развоја заштићених подручја“, започет пројекат Пачје баре, IUCN – заштита биодиверзитета дуж реке саве, Кућице за сове и птице певачице, Реинтродукција европског дабра, Узгој старих раса (мангулица, подолско говече и балкански магарац), а од 2007. године и Зелена агенда. Организатор или суорганизатор је бројних манифестација у региону.

Покрет горана Сремска Митровица, односно СРП „Засавица“, носилац је бројних признања из екологије и еко-туризма: Зелени лист, Маслинова грана, Бели анђе, затим велики број признања са сајмова (Гран-при Новосадског и Београдског сајма) и туристичких манифестација (Котлићијада, Дани шунке). Од међународних признања, рад Покрета горана препознат је карактеризацијом IPA (Important Plant Area – подручје важно за биљке), ИВА (подручје важно за птице), РВА (подручје важно за лептире), Рамсар станиште (мочварно подручје битно за заштиту птица мочварица), IV категорија по IUCN (заштита станишта и врста) и чланство у EUROPARK федерацији. Тренутно је Покрет горана укључен у пројекат NATURA 2000, који спровode Млади истраживачи Србије у сарадњи са WWF и TWINNING пројекат Министарства животне средине и просторног планирања NATURA 2000.

Процес Зелене агенде у Сремској Митровици

Активно учешће значајног броја заинтересованих страна, иницирано је састанком у општини Сремска Митровица јуна 2008. године. На том првом састанку су учесници изабрали вредности, а потом су формиране четири радне групе: Воде, Туризам, Засавица и Зеленило. Имплементацијом методологије предложене у овом Приручнику, од октобра 2008. до јуна 2009. године анализирани су вредности и реализоване мале промотивне активности: Лептир 09, Зелене еко школе, Рециклирај!, Јабука за зелену будућност, Обележавање ЕУ ноћи слепих мишева, ЕУ CAR DAY FREE и друге. Током пројекта остварена је сарадња са институцијама, као што су Град Сремска Митровица, Привредна комора Срем, Завод за јавно здравље, Водовод, Водопривредно предузеће „Сава“, основне и средње школе, ЈКП „Комуналије“, ЈП „Дирекција за изградњу града“, затим са месним заједницама, Канцеларијом за младе Сремске Митровице, удружењима грађана као што су Љиварско удружење „Срем“, Пчеларско друштво, Одред извиђача „Пинки“ и друга.

У току пројекта, у јуну 2009. године, формирана је невладин организација „Еколошки клуб Града Сремска Митровица“. Осим у пројекту Зелена агенда, чланови Клуба учествовали су креирању СЛОП (Стратегије локалног одрживог развоја Града Сремска Митровица), ЛАП (Локалног акционог плана за младе), затим у пројектима „Зелени карневал“, „Мапирање депонија на територији Града Сремска Митровица“, „Кондоми и полно преносиве болести – ИНФОРМИШИ СЕ!“, као и у снимању партиципативног видеа, филма Зелена агенда у Сремској Митровици и обележавању акција „Сат за нашу планету“ и „Дан планете Земље“. Такође, Клуб учествује на пројекту NATURA 2000, Младих истраживача Србије, BELLS Амбасадори животне средине и ENTER музички фестивал. Потписници су Меморандума о сарадњи са Министарством животне средине и просторног планирања.

Зелена агенда у Вршцу

Вршац је општина која има искуства са стратешким планирањем. У периоду 2007 – 2008. године, урађен је и на седници Скупштине општине усвојен Локални еколошки акциони план (ЛЕАП). Општина је усвојила и стратегију развоја. Међутим, као и у готово свим осталим општинама у Србији, ЛЕАП још увек није испунио очекивања и нити су остварене могућности које овај документ пружа. Зато су чланови бивших радних група ЛЕАП-а прихватили Зелену агенду као могућност да се одређене потешкоће које постоје са реализацијом ЛЕАП-а отклоне, а цивилни сектор је у Зеленој агенду уочио могућност свог већег учешћа у процесу одлучивања о важним питањима животне средине на локалном нивоу.

Процес је почео 27. октобра 2008. године, првим састанком заинтересованих страна, који је одржан у малој сали Општине Вршац. Позвани су представници око 100 организација, установа и предузећа које су означене као оне које могу бити заинтересоване стране у процесу. Позиву се одазвало око 30 субјеката. На том састанку, одређене су и груписане најважније вредности у локалној заједници, и формиране су 3 радне групе – Природне вредности, Културне вредности и Људске вредности. До краја априла 2009. године, одржавани су састанци, просечно два пута месечно и то свака радна група посебно, на којима је било присутно између 5 и 9 чланова. Они су по методологији анализирали све вредности и проблеме у локалној заједници. Затим је током пролећа и лета 2009. године одржано више састанака у фази обраде и синтезе података, организовања анкете и писања документа. Радне групе су завршиле рад 1. октобра. Документ је послат на адресе више од 80 заинтересованих страна, а јавна расправа је одржана 15. децембра. Очекивано је било да се документ усвоји на седници скупштине веч крајем децембра, али из нама непознатих разлога није ни стављен на дневни ред. Затим нас је председник Скупштине у фебруару 2010. године писменим путем обавестио да ће документ бити усвојен на првој наредној седници. Међутим, опет из нејасног разлога, ова тачка није уврштена у дневни ред седнице од 24. марта. На крају, Зелена агенда је коначно усвојена 26. маја 2010. године, чиме је избегнуто да усвајање Зелене агенде буде тема и циљ неког новог пројекта јавног заговарања.

„Град вредности“ – опис је Вршца који је написао један од учесника на првом радном састанку. Сматрајући да је опис прилично тачан, чланови радних група су се усагласили да је то примерен мото документа. Носилац активности у општини Вршац и координатор у општинама Пландиште и Бела Црква био је Еколошки центар „Станиште“ из Вршца. Велику помоћ пружили су Еколошко друштво „Природа и здравље“ (партнер), Еколошко удружење „Авалон“ и Друштво за негу ментално недовољно развијених лица, Планинарско друштво „Вршачка кула“ (сарадници).

Зелена агенда у Белој Цркви

Почетак процеса Зелене агенде у општини Бела Црква показао је сву различитост и противречност у самој у локалној заједници. Са једне стране, била је мањина која је пришла процесу са великим оптимизмом и јасним очекивањима да ће се њиме променити нешто у заједници на боље. На другој страни била је велика већина апатичних, сумњичавих и незаинтересованих, као последица вишедеценијске стагнације у развоју и пропадања.

НВО која је била носилац активности је Удружење грађана „Аурора“ из Беле Цркве и показала се као солидан партнер способан за реализацију и захтевнијих пројеката. Први састанак одржан је 28. октобра 2008. године, када је у сали Скупштине општине присуствовало око 30 представника заинтересованих страна (удружења, установе, привреда). На том састанку, одређене су и груписане најважније вредности у локалној заједници, и формиране су 2 радне групе – природне и културне вредности. Један детаљ са тог састанка надахнуо је читав процес и дао назив овој студији, када је једна учесница на папиру описала своју заједницу као – „најлепша општина“. Током наредних 6 месеци, од 12. новембра 2008. до 15. априла 2009. године, одржавани су састанци, просечно два пута месечно, на којима је било присутно између 9 и 16 чланова. Они су по методологији анализирали све вредности и проблеме у локалној заједници. Затим је током пролећа и лета 2009. године одржано укупно више састанака у фази обраде и синтезе података, организовања анкете и писања документа. Радне групе су завршиле рад 1. октобра. После тога је основна верзија послата на адресе око 60 заинтересованих страна, од којих су затражене допуне, коментари и исправке. Јавна расправа је одржана 3. децембра.

Локална самоуправа је испрва слабо помагала процес, више у техничком смислу, обезбеђујући простор, али му није ни сметала. Локални политичари били су оптерећени међусобним трзавицама и нису много обраћали пажњу на НВО активисте који реализују неки пројекат. Међутим, када се процес укорењено у заједници, постао је

препознатљив, познат и неизбежан, тако да би његово даље игнорисање донело само штету онима који га игноришу, локална самоуправа се коначно активно укључила и допринела да завршна верзија буде много боља него првобитна. Зелена агенда, као стратешки документ, важан је услов за испуњење међународних стандарда. На пример, постојање стратегије један је од 12 NALED критеријума за сертификацију општина са повољним пословним окружењем, што инвеститори очекују да заједница има када желе да у њу инвестирају. У случају Беле Цркве и Зелене агенде, грађани су подарили стратегију локалној самоуправи и тако помогли да се испуни први критеријум, иако локални ауторитети нису процесу дали очекивано снажну подршку и допринос. Када је документ дошао у фазу усвајања, било је покушаја да се преко Зелене агенде политичке партије промовишу и обрачунавају. Неке партије су покушале да излађу из оквира скејхолдера једнаког и равноправног са осталима и започну дискусију око небитних питања – ко је започео процес, зашто баш они, а не неко други, ко им је на то дао право, и друго. У пресудном тренутку активности „Ауроре“ су политичарима показали конкурс Европске уније у оквиру програма EXCHANGE. У конкурсу недвосмислено стоји да се неће прихватити предлози којих нема у акционом плану неког локалног стратешког документа. Како Бела Црква до тада није имала никакав документ, није било тешко закључити да општина нема права ни да конкурише. Са тим сазнањем, доносиоци одлука су одмах престали са трвeњима и документ је усвојен на седници локалне скупштине 23. децембра 2009. године, чиме је постао прва званично усвојена Зелена агенда у Србији.

Зелена агенда у Пландишту

У општини Пландиште, Зелена агенда је започела са оптимизмом и израженим очекивањима. Посебан квалитет процесу дала је локална самоуправа, која је чврсто стала иза овог пројекта и подржала га у сваком смислу. Невладина организација која је била партнер у процесу је Риболовачко друштво из Јерменоваца.

Процес је почео 30. октобра 2008. године, када је у Културном центру одржан први састанак заинтересованих страна. Позвани су представници око 100 организација, установа и предузећа које су означене као оне које могу бити заинтересоване стране у процесу. Позиву се одазвало око 30 представника. На том састанку, одређене су и груписане најважније вредности у локалној заједници, и формиране су 3 радне групе – Пољопривреда и воде, Културне и људске вредности, Дворци, паркови и цркве. Основни мотив овог документа добио је инспирацију у одговору једног учесника на првом састанку радних група, који је своју заједницу описао као – „младост и различитост“, сугеришући младу генерацију и мултикултуралност као најважније вредности.

Током наредних 6 месеци, од 12. новембра 2008. до 15. априла 2009. године, одржавани су састанци, просечно два пута месечно, на којима је било присутно између 5 и 12 чланова. Они су по методологији анализирали све вредности и проблеме у локалној заједници. Затим је током пролећа и лета 2009. године одржано више састанака у фази обраде и синтезе података, организовања анкете и писања документа. Радне групе су завршиле рад 1. октобра. После тога уследила је ревизија. Основна верзија је послата на више од 50 адреса заинтересованих страна са дописом у којем се траже евентуалне допуне или исправке, како би се остварио компромис интереса, мишљења и стварних потреба заједнице. Јавна расправа је одржана 26. новембра 2009. године, на којој су у акциони план додате још неке активности. Документ је Скупштина општине Пландиште усвојила 28. децембра 2009. године.

Регионална Зелена агенда - Вршац, Бела Црква, Пландиште

Зелена агенда у општинама Вршац, Пландиште и Бела Црква усмерена је у другом правцу – ка ширењу погледа и покушају да се три појединачна процеса интегришу у један регионални. У досадашњој пракси у 10 држава где је Зелена агенда доживела примену, није било сличних размишљања ни покушаја, тако да је овај, регионални приступ, за сада јединствена иницијатива.

Као у случају локалне агенде, и регионална је жив процес који је подложен усавршавању, разрађивању и проналажењу бољих механизма функционисања од постојећих. Чак је пожељно нашу почетну идеју усавршавати и додавати нове облике и садржаје. Регионални приступ има својих предности, али и мана. Главни формални недостатак је непостојање „средњег“, окружног, регионалног нивоа власти у Србији, са стварним ингеренцијама и одређеним буџетом, тако да не постоји орган или политичко тело које може усвојити, самим тим ни спроводити било који документ, па ни Зелену агенду. Међутим, то никако није препрека за неформално повезивање и сарадњу, нарочито у цивилном сектору, где Зелена агенда може бити врло користан инструмент. Помоћу регионалне Зелене агенде може се разви-

ти регионална НВО мрежа и ојачати учешће цивилног сектора у процесу доношења одлука. Такође, постоје фондови на нивоу Републике Србије, који посебну пажњу посвећују пројектима од регионалног значаја, који се могу истовремено реализовати у више општина. Пример за то је конкурс Канцеларије за одрживи развој недовољно развијених подручја. Ова канцеларија је у априлу 2010. године суфинансирала невладине организације са седиштем у 44 најнеразвијеније општине Србије, за израду документације за развојне пројекте у области пољопривреде, туризма и малих предузећа. Назначена су два најважнија приоритета за одабир пројеката. Први приоритет је био да пројекти морају бити регионалног карактера, да се њихова реализација очекује на подручју више општина. Други је да представљају један од приоритета у неком стратешком документу. Тако је једна НВО из Пландишта (које спада у групу најнеразвијенијих у Србији) конкурисала и добила средства за израду документације за покретање једне врсте алтернативне пољопривредне производње, што стоји у акционом плану у све три општине у којима је Зелена агенда рађена. Тако је бенедит од Зелене агенде добила НВО која у њеној изради није учествовала, али је препознала могућност коју је процес створио.

Сматрамо да овакав, регионални приступ има смисла и да може дати резултате. Људи који живе у општинама Вршац, Пландиште и Бела Црква су упућени једни на друге и једни помоћу других већ сада решавају неке проблеме. Почетна идеја била је да се у процес укључи и општина Алибунар и тиме би „мини-регија“ југоисточног Баната била потпуна, али у том тренутку није било политичког слуха ни довољне иницијативе локалних НВО из Алибунара да процес препознају, прихвате и спроведу.

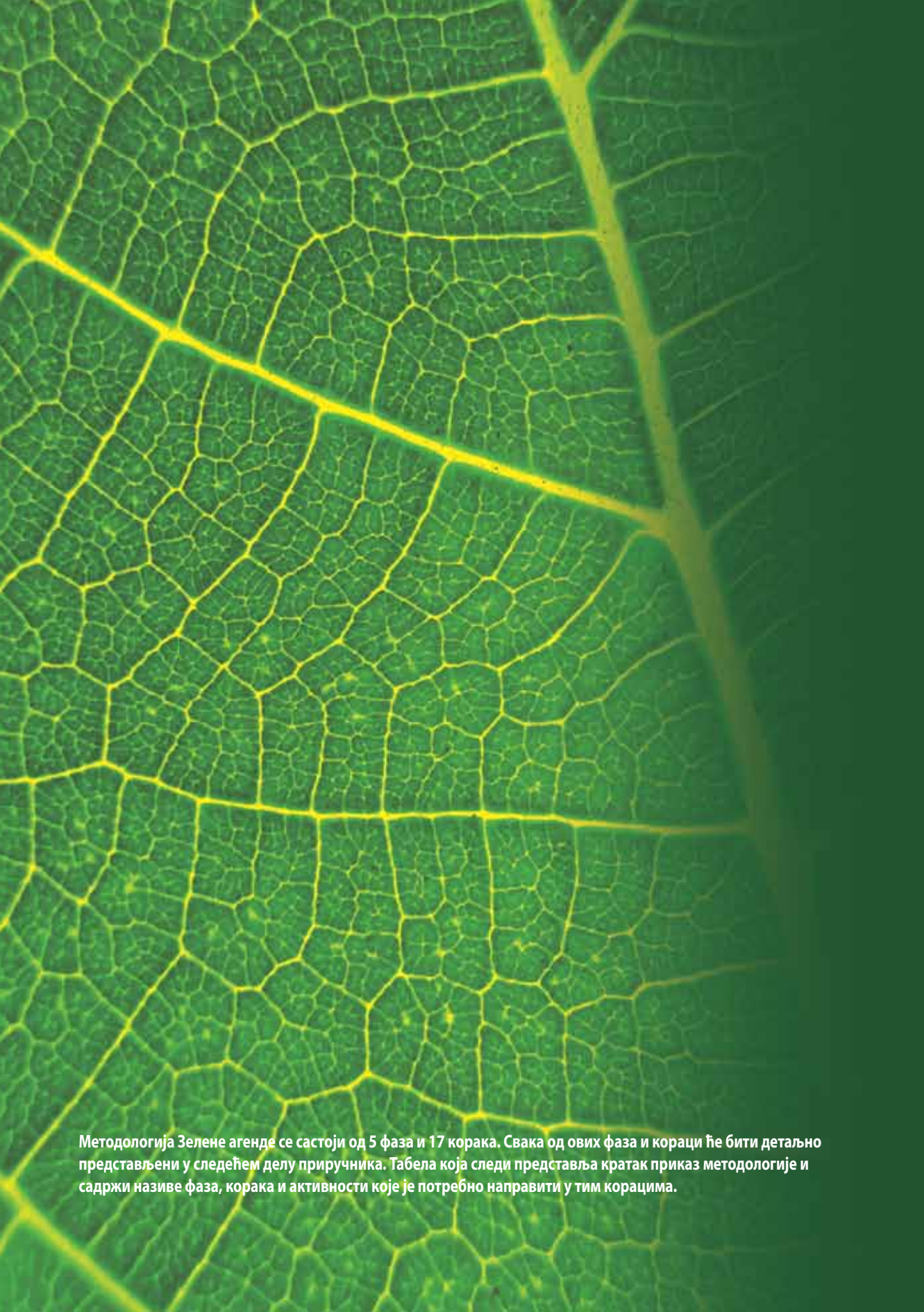
Важан резултат Зелене агенде јесу заједнички састанци људи из три општине. На тим састанцима могу се извести веома корисни закључци, који могу изродити пројектне идеје. Један такав полчасовни састанак био је довољан да људи уоче једну заједничку ствар и само је питање тренутка када ће осмислити још активности које могу заједно да ураде. Следећи логичан корак била би прекогранична Зелена агенда, као заједнички документ са локалним заједницама у Румунији са којима се граничимо. Реализација таквог пројекта би за све НВО са тог подручја, био велики изазов, али и изванредна могућност сарадње и конкурисања са разним пројектним предлозима у оквиру Cross-border cooperation програма Србија – Румунија који финансира Европска унија. Можда ће нам то помоћи да у наше животе, размишљања и процедуре потпуно уградимо свест да са друге стране границе има људи који имају и решавају сличне, понекад заједничке проблеме. Бићемо задовољни ако Зелена агенда макар мало допринесе томе.

На слици су приказане вредности све три општине у облику скупова. Неке заједнице имају специфичне вредности, а неке деле две или чак све три заједнице. Из тога можемо закључити да постоје могућности и идеје које се могу спроводити у две или све три општине. Мултикултуралност, манифестације културе и културно-историјски споменици су заједничка вредност. Током анализе, чланови радних група су приметили да у свим општинама постоје сличне активности, које, кад се посматрају из регионалног угла, више личе на делове једног пројекта него на засебне целине.

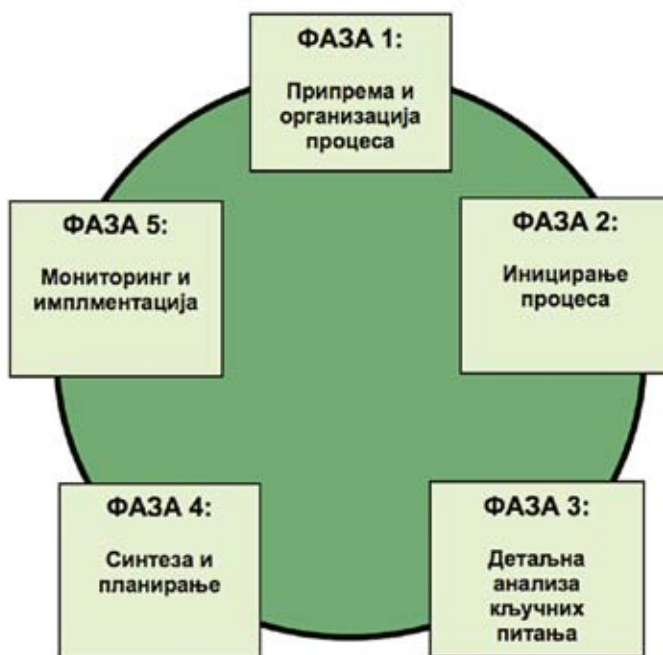
A close-up photograph of a green leaf, showing the detailed network of veins. The veins are a lighter green color, contrasting with the darker green of the leaf's surface. The veins form a complex, branching pattern that fills the entire frame.

МЕТОДОЛОГИЈА ЗЕЛЕНЕ АГЕНДЕ

Методологија Зелене агенде се састоји од 5 фаза и 17 корака. Свака од ових фаза и кораца ће бити детаљно представљени у следећем делу приручника. Табела која следи представља кратак приказ методологије и садржи називе фаза, корака и активности које је потребно направити у тим корацима.

МЕТОДОЛОГИЈА ЗЕЛЕНЕ АГЕНДЕ

Методe рада

Израз Зелена агенда се користи и за процес рада и за документ са закључцима и плановима који настаје кроз сам процес. Зелена агенда има два циља: са једне стране то је партиципативни процес с којим се постиже договор, комуникација и сарадња различитих локалних актера, а са друге стране је важан и исход тог процеса – акциони план за побољшање живота локалне заједнице кроз одрживи развој.

Метода се састоји од 17 корака подељених у 5 фаза, као што је приказано на графикону. Координатор и иницијатор овог процеса је локална невладина организација (НВО), али највећи део посла обављају радне групе које се формирају у заједници. У овим радним групама су представници заинтересованих страна (локална власт, фирме, НВО, појединци). Управо из разлога што укључује велики број учесника, процес је и дуготрајан и у зависности од величине заједнице, броја и величина радних група, мотивисаност учесника у процесу, потребно је 10 – 18 месеци како би се дошло до жељених резултата. Процес је цикличан и завршетак једног процеса не значи нужно крај, већ по правилу почетак новог циклуса који се наставља на искуству и резултатима претходног. НВО која је иницијатор и координатор процеса, и радне групе, кроз тренинге, усмеравање и савете имају константну подршку тренера, стручњака, Савета Националне платформе. Циљ подршке је да се локална заједница оспособи да преузме одговорност за сопствени одрживи развој и тако побољша услове живота.

ФАЗА 1: Припрема и организација процеса Кораци: 1 – 2 Месец: 1	Корак 1	Анализа заинтересованих страна (стејкхолдера) Тренинг “Методологија и принципи Зелене агенде”, са освртом на активности актера укључених у фазу 1 Регистровање, класификација, анализа међусобних односа свих стејкхолдера (НВО, локална самоуправа, установе, привреда, појединци) и свих оних који могу утицати на резултате пројекта Штампанање радног и промотивног материјала Обавештавање локалне заједнице о постојању пројекта Стварање визуелне презентације и web дизајн
	Корак 2	Анализа докумената Сакупљање свих докумената и регулативе (законске, подзаконске, локалне, програми рада предузећа, установа, НВО и других стејкхолдера) анализа докумената на локалном, регионалном и националном нивоу важних за процес Зелене агенде
ФАЗА 2: Иницирање процеса Кораци: 3 – 4 Месец: 2	Корак 3	Први састанак стејкхолдера Састанак свих заинтересованих страна (стејкхолдера) Идентификација вредности локалне заједнице Мапирање вредности методом груписања Формирање радних група на основу груписаних вредности
	Корак 4	Формирање радних група Попис, одређивање приоритета и процена 1 састанак РГ - Анализа вредности, завршна анализа документа Општи позив локалном становништву на укључење у процес (путем медија, флајера, личних позива)
ФАЗА 3: Рад радних група Детаљна анализа кључних питања (проблеми, решења, алтернативе) по секторима, друштвеним групама или подручјима Кораци: 5 – 11 Месеци: 3 – 8	Корак 5	Трендови Анализа трендова у последњих 5 - 10 година Попис индикатора притиска и позитивних изузетака 2. састанак Радних група – Трендови
	Корак 6	Утицај трендова Повезивање и груписање трендова Процена социјалног и економског утицаја Утицај на осетљиве актере 3. састанак РГ – Утицај трендова
	Корак 7	Визија и одређивање минималних стандарда Формулисање ризика за кључне функције Дефинисање мерљивих минималних стандарда потребних за избегавање ризика или нежељене промене Дефинисање визије и циљева одрживости 4. састанак РГ – Визија и стандарди
	Корак 8	Дефинисање проблема Дефиниција и опис проблема Означивање „добитника” и „губитника” трендова 5. састанак РГ – Проблеми
	Корак 9	Анализа узрока проблема Идентификација и груписање фактора Идентификација могућности решења Анализа односа између фактора Питања политике и други фактори, увид у механизме 6. састанак РГ – Узроци проблема
	Корак 10	Дефинисање потенцијала и могућности Попис потенцијала и рангирање по важности Повезивање потенцијала са проблемима 7. састанак РГ – Потенцијали и могућности
Корак 11	Дефинисање приоритетних потенцијала Процена изводљивости и економичности решења Одређивање приоритета 8. састанак РГ – Приоритети	

ФАЗА 4: Синтеза и планирање, дефинисање визије и стратешке оријентације Кораци: 12 – 16 Месеци: 9 – 12	Корак 12	Развој стратешког плана Једнодневни тренинг за лидере радних група о методологији и очекивањима у фази 4 Одређивање визије, и најбољег начина спровођења 9. састанак РГ – Стратегија
	Корак 13	Акциони план Циљеви, индикатори, одговорни актери, ток информација, одговорности, потребна средства, анализа података, вредновање и јавне презентације 10. састанак РГ – Акциони план
	Корак 14	Писање документа Увод, опис заједнице, опис корака, визија, акциони план, план мониторинга и евалуације 11. састанак РГ – Корекција
	Корак 15	Јавна презентација и расправа Слање верзије документа свим стејкхолдерима на корекцију и коментаре, јавна расправа 12. састанак РГ – Усвајање примедби стејкхолдера
	Корак 16	Усвајање документа Усвајање Зелене агенде у локалној скупштини Штампање документа у облику књиге и ЦД издања
ФАЗА 5: Мониторинг и евалуација Корак: 17 Месец: 12 и касније	Корак 17	Евалуација и пилот пројекти Завршна конференција за медије, резултати Евалуација и пилот пројекти (Форум, РГ)

УПРАВЉАЊЕ РИЗИКОМ У ПРОЦЕСУ ЗЕЛЕНЕ АГЕНДЕ

Ризик је појам који је стално присутан у процесима стратешког планирања. Он је у директној вези са неизвесношћу и опасношћу. Што смо свеснији одређених ризика који нас вребају, то нам је лакше да их предупредимо и спречимо, или умањимо њихове последице. По дефиницији, ризик је увек повезан са неким губитком или неповољним исходом, са могућношћу да се услед непредвиђених догађаја оствари нешто што је неповољно по процес. Ризик је повезан са вероватноћом појављивања будућих догађаја или вероватноћом да ће неки подухват, активност или читав део процеса претрпети неуспех и последице које ће проистећи из тог неуспеха. Узимајући у обзир различите методологије или концепте управљања ризиком, најчешће коришћена је она која се спроводи у 4 корака:

1. Идентификација ризика
2. Анализа и процена ризика
3. Планирање избегавања ризика и реакција на ризик,
4. Контрола примене реакција на ризик

1. **Идентификација ризика** – процес утврђивања, класификације и рангирања свих ризичних догађаја, који могу да имају одређени штетан утицај на процес. Да би се идентификација ризика успешно извела, потребно је ризике прво поделити у неколико категорија:

- Ризици везани за људски фактор
- Институционални ризици
- Технички ризици
- Финансијски ризици
- Организациони ризици
- Управљачки / оперативни ризици
- Ризици везани за околину
- Политички ризици
- Друштвено економски ризици

2. Анализа и процена ризика – у овом делу процеса управљања ризицима, врши се детаљна анализа утицаја појединих ризичних догађаја на резултате пословног процеса. У овом делу се одређују следеће категорије којима ризици припадају:

- Тип ризика, који може бити интерни или екстерни
- Категорија ризика коју смо дефинисали у претходном кораку
- Интезитет ризика на основу којег ћемо припремити одређене мере

3. Планирање избегавања и смањења ризика – Овај део представља процес формулисања стратегије за управљањем ризицима. Тачније, кроз ову фазу се проналазе активности које ће допринети избегавању или смањењу могућности утицаја ризичних догађаја на резултате процеса Зелене агенде. И овде постоји подела на активности које имају циљ избегавање или ублажавање ефеката ризика:

- Игнорисање ризика
- Подношење ризика
- Смањење ризика
- Пребацивање ризика
- Подела ризика
- Контигенцијско планирање

Све акције које ћемо предузети имају јединствен, заједнички циљ – да неутралишу или умање ефекте које стварају ризици у процесу. Врло често активности морају да се комбинују како би смо добили праве резултате.

4. Праћење и контрола примене рекција на ризик – Ова фаза се бави утврђивањем да ли су планирани одговори и реакције на ризик одговарајући, да ли се примењују на планирани начин и да ли дају жељене резултате.

Ове четири фазе нису одвојене и засебне једна од друге, већ су повезане и предстаљају једну, у правом смислу цикличну целину у континуираном процесу и да даје најбоље резултате у заштити од од ризичних догађаја.

У следећим деловима приручника даћемо примере ризика и како управљати њима у сваком од корака методологије Зелене агенде.

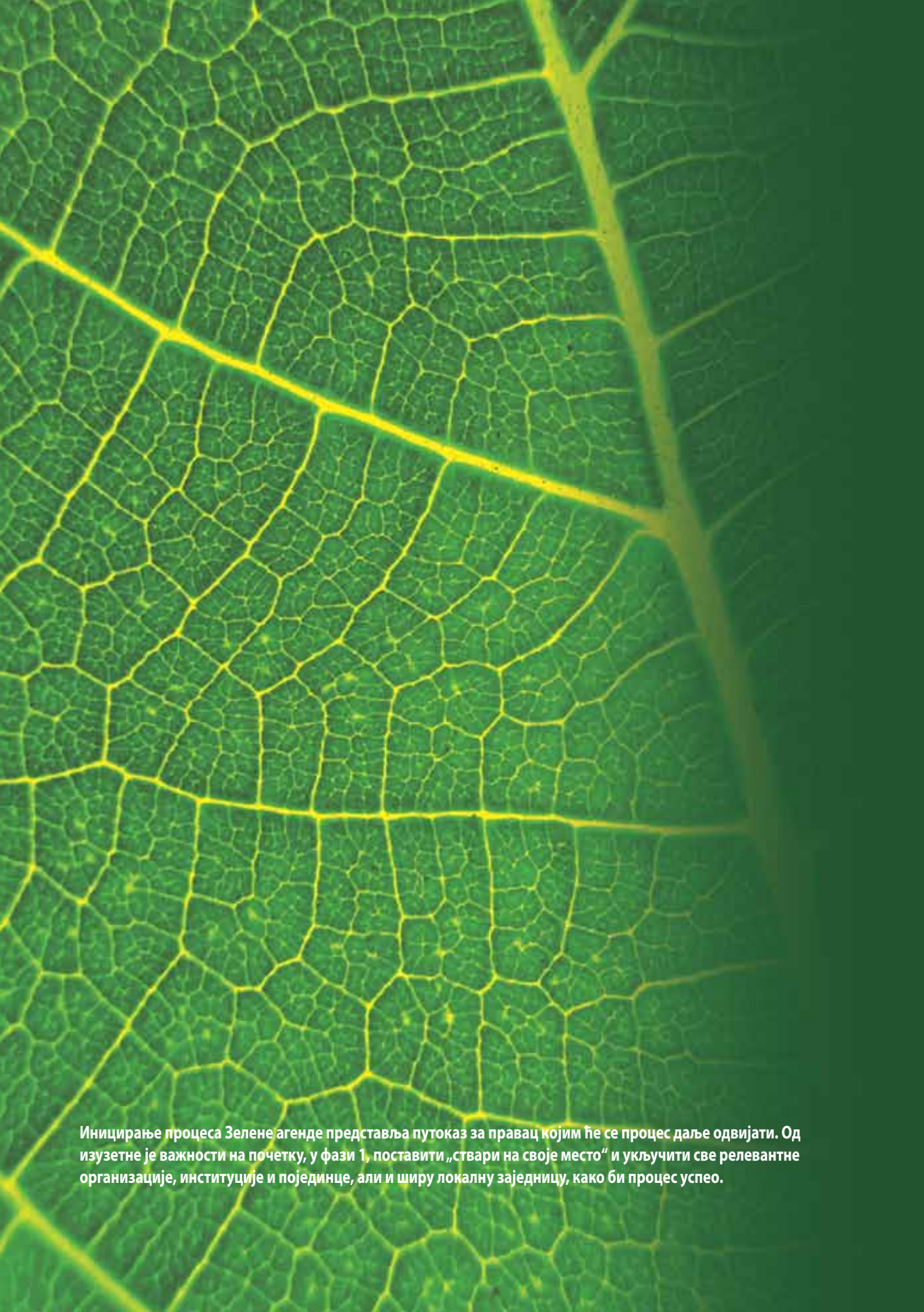

ФАЗА

1

ПРИПРЕМА И ОРГАНИЗАЦИЈА ПРОЦЕСА

A close-up photograph of a green leaf, showing a detailed network of veins. The veins are a lighter green color, contrasting with the darker green of the leaf's surface. The veins form a complex, branching pattern that fills the entire frame. The lighting is soft, highlighting the texture and structure of the leaf's vascular system.

Иницирање процеса Зелене агенде представља путоказ за правац којим ће се процес даље одвијати. Од изузетне је важности на почетку, у фази 1, поставити „ствари на своје место“ и укључити све релевантне организације, институције и појединце, али и ширу локалну заједницу, како би процес успео.

КОРАК 1 – АНАЛИЗА ЗАИНТЕРЕСОВАНИХ СТРАНА

Циљеви:

Дефинисати ко су актери или заинтересоване стране, одредити њихову улогу, утицај и интересе у процесу, анализирати односе који владају међу њима и моћ коју имају.

Методe, технике и алати:

Анализа заинтересованих страна се спроводи у пет међукорака:

- 1) Идентификација и рангирање актера
- 2) Класификација актера
- 3) Анализа интереса актера
- 4) Мапа моћи
- 5) Стратегија приступа актерима

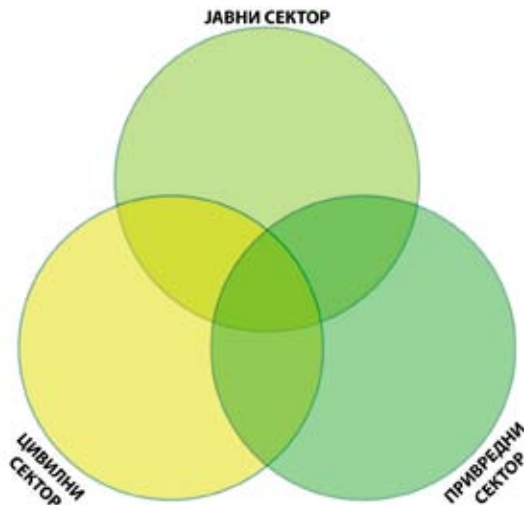
Корак анализе заинтересованих страна би укупно требало да траје до месец дана

Кораци	Опис ризика	Тип ризика	Категорија	Интезитет ризика	План реаговања
		Интерни Екстерни	-финансијски - политички - еколошки - оперативни - институционални - друштвено- економски - људски	В висок У умерен Н низак	Опис шта треба урадити како би се отклонио/ смањило утицај идентификованог ризика
Корак 1. Анализа заинтересованих страна	Пропустити да се у процес позове/укључи важан актер	Интерни	Оперативни	Умерен	Након утврђивања грешке, позвати важног актера у директном контакту да се укључи у процес. Обезбедити му све неопходне информације и упутити званично извињење за направљени пропуст

Искуства која желимо да пренесемо / научене лекције:

Анализа заинтересованих страна представља шири контекст упознавања са стварном ситуацијом у заједници. Без директног контакта са људима то упознавање није могуће до краја извести. Случај из Бруса нас је научио колико је важно имати тај директан и сталан контакт са свим релевантним представницима заједнице. Марта 2008 годне смо започели процес Зелене агенде у Брусу, где је локална не владина организација преузела на себе послове иницирања процеса. Први корак Анализа заинтересованих страна је урађен површно и без директног контакта са људима. Резултат таквог рада је довео до тога да смо на првом великом састанку заинтересованих страна имали свега присутно 7 особа од планираних 50. У овом случају се догодило нешто што се може назвати обострано лоше информисање. Локална организација се није упустила у детаљно анализирање стварне ситуације и пропустила је да информише заинтересоване стране о процесу. Процес није инициран како треба и на самом старту је замро. Пропуштена је прилика да Брус као средина изузетних природних богатстава добије своју Зелену агенду, свој локални стратешки план одрживог развоја.

Први корак, анализа заинтересованих страна, мора се спровести веома пажљиво и детаљно, јер од тога како ћемо урадити овај корак, умногоме зависи судбина процеса и сви његови резултати. У овом кораку потребно је идентификовати све установе, институције, организације и појединце, који због природе својих надлежности, делатности, интереса или професија могу да утичу на процес, могу да га учине бољим или имају интереса у њему, било да он успе, или можда не успе. Треба се сетити што више, али заиста што више оних који могу бити заинтересовани за процес (на пример, у Вршцу је било идентификовано више од 200 потенцијалних заинтересованих страна).

Јавни сектор покреће на деловање, нуди информације, стабилност и легитимитет.

Приватни сектор покреће профит, инветиван је, брз и усмерен ка једном циљу.

Цивилни сектор покреће вредност, пун је разумевања, маштовит и широко укључује заједницу

Већ током спровођења овог корака, можете добити драгоцене податке о вашој заједници, сагледати неке на први поглед скривене односе и стећи слику о одређеним претњама и ризицима по процес. Такође, пракса је показала да су одрживи само они процеси стратешког планирања у којима учествују чланови заједнице у великом броју и из што више сектора и заинтересованих страна.

1 – Идентификација и рангирање актера

Како ће се сви међукораци спроводити, показаћемо на примеру како је то урађено у Књажевцу. Први међукорак је идентификација актера. Направите табелу као што је приказано, попуните рубрике заинтересованих страна и покушајте да укратко опишете зашто би ту одређену страну требало укључити у процес. Водите рачуна да описи не буду преопширни и фокусирајте се само на ове чињенице које су најважније. После идентификације, актере је потребно рангирати по значају. На пример, локална самоуправа може имати далеко више утицаја на процес од неког удружења грађана. Покушајте да пронађете зашто направите табелу користећи пример који дајемо:

Бр	Актер	Важност / значај (зашто их треба укључити)
	Локална самоуправа	Цео процес се спроводи у партнерству са локалном самоуправом као доносиоцима одлука, неопходни за одрживи развој
	Туристичка организација	У Стратегији развоја општине, један од приоритета је развој сеоског и еко-туризма на Старој планини
	Одељење за урбанизам	Документи и планови у вези са уређењем јавних површина у општини
	„Предузеће за путеве“ Зајечар	Изградња и одржавање регионалних путева на подручју општине Књажевац
	Локална заједница	Постоји заједнички интерес грађана и локалних власти за унапређење животне средине и квалитета живота.
	Здравствени центар	Здравствене, епидемиолошке и санитарне услуге за квалитет воде, ваздуха, хране и хигијене за грађане Књажевца
	„Скијалишта Србије“ – Јавно предузеће	Корисници су парка природе Стара планина, поштују регулативу за заштиту природе и одрживи развој
	„Србија шуме“ – Јавно предузеће	Газдују шумама, поштују регулативу за заштиту природе и одрживи развој
	Јавно комунално предузеће „Топлана“	Непосредни загађивачи, потребно је да делатност усагласе са европским стандардима
	Јавно комунално предузеће „Стандард“	Управљају градском депонијом и сеоским сметлиштима, водоводом и канализацијом, потребно је да делатност усагласе са европским стандардима

2 – Класификација актера и остварени контакти

Трећи међукорак је класификација и контактирање актера. Направите табелу по узору на дати пример и покушајте за сваког актера да се сетите шта би могло да буде проблем у вези са њим током реализације процеса. И овде се фокусирајте само на најважније ствари.

Назив актера	Контактиран	Напомене/шта још треба урадити:
Локална самоуправа Милоша Обилића 1, Књажевац Тел: 019 731 623 и 019 733 119	X	С обзиром да ће ускоро доћи до формирања нове власти, могуће је да нова структура, неће учествовати у процесу
Туристичка организација Милоша Обилића 1, Књажевац Тел: 019 735 230	X	Два састанка, веома заинтересовани.
„Предузеће за путеве“ Зајечар Хајдук Вељкова бб, Зајечар Тел: 019 420 803	X	Разговор са директором у Зајечару. Имају своју испоставу у Књажевцу треба их контактирати лично
„Србија шуме“, Шумска управа Иве Лоле Рибара бб, Књажевац Тел: 019 731 323	X	/
Јавно предузеће „Скијалишта Србије“ Београд Милоша Обилића 1, Књажевац Тел: 019 730 910 и 019 731 110	X	Доносиоци одлука нису у локалу, већ у Београду, због обавеза не могу се укључити. Треба наћи локалну особу која ће на одговарајући начин представљати актера и пренети информације

3 – Анализа интереса актера

Разврстати актере по секторима (јавни, привредни, цивилни) и за сваки урадити табеле. Покушајте да дефинишете природу интереса који одређени актер има у односу на процес Зелене агенде, водећи при том рачуна да примарни интерес имају они који процесом директно могу бити погођени, или имати користи.

Ниво	Назив актера – јавни сектор	Интереси	Шта је њихов интерес?
Локални	Локална самоуправа	Примарни	Спровођење локалних одлука и закона на локалу
Локални	Туристичка организација	Примарни	Промоција локалне туристичке понуде, координисање, профит
Национални	Скијалишта Србије	Примарни	Изградња и одржавање скијалишта, остваривање профита, спровођење Мастер плана за Стару планину
Локални	„Србија шуме“	Примарни	Газдују шумама и стараоци су заштићених природних добара
Локални	„Предузеће за путеве“	Секундарни	Одржавање путева и путног појаса
Локални	ЈКП „Стандард“ Књажевац	Примарни	У надлежности им је одржавање чистоће у локалу
Локални	ЈКП „Топлана“	Примарни	У надлежности им је одржавање система грејања
Локални	Здравствени центар Књажевац	Секундарни	У надлежности им је примарна здравствена заштита становништва
Локални	Дом културе Књажевац	Секундарни	Одржавање културно-уметничких приредби, очување и промоција културних вредности
Локални	Завичајни Музеј Књажевац	Секундарни	Очување и промовисање историјских и културних вредности
Локални	ЈП „Дирекција за изградњу општине“	Примарни	Спроводијење локалног урбанистичког плана
Локални	ОШ „Вук Караџић“	Секундарни	Образовање
Локални	ОШ „Димитрије Тодоровић - Каплар“	Секундарни	Образовање
Локални	ОШ „Дубрава“	Секундарни	Образовање

Ниво	Назив актера – цивилни сектор	Интереси	Шта је њихов интерес?
Локални	Друштво риболоваца „Бели Тимок“	Примарни	Остваривање мисије организације
Локални	Ловачко удружење „Књажевац“	Примарни	Остваривање мисије организације
Локални	НВО „Извор“	Секундарни	Очување културних вредности
Локални	НВО „Центар за креативни развој“	Примарни	Едукација младих и подизање еколошке свести
Локални	Удружење војних пензионера	Примарни	Остваривање мисије организације

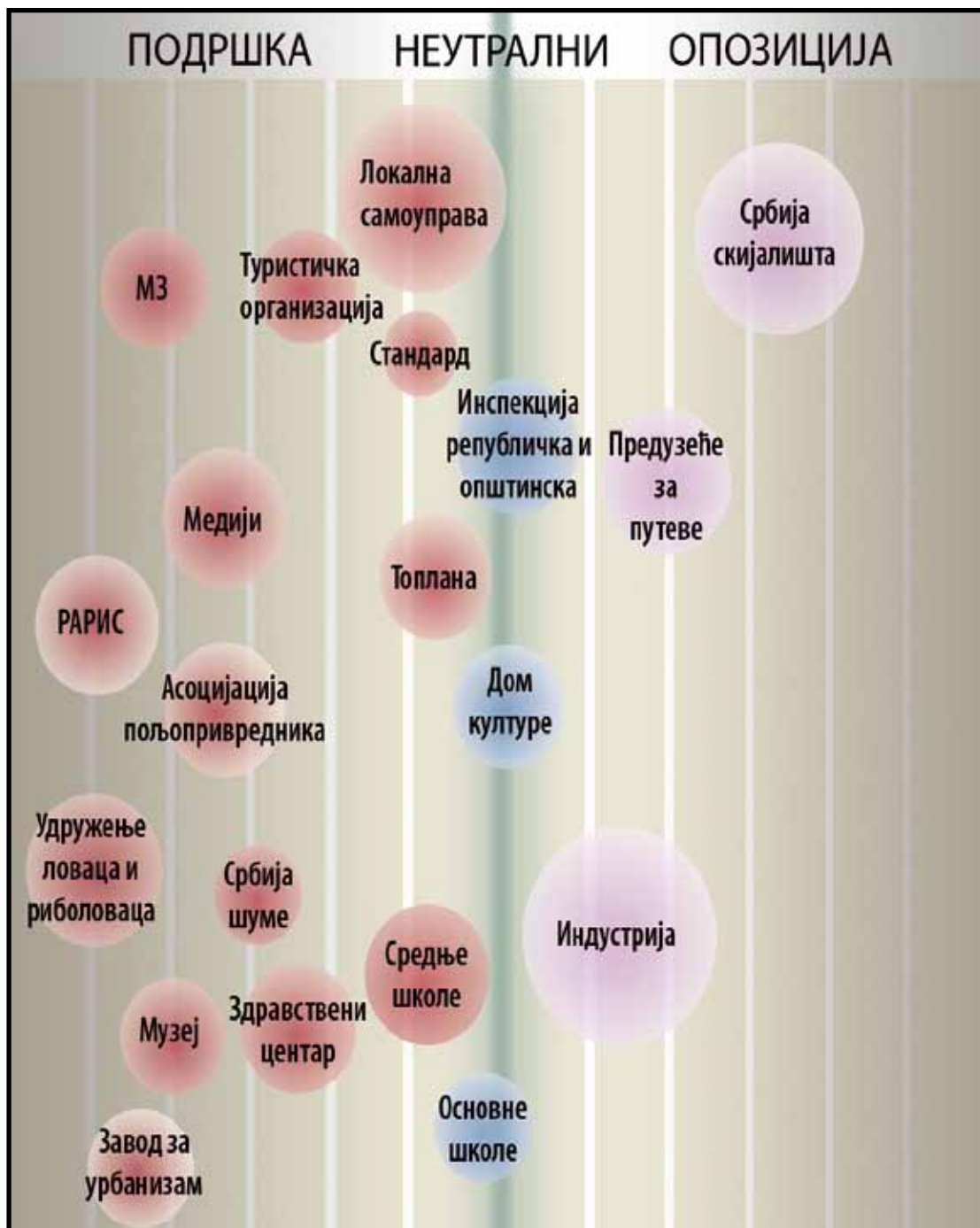
Ниво	Назив актера – привреда	Интереси	Шта је њихов интерес?
Локални	„Церси“ ДП Фабрика сирева	Примарни	Профит, избећи улагања у смањење загађења, имиџ
Локални	„Дзервин“ АД Књажевац	Примарни	Профит, избећи улагања у смањење загађења, имиџ
Национални	„Стокоимпекс“ ДП Ниш	Примарни	Профит, избећи улагања у смањење загађења, имиџ

4 – Мапа моћи

Важан међукорак којем треба посветити велику пажњу јесте дефинисање мапе моћи. Потребно је сваког актера поставити у што реалнију позицију у односу на процес Зелене агенде, одредити ко би могао да буде савезник, ко само подршка, ко ће се према процесу поставити незаинтересовано, а ко би могао да буде противник. Направите скицу као што је дато у примеру и покушајте да у вашој заједници одредите са ким ћете моћи да сарађујете, а ко ће бити претња, с тим да што су актери даље од средишње линије, то су већи савезници или непријатељи. Почните од тога да актере ставите на њихова природна места – у односу на интерес или надлежност коју имају. На пример, очекивано је да еколошка инспекција, или комунално предузеће, или старалац природног добра буду савезници, а неки загађивач буде противник, међутим то у пракси не мора да буде како се на први поглед чини.

Око овог корака треба доста размишљања и улагања воље и енергије, а од тачности његове реализације може зависити доста активности. Мапа моћи нам показује које су све претње процесу, на кога треба обратити посебну пажњу, кога лобирати. У мапу моћи треба уградити своје познавање односа у заједници, бити понекад и субјективан, и покушати пронаћи право место свим актерима. Наравно, понекад се може погрешити и немојте се тога бојати. Понекад тек када се процес започне, могу се открити неки скривени односи између актера, који чак могу бити и неочекивани. Понекад се може догодити да актер којег сте означили као савезника постане љути непријатељ, јер је повезан са неким другим актером, а неко ко је у почетку био резервисан постане ватрени савезник. На пример, логично је да ће локална самоуправа бити на страни грађана, а против неког загађивача, тако да је природно локалну самоуправу ставити на страну савезника, а загађивача на страну противника. Али, могуће је да тај загађивач запошљава велики број људи и плаћа локалној самоуправи све таксе, или његов власник има неке пословне или рођачке везе са представницима локалне власти, тако да локална власт повлађује загађивачу и сврстава се на његову страну. У том случају, локална самоуправа може постати неутрална у процесу или чак противник. Могућ је и супротан пример – да неки загађивач, којег смо сврстали на почетку у непријатеље, постане савезник, јер је уочио да се кроз Зелену агенду може решити проблем са загађењем који има, олакшати му испуњење неких стандарда производње или побољшати комуникацију са локалном заједницом.

Даћемо занимљив пример из Вршца, када је 2007. године више невладиних организација спровело кампању против незаконите сече шуме на Вршачким планинама. Наиме, шумско газдинство је наставило да сече шуму и после забране еколошке инспекције, што је изазвало негодовање грађана, саопштења и протесте. Било је очекивано да све еколошке организације буду савезници, међутим, догодило се да једно планинарско друштво није желело да се прикључи протесу, уз отворено објашњење да им газдинство финансира неке активности и да не желе да кваре односе са њима. Ово је пример када очигледан и природан савезник постаје противник због неке погодности или личног односа који има са другим важним актерима. Још и више, то је питање какве приоритете има нека организација и који је смисао њеног постојања. Све ове скривене релације морају се узети у обзир приликом израде мапе моћи

5 – Стратегија приступа актерима

Када смо дефинисали мапу моћи, треба још да урадимо стратегију приступа сваком актеру. Актери нису неке безличне творевине, већ их чине људи, са својим размишљањима, знањима, незнањима, предрасудама, проблемима и интересима, тако да је неопходно осмислити на који начин треба сваком од њих прићи, нарочито онима који од почетка носе етикету „проблематични“. Смисао стратегије је једноставан и своди се на начело – „водити процес тако да се што више непријатеља преведе у неутралне, а што више неутралних да се преведе у савезнике“.

Назив актера	Проблем	Стратегија приступа
ЈКП „Топлана“	X	Директор је недоступан за сарадњу због заузетости и зависности од политичких одлука. Контактирати професионалце из његовог непосредног окружења и довести их на састанак.
ЈП „Скијалишта Србије“ Београд	X	Донносиоци одлука нису у локалу, већ у Београду, због обавеза не могу се укључити. Треба наћи локалну особу која ће на одговарајући начин представљати актера и пренети информације
ЈКП „Стандард“	X	Показати им да укључење у процес не увећава обим посла, већ да се тиме постиже подизање свести код грађана и боља брига о окружењу

Искуства која желимо да пренесемо, научене лекције, ризици:

Анализа заинтересованих страна представља шири контекст упознавања са стварном ситуацијом у заједници. Без директног контакта са људима то упознавање није могуће до краја извести. Случај из Бруса нас је научио колико је важно имати тај директан и сталан контакт са свим релевантним представницима заједнице. У марту 2008. године, започели смо процес Зелене агенде у Брусу, где је локална невладина организација преузела на себе послове иницирања процеса. Први корак – Анализа заинтересованих страна је урађен површно и без директног контакта са људима. Резултат таквог рада је довео до тога да је на првом великом састанку заинтересованих страна присутно било свега 7 особа од планираних 50. У овом случају се догодило нешто што се може назвати обострано лоше информисање. Локална организација се није упустила у детаљно анализирање стварне ситуације а и пропустила је да информише заинтересоване стране о процесу. Процес није инициран како треба и на самом почетку је замро. Пропуштена је прилика да Брус као средина изузетних природних богатстава добије своју Зелenu агенду, свој локални стратешки план одрживог развоја.

КОРАК 2 – АНАЛИЗА ДОКУМЕНАТА

Корак број 2 у процесу Зелене агенде је анализа докумената. Овај корак захтева доста залагања и наравно, што се боље обави, то ће се више олакшати реализација неких даљих активности, пре свега мониторинг успешности спровођења документа у дело. Зато овај изузетно важан корак не сме остати недоречен, али се не треба ни превише дубоко упуштати у проучавање, већ треба пронаћи праву меру између утрошеног времена и енергије и ефекта рада.

Документи су различите форме регулативе који нам дају информације о степену уређења одређене области и раду појединих сегмената заједнице. То могу бити одлуке локалне скупштине, скупштине аутономних покрајина, Закони, уредбе, прописи, и сви други акти којим се дефинишу неки програми и политике. За реализацију овог корака прво треба прикупити што више докумената релевантних за заштиту животне средине са различитих нивоа – од међународних конвенција, преко домаћих закона и подзаконских аката, покрајинских и локалних одлука, до годишњих планова рада установа, јавних предузећа, чак и планова рада локалних НВО (ловци, риболовци...). У случају непостојања докумената или њиховог постојања али непримењивања, већ у овој фази могу се уочити потенцијални проблеми и трендове који постоје у вези одређених вредности заједнице.

Циљеви:

Анализирати постојеће законе, законске акте и званичне планове који се тичу заштите животне средине и одрживог развоја. Детаљне анализе урадити на националном и локалном новоу.

Методе, технике и алати:

- Пописати и набавити постојеће законе и националне стратегије
- Пописати и набавити планове и политике на локалном новоу које се односе на питања животне средине, економског развоја, инфратструктуре и просторног планирања
- Израдити попис постојећих метода планирања. Проверити формалне процедуре и захтеве планирања који се морају поштовати на локалном нивоу
- Пописати и набавити годишње планове и програма рада локалних јавних предузећа
- Пописати и набавити годишње планове и програме рада локалних не владиних организација

Ризици у процесу

Кораци	Опис идентификованог ризика	Тип ризика	Категорија	Интезитет ризика	План реаговања
		Интерни Екстерни	- финансијски - политички - еколошки - оперативни институционални - друштвено економски - људски	В – висок У – умерен Н – низак	Опис шта треба урадити како би се минимизирао утицај идентификованог ризика
Корак 2. Анализа докумената	Пропустити да се анализирају важни документи који се директно тичу питања којима ће се бавити Зелена агенда	Интерни	Оперативни	Умерен	Урадити накнадну анализу важног документа за који се утврдило да је направљен пропуст и уврстити га у званичан део анализе документа такође покушајте да уочите везу између документа и Зелене агенде

Р. Број	Назив документа	Ниво на који се односи Интернационални Национални Регионални Локални Организацијски	Колико се примењује у пракси Примењује Не примењује Делимично Није нам познато	Напомена
1.	ЛЕАП	Локални	Не примењује	Иако постоји, истекао је 2007 и није се примењивао, нити се даље ради на њему
2.	Национални програм заштите животне средине – предлог	Национални	Не примењује	Предлог Закона документ у изради
3.	Акциони план регионалног развоја	Регионални	Није нам познато	
5.	Информатор о раду органа општине Књажевац	Локални	Примењује	
6.	Стратегија туризма Републике Србије	Национални	Примењује	
7.	Стратегија комуникације јачање капацитета у управи за заштиту животне средине	Национални	Није нам познато	
8.	Управљање водама за одрживи развој	Национални	Примењује	
9.	Енергетика и заштита животне средине	Национални	Примењује	
10.	ЕПР – Израда програмске политике, планирање и имплементација	Национални	Није нам познато	
11.	Преглед стања животне средине РС-УН2007	Национални	Није нам познато	
12.	План развоја туризма на Старој Планини са прединвестиционом студијом физичко-техничким карактеристикама скијалишта	Локални	Примењује	
13.	Закон о заштити животне средине	Национални	Примењује	

Корак: Утицај докумената на процес Зелене агенде

Р. Број	Назив документа	Утицај Директан /Индиректан	На који начин конкретно се документ односи на Зелену агенду
1.	Национални програм заштите животне средине-предлог	Директни	Овај предлог позитивно може да утиче на ЗА
2.	Акциони план регионалног развоја	Директни	Позитиван утицај и брига о одрживом развоју
3.	Информатор О Раду Органа Општине Књажевац	Директни	Увид у информације од јавног значаја, овлашћења, надлежности, обавезе и акте локалне самоуправе у вези реализације ЗА
4.	Стратегија Туризма Републике Србије	Директни	Србија путем туризма у интересу одрживог развоја мора да обезбеди дугорочну заштиту природних и културних потенцијала.
5.	Стратегија комуникације Јачање капацитета у управи за заштиту	Индиректни	Визија управе за заштиту животне средине да буде компетентна установа на националном нивоу која води рачуна о заштити животне средине у целисти, а у складу са принципима заштите животне средине у ЕУ.
6.	Управљање водама за одрживи развој	Директни	Град се налази на две реке, богат је изворима воде и на планинским рекама има велики број приватних мини хидро електрана које су лоциране у природном окружењу без великих и лоших утицаја на животну средину
7.	Енергетика и заштита животне средине	Индиректни	Утицај производње и потрошње електричне енергије на животну средину и препоруке Владе Србије за смањење тог утицаја.
8.	ЕПР-Израда програмске политике, планирање и имплементација	Индиректни	Увид у институционални капацитет у управљању заштитом животне средине, програмске политике, стратегије и планове, правни оквир, квалитет информисања у овој области, едукацију и имплементацију међународних споразума.
9.	Преглед стања животне средине РС-УН2007	Индиректни	Увид у стање жс, препоруке унапређења рада у области заштите животне средине и промоције одрживог развоја
10.	План развоја туризма на Старој Планини са прединвестиционом студијом физичко-техничким карактеристикама скијалишта	Директни	Овим програмом предлажу се активности којима се фокус ставља на побољшање и очување културно-историјских грађевина и аутентичне архитектуре, креирање/побољшање простора уз реке и боље одржавање јавних простора и зелених површина, побољшање урбане естетике и креирање аутентичне атмосфере ових дестинација...
11.	Закон о заштити животне средине	Директни	Информисање о правном оквиру у овој области.
12.	Мобилизација финансијских ресурса у циљу заштите животне средине	Индиректни	Информације о економским инструментима заштите животне средине.
13.	Радиоактивност животне средине у Републици Србији у 2002	Индиректни	Позитивни резултати истраживања показују да због затвореног рудника уранијума на локалу не постоје опасност од РА зрачења

Искуства која желимо да пренесемо, научене лекције:

Процес у Књажевцу дао је пример добре анализе докумената и анализе заинтересованих страна. Детаљна анализа докумената је умногоме олакшала процес. Приликом самог иницирања процеса заинтересованим странама је показана озбиљност и професионални приступ у раду, а касније за рад радних група је обезбеђен материјал који је дао егзактност и законску основу за предложена решења.

Као пример, дајемо и кратку синтезу како је анализа докумената урађена у Вршцу:

Општина Вршац има релативно развијен ниво стратешког планирања, усвојени су Стратегија локалног развоја и Локални еколошки акциони план, али постоје проблеми са применом одредби ових докумената, нарочито код ЛЕАП-а, који се практично не спроводи. Основни проблем је што одговорни актери који су означени као носиоци одређених активности, нису те активности уврстили у своје средњорочне и годишње планове рада. Локална регулатива из области заштите животне средине је на доста добром нивоу – постоји више општинских одлука које уређују различите области животне средине, али такође, постоје и проблеми са њиховом применом и поштовањем (одлука о одржавању зеленила, о држању домаћих животиња, одлуке о заштити природних добара). Позитивно је оцењено постојање Фонда за заштиту животне средине, као локалне институције која доноси програме и реализује активности у области заштите животне средине. Када су у питању културне вредности, и поред постојања неколико институција културе у општини, област културе није довољно уређена планским документима и локалним одлукама, те је неопходно што пре приступити изради Плана развоја културе општине Вршац, ради рационалног и делотворног коришћења великог потенцијала културних ресурса, несметаног развоја и оснаживања друштвене заједнице, како би се спречили дисконтинуитети изазвани политичким приликама, какви су постојали у прошлости.

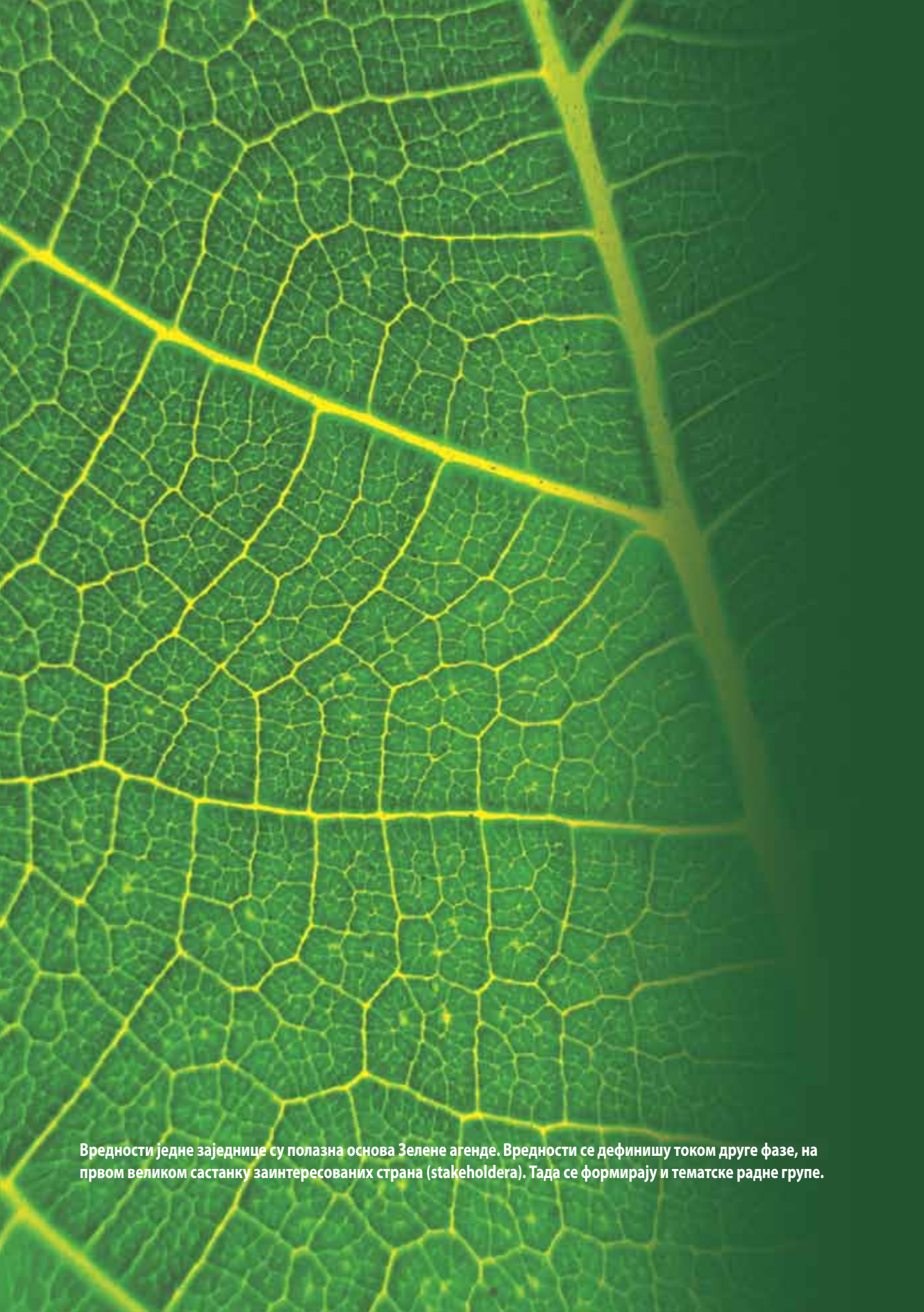

A close-up photograph of a green leaf, showing a dense network of veins. The veins are highlighted in a bright yellow-green color, creating a complex, grid-like pattern against the darker green background of the leaf tissue. The lighting is soft, highlighting the texture and structure of the leaf.

ФАЗА

2

ИНИЦИРАЊЕ ПРОЦЕСА

A close-up photograph of a green leaf, showing a detailed network of veins. The veins are a lighter green color, contrasting with the darker green of the leaf's surface. The veins form a complex, interconnected pattern that fills the entire frame. The lighting is soft, highlighting the texture and structure of the leaf.

Вредности једне заједнице су полазна основа Зелене агенде. Вредности се дефинишу током друге фазе, на првом великом састанку заинтересованих страна (stakeholders). Тада се формирају и тематске радне групе.

КОРАК 3 – ПРВИ САСТАНАК ЗАИНТЕРЕСОВАНИХ СТРАНА

Када је завршена фаза припреме, потребно је процес „укоренити“ у заједници, обезбедити подршку што већег њеног дела и тако учинити да постане жив и одржив. Процес који нема ширу подршку у некој локалној заједници, кога могући актери не препознају, или је затворен, сужен на ограничен број људи, нема перспективу и питање је времена када ће се спонтано угасити, а резултати и користи ће потпуно изостати. Зато процес Зелене агенде мора бити стално отворен и то за што већи број учесника. Сваки онај ко жели да помогне процес, добро је дошао. Нека од главних начела Зелене агенде су – „одоздо нагоре“ и „од људи за људе“. То значи да сваки члан заједнице, без обзира на своје образовање, стручност, способности, порекло, друштвени или материјални статус, уколико то жели, може допринети општем бољитку. Његов допринос заједници биће већи од неког ко је најбољи експерт, или је врло утицајан, али не жели да се прикључи процесу. Зато је потребно окупити што више људи из различитих сектора и мотивисати их на учешће. Прва добра прилика за оснаживање процеса у заједници је Корак 3 – Први састанак заинтересованих страна. Поред презентације, овај састанак може мотивисати неке групе или секторе да се укључе у процес.

Циљеви:

Јавно представити методологију Зелене агенде пред великим бројем заинтересованих страна (стакхолдера). Идентификовати вредности које карактеришу локалну заједницу и тематски их груписати.

Методе, технике и алати:

Први састанак заинтересованих страна треба да окупи што већи број представника сва три сектора – институција, јавних предузећа и установа, приватних предузећа, удружења грађана, заинтересованих појединаца. Масовност је веома важна – што је више учесника и што је већа различитост сектора и заинтересованих страна, то је већа могућност да се идентификују све вредности једне заједнице, а опада ризик да неке од вредности остану непоменуте. Такође, разноврсност актера спречава да нека група или сектор доминантно присутан на састанку, фаворизује једну групу вредности, као што, на пример, биолози могу да потенцирају искључиво групу природних вредности, а да културне вредности буду занемарене. Позовите све које сте идентификовали у листу заинтересованих страна и процените на који начин ћете позвати којег актера – писменим путем, е-маилом или у личном контакту. Број присутних може да зависи од више фактора, као што су – величина заједнице, развијеност цивилног сектора, развијеност привреде, подршка локалне самоуправе, али је најбоље да на првом састанку заинтересованих страна присуствује 30 до 50 особа, представника сва три сектора.

Састанак који сте сазвали, мора имати следећи план:

- Презентација методологије Зелене агенде
- Излиставање вредности на картицама
- Груписање (кластероване) вредности у тематске групе

Искуства која желимо да пренесемо, научене лекције, ризици:

Приликом организовања првог састанка заинтересованих страна, треба посебно повести рачуна о три ствари:

- **Квантитет** – масовност присуства, 30 – 50 људи
- **Квалитет** – релевантност присутних за одређене теме
- **Равномерна секторска заступљеност** (јавни, економски и цивилни)

У свим случајевима где су била испуњена ова три фактора састанци су били квалитетни, са конкретним резултатима. У супротном, где је нешто од наведеног недостајало, и крајњи резултат је био непотпун. Зато се дешавало да су радне групе вршиле ревизију вредности, неке накнадно додавали, а неке избацивали као нерелевантне.

Кораци	Опис идентификованог ризика	Тип ризика	Категорија	Интезитет ризика	План реаговања
		Интерни Екстерни	-финансијски - политички - еколошки - оперативни институционални - друштвеној економски - људски	В висок У умерен Н низак	Опис шта треба урадити како би се минимизирао утицај идентификованог ризика
Корак 3. Први састанак заинтересованих страна	Мали број присутних на првом састанку заинтересованих страна	Екстерни	Оперативни Људски Политички	Веома висок	- Припрема састанка је веома важна, изаберите најбољи начин на који се обавештавају људи - Обавезно тражити потврду доласка и присуства на састанку - Уколико састанак не успе (мали број се одазове позиву), поново заказати нови састанак

РЕЗУЛТАТ – МАПА ВРЕДНОСТИ

Један од најважнијих резултата првог састанка заинтересованих страна је мапа вредности. Сваком присутном учеснику једноставно поделите три листа папира на коме ће у једној или две речи написати по једну локалну вредност (природну, културну или какву трећу). Неки појмови ће се сигурно понављати, а други ће се помињати само на појединим листовима. Покушајте да их групишете. Када то урадите, већ сте близу да формирате радне групе. Ево примера како је то урађено на првом састанку у Вршцу.

ВРЕДНОСТИ ЗАЈЕДНИЦЕ У ВРШЦУ 27.10.2008. године

ПРИРОДНЕ ВРЕДНОСТИ

ЉУДСКЕ ВРЕДНОСТИ

КУЛТУРНЕ ВРЕДНОСТИ

ПРИРОДА
 - Чист ваздух
 - Вршачки парк
 - Зеленило у граду
 - Виногради
 - Језеро
 - Поток Месић
 - регулисана заштита природних добара

ВРШАЧКЕ ПЛАНИНЕ
 - Флора
 - Фауна
 - Клима
 - Еко системи
 - Ендемске врсте
 - Аутентичне шуме

ЉУДИ
 - Млади
 - Едукација омладине
 - 21 нација
 - Урбана култура
 - Мултикултуралност
 - Солидарност
 - Толеранција

КУЛТУРА
 - Културна баштина
 - Традиција
 - Музеј
 - Парк
 - Библиотека
 - Цркве
 - Вршачки бал вина
 - Вршачки венац

КОРАК 4 – ФОРМИРАЊЕ РАДНИХ ГРУПА

Када сте урадили мапу вредности, на основу ње формирајте радне групе. Радних Група може бити 2 – 4, и по нашем искуству, то је очекиван број у свакој заједници. Када сте дали називе групама, потребно је да се сви присутни одреде у којој ће групи наставити рад на изради документа. **Свака радна група треба да има 5 – 9 чланова!** Потребно је да у свим радним групама буду заступљени представници свих сектора и заинтересованих страна. Често се групе не могу потпуно формирати од присутних чланова, па је неопходно размислити о томе које би људе, од оних који нису присутни, вредело укључити у процес.

Циљеви:

Формирати тематске радне групе на основу дефинисаних вредности заједнице.

Методe, технике и алати:

- Груписање вредности и почетак формирања радних група.
- Присутне заинтересоване стране се одлучују којој групи желе да приступе
- Организују се први састанци радних група
- Бира се координатор радне групе
- Прави се листа кога би још могло позвати да се прикључи
- Закажује се следећи састанак радне групе

Када сте оформили радне групе, у договору са свим члановима, одредите координаторе група. То се може урадити на састанку заинтересованих страна, или касније, на првом састанку радних група. Задатак координатора је да сазива, организује и води састанке своје групе и пише извештаје са састанака, на основу којих се касније пише документ. Зато је најбоље да за координаторе буду одређени вредни и систематични људи од поверења, који желе да раде, ако је могуће да буду стручњаци.

Искуства која желимо да пренесемо, научене лекције, ризици:

Број чланова коју једна РГ треба да има није прецизно утврђен. По нашем искуству, РГ које имају мање од 5 чланова не могу да функционишу, а да већи број од 9 ствара одређене организационе проблеме и успорава рад. Међутим, флексибилност и одступање од правила постоји. У Сремској Митровици је РГ Зеленило на почетку бројала 11 чланова. Током рада чланови су приметили да заједно доста добро раде, те су одлучили да формализују заједничке активности и региструју своје удружење грађана. Тако је настала нова организација Еколошки клуб града Сремске Митровице.

Кораци	Опис идентификованог ризика	Тип ризика	Категорија	Интезитет ризика	План реаговања
		Интерни Екстерни	-финансијски - политички - еколошки - оперативни институционални - друштвеној економски - људски	В – висок У – умерен Н – низак	Опис шта треба урадити како би се минимизирао утицај идентификованог ризика
Корак 4. Формирање радних група	Укључивање људи у више радних група доводи до презасићења волонтерским радом на ком се заснива ангажовање у радним групама	Интерни	Оперативни	Умерен	Не треба укључити једну особу у више радних група Добро их упознати са начином рада и обавезама.

Рад у радним групама и тимски рад

Група укључује најмање три особе које међусобно комуницирају и усклађују активности у остварењу одређених потреба. Људи радо приступају групама, јер у њима лакше задовољавају своје потребе. Најчешће групе у којима се налазимо су породица, пријатељи, клубови, организације, ... и радне групе.

Рад у радним групама је кључни део процеса Зелене агенде. Слободно се може рећи да од успешности и постигнутих резултата у радним групама у многоме зависи успех читавог процеса. Више пута смо нагласили да је „партиципативност“, могућност да сви учествују, стуб Зелене агенде. Врло је важно укључити и представнике маргинализованих група, који иначе ретко имају прилику да искажу свој став о неком друштвеном питању. Рад у радној групи Зелене агенде је шанса за такве групе, да учествују у креирању заједничке будућности, да се осете важним и да већина ослушне потребе мањине.

Радне групе се од група људи разликују по томе што раде на остваривању одређених циљева, што постоје правила понашања и функционисања, постоји особа или особе које их воде. Радне групе могу имати орочени временски мандат да реше одређени проблем или достигну постављени циљ. Веома често тај ограничени период прерасте у виши ниво новог организовања, па радна група настави да постоји и живи у том новом организационом облику. У пилот пројекту Зелена агенда у Србији 2007 – 2010 смо имали такво искуство, где су чланови радних група одлучили да формирају нову невладину организацију која ће наставити са радом на остварењу постављених циљева подизања еколошке свести код младих у Сремској Митровици. Помињући виши ниво када говоримо о радним групама обавезно треба посебно објаснити појам тима и тимског рада. Тим представља виши ниво организовања од радне групе, посебно зато што се тада убацују нове категорије које се тичу:

- стања односа унутар групе
- усклађеног деловања како би се што ефикасније оставарили постављени циљеви
- високе продуктивности задовољних људи (где припадност и рад у тиму представља задовољство а не стрес)
- Синергије (елементи одређеног система дају веће ефекте од оних уколико би се сабрала појединачна остварења), где 1+1 није једнако 2, него увек дају 2 и још одређену количину позитивне енергије која по правилу повољно утиче на остварење циља и добре односе унутар групе.

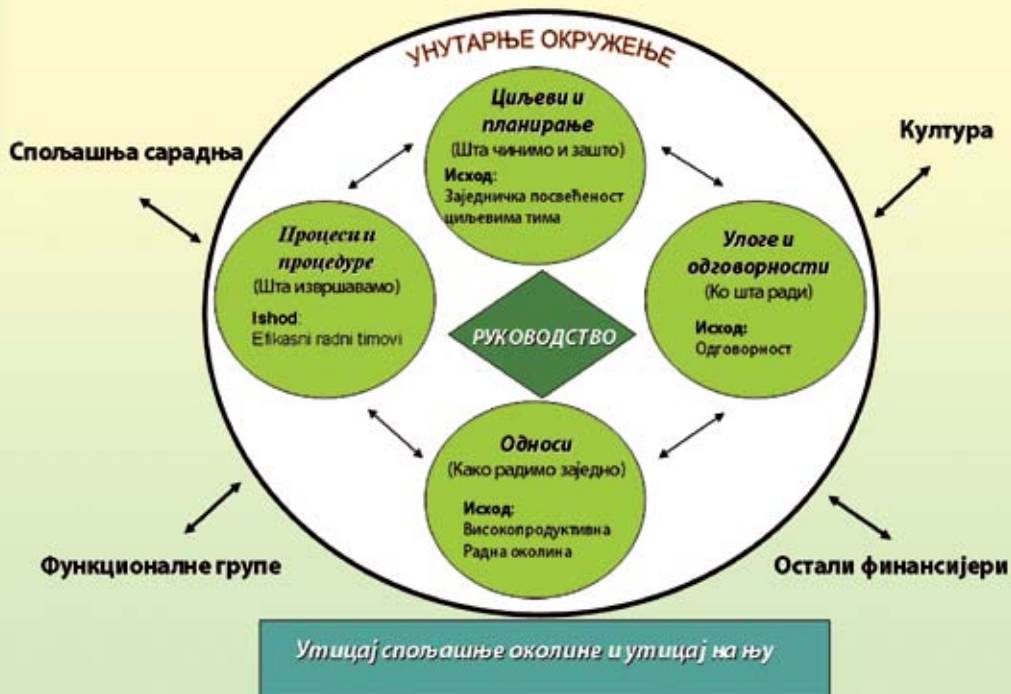
Кад говоримо о групама, радним групама и тимовима увек требамо да имамо на уму да говоримо о процесу где важе следећа правила

Принципи и карактеристике успешних тимова:

- Чланови тима знају разлог постојања тима: имају заједничке циљеве (знају своје место у тиму и шта морају заједнички постићи).
- Чланови тима имају заједничке специфичне смернице и процедуре у одлучивању (стандарди и вредности су заједнички, знају како се доносе одлуке и дележу у складу са тим, нпр. ако не могу присуствовати састанку, знају о којим ће се питањима расправљати, па унапред обавештавају тим о свом мишљењу, знају када и како могу да учествују на одлучивању).
- Чланови тима комуницирају често и слободно (о послу, свако може једнако допринети расправи, чланови тима су равноправни, нема препрека у изражавању свог мишљења или визије).
- Чланови тима се спонтано међусобно помажу, примећују потребе другог, спремни су помоћи, а примање помоћи не сматра се слабашћу. Чланови тима свесни су властитих снага и слабости и да је све то потребно у тиму).
- Чланови тима су научили да решавају сукобе (не потискују се и не занемарују већ се о њима разговара и отворено се решавају. Чланови тима су свесни да су сукоби део процеса формирања групе).
- Чланови тима су научили да препознају процесе у групи, знају да појединци у тиму могу имати различите улоге и да су све те улоге једнако корисне у различитим фазама процеса или типовима посла. Свесни су да су сукоби природни и да се не смеју потискивати; свесни су фаза у формирању тима и могу видети где и како доприносе развоју групе.
- Чланови тима непрестано раде на унапређењу свог знања и вештина, примају и дају повратне информације и спремни су учити од других.

Шта је најважније у тимовима

Да би се створио прави тим, сваки његов члан мора поседовати или стећи одређене вештине, као што су:

- Технике ефикасних састанака (не само рад на дневном реду, већ учешће у расправи, отвореност према новим гледиштима, способност брзог размишљања и доношење одлука кад је потребно, итд.)
- Вештине презентације (како представити своје ставове другима унутар групе и како представити групу другима)
- Вештине слушања (активно слушање)
- Вештине разговора

Развој тима обично пролази кроз следеће фазе:

- *Формирање*: усмереност на циљеве и задатке. Упознавање и разумевање улога других чланова тима (разумевање различитих личности и њихових улога).

- *Брзо размишљање*: сукоби се јављају и потребно је одредити приоритете, одговорности и лидерство у тиму. Кључно је управљати сукобом, а не потискивати. Ако се потискује, чланови тима се повлаче и избегавају одговорности. У овој фази изградња тима је интензивна.

- *Стандардизација*: ствари постају угодне. Чланови међусобно деле информације, прихватају једни друге, слажу се и поштују. Дефинисана су правила по којима ће тим функционисати. Постоји тенденција превеликог оптимизма у погледу постигнутог и оног што се може постићи.

- *Извођење*: ефикасна постигнућа. То је фаза у којој се посао заиста обавља. Улоге појединаца као чланова тима су прихваћене и признате.

- *Распуштање*: посао се завршава, долази фаза распуштања. Немојте се само разићи – прославите успех

Како изградити продуктиван тим

- **Имати јасну мисију/циљ.**
- **Поставити одређене спроводљиве циљеве.**
- **Одредити праву величину и разноврсност тима.**
- **Имати договорену структуру која одговара задатку.**
- **Поставити одговорне особе који ће донети одлуке потребне за тај задатак.**
- **Понудити различите групне и појединачне награде.**
- **Неговати дуговечност и стабилност чланства.**

ПЛАНИРАЊЕ САСТАНАКА РАДНИХ ГРУПА:

Планирање је активност са којом смо у додиру током читавог процеса Зелене агенде. Имаћемо могућност спровођења више видова планирања:

- Стратешко
- Акционо
- Радно

На крају сваког састанка Радне групе треба изградити радни план активности до следећег састанка. Неке обавезне ставке које треба договорити су:

- Тачан датум када се заказује следећи састанак
- Место одржавања следећег састанка
- Уколико група није попуњена кога још позвати
- Уколико је потребно кога позвати од стручњака за следећи састанак
- Спорна питања (ако их има и од кога се очекује да их разјасни)

АКТИВНОСТ	ВРЕМЕНСКИ ОКВИР	ОДГОВОРНА ОСОБА	ПОТРЕБНИ РЕСУРСИ

ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА – РЕЗУЛТАТА РАДА РАДНИХ ГРУПА НЕОПХОДНИХ ЗА ИЗРАДУ СТРАТЕГИЈЕ

Циљеви:

Изградити систем прикупљања материјала И резултата које радне групе произведу у свом раду.

Смернице:

Рад радних група по правилу мора да прати јасан и ефикасан систем прикупљања података и резултата који се појаве током предузетих активности. За тако нешто су неопходане форме које ће радне групе попуњавати и тиме верификовати добијене резултате. Током рада радних група најбитније су две форме које би морале остати попуњене након сваког састанка радних група, а то су:

- **Записник са састанка Радне групе**
- **Форма прикупљања материјала и праћења резултата радне групе**

Предложени методи и алати рада

Предложене форме су направљене са циљем да олакшају координаторима радних група да класификују и систематизују резултате који су добијени током рада. Веома је важно да сви добијени производи остану сачувани и доступни током израде стратегије, што је од кључне важности.

Записник са састанка Радне групе

Сви резултати који су проистекли са састанака радних група би требали остати забележени у записнику, који је један од кључних алата и извора података за израду стратегије и писање документа Зелене агенде. Постоји много форми записника који се данас употребљавају у пракси, али ми сматрамо да би форма која би задовољила потребе процеса Зелене агенде требала да садржи следеће елементе:

- **Назив радне групе**
- **Назив састанка**
- **Присутне особе**
- **Место одржавања**
- **Агенда (кратка)**
- **Резултати / закључци**
- **План за следећи састанак**

Пример:

ИЗВЕШТАЈ СА САСТАНКА РАДНЕ ГРУПЕ “ПРИРОДНА БОГАТСТВА”, КЊАЖЕВАЦ

ДАТУМ ОДРЖАВАЊА: 15. јануар 2009. године, 12:00 часова, просторије Тимочког клуба

БРОЈ ПРИСУТНИХ ЧЛАНОВА:

од 8 чланова РГ, састанку је присуствовало 7. Одсутан 1 (непознат разлог, иако је уредно позван)

ДНЕВНИ РЕД САСТАНКА:

1. Уводни део састанка
2. Презентација циљева и смерница састанка
3. Резултати са предходног састанка
4. Анализа Стандарда и дефинисање Визије
5. Закључци
6. Плана рада за следећи састанак.

ЗАКЉУЧЦИ:

На састанку групе активно су учествовали сви присутни чланови. Квалитетна припрема чланова групе је позитивно утицала на ток и квалитет састанка. На крају састанка усвојени су следећи закључци:

Природни ресурси и биодиверзитет су велики потенцијал развоја и опстанка нашег краја. Развој нових привредних грана одрживим коришћењем ових ресурса је изазов и шанса за опстанак становништва на овим просторима.

Развојем туризма и других привредних грана, само одрживим коришћењем природних вредности може се заштити и сачувати, одржати и унапредити биолошка разноврсност наше општине. (Стазе здравља “Јевик – Бараница” и “Средорек – Јаз – Бањица”)

Унапређење облика и метода очувања природних вредности и увећање површина које су законом заштићене. (Формирање јавног предузећа за управљање заштићеним природним добрима, формирање Природњачке збирке, очувања генетски фонд, обнова и заштита шума и реинтродукција појединих биљних и животињских врста, формирање банке гена флоре и фауне, стављање под заштиту Сврљишке клисуре...)

ПЛАНОВИ ЗА НАРЕДНИ ПЕРИОД:

До 28. фебруара 2009. године одржати састанак по утврђеном дневном реду који обухвата:

Идентификацију главних **проблема** животне средине.

Прилог: Презентација

У Књажевцу, 19. јануара 2009.

Лидер радне групе: Драган Беатовић

Форма прикупљања материјала и праћења резултата радне групе

Назив активности	Време и место одржавања	Присутан број чл. РГ	Резултати који се очекују на крају састанка	Резултати који су остварени током рада	Средства верификације	Потешкоће, проблеми настали током рада	Одговорна особа
I састанак РГ			Формирана РГ Изабран координатор РГ Договорена динамика И правила рада				
II састанак РГ Увод у детаљну анализу кључних питања			Урађена анализа вредности Завршена анализа докумената				
Корак 5. Трендови			Урађена анализа трендова				
Корак 6. Утицај			Процена утицаја трендова				
Корак 7. Стандарди и визија			Израђена изјава о визији Дефинисани елементи визије Дефинисани стандарди	Изјава о визији:			
Корак 8. Проблеми							
Корак 9. Узроци							
Корак 10. Могућности и потенцијали							
Корак 11. Приоритети							

Циљ форме је да се на једном месту води евиденција процеса, како се не би направили пропусти или изгубиле важне информације. Форма ће помоћи координаторима радних група као и члановима организацијама партнерима Зелене агенде које су укључене и воде процесе у својим заједницама. Форма садржи 8 колона и 9 редова. Колико има редова, требало би организовати најмање толико састанака (мада је групама остављено да сами одреде своју најефикаснију динамику), за сваки корак који је потребан при детаљној анализи кључних питања у изради документа Зелене агенде. У 8 колона су дати следећи параметри на које ја важно обратити пажњу:

- Назив активности (колона је већ попуњена и означава активности радних група)
- Време и место одржавања
- Присутан број чланова радне групе на састанку
- Резултати који се очекују на крају састанка (колона је већ попуњена како би се олакшао и усмерио рад)
- Остварени резултати
- Средства верификације (којим ћемо показати постојање резултата и она могу бити:

Записник са састанка

Форма коришћена из приручника за рад радних група

Неки други документ, форма, табела произведена у току рада радне групе

Flip chart папир, написани или нацртани А4 папир, картица, аудио снимак, слика

Потешкоће и проблеми (она запажања која треба навести као проблематична или као издвојена мишљења чланова радних група која се разликују и која се не могу усагласити кроз заједнички рад)

Одговорна особа (за израду записника, прикупљање грађе, чување материјала и података)

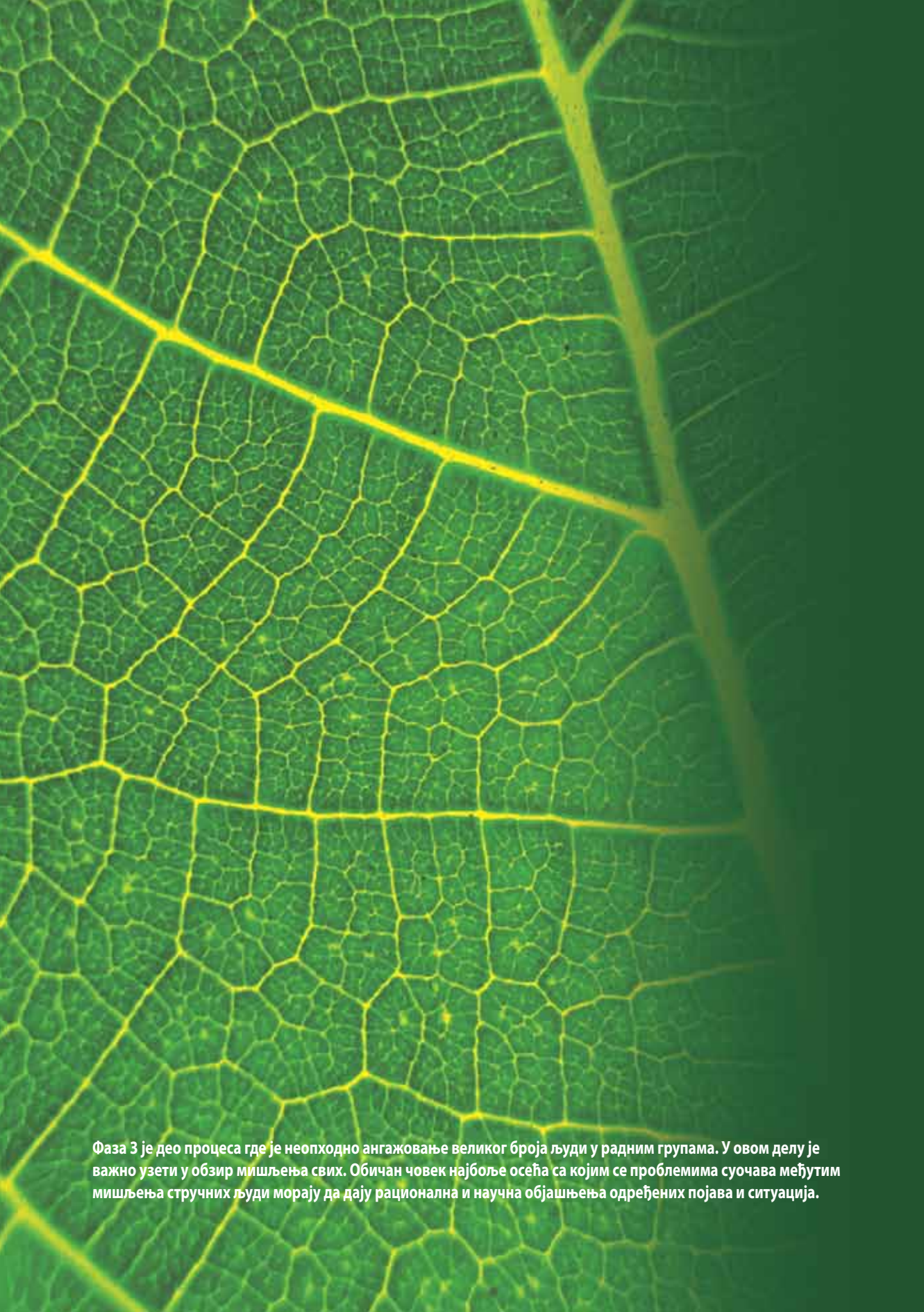

A close-up photograph of a green leaf, showing a detailed network of veins. The veins are highlighted in a bright yellow-green color, creating a complex, grid-like pattern against the darker green background of the leaf tissue. The lighting is soft, highlighting the texture and structure of the leaf.

ФАЗА

3

ДЕТАЉНА АНАЛИЗА КЉУЧНИХ ПИТАЊА

A close-up photograph of a green leaf, showing a dense network of veins. The veins are highlighted in a bright yellow-green color, creating a complex, branching pattern against the darker green background of the leaf. The veins form a grid-like structure, with larger veins branching into smaller ones, eventually leading to a fine mesh of capillary veins. The overall appearance is that of a well-developed vascular system.

Фаза 3 је део процеса где је неопходно ангажовање великог броја људи у радним групама. У овом делу је важно узети у обзир мишљења свих. Обичан човек најбоље осећа са којим се проблемима суочава међутим мишљења стручних људи морају да дају рационална и научна објашњења одређених појава и ситуација.

УВОД У ФАЗУ 3 - ДЕТАЉНУ АНАЛИЗУ КЉУЧНИХ ПИТАЊА

Циљ ове фазе је прикупљање даљих информација, њихова обрада и анализа, ради стварања јасније слике о тренутној ситуацији и трендовима повезаним с унапред договореним приоритетним питањима. Ова анализа је основа за решења која ће касније дефинисати. Важно је истаћи да у овој фази сваки урађени корак представља полазну основу за следећи корак, тако да се евентуалне грешке на почетку “провлаче” до краја процеса. Зато је потребно пажљиво припремити и изводити ову фазу.

Активности – неформални и формални састанци и (мале) радионице с кључним актерима, студије (теренске или не) о свакој теми, сектору, циљној групи или географском подручју, анализа и синтеза свих информација и резултата, информативни састанци и/или преношење информација кључним актерима и креаторима политика.

1. Израдите преглед свих релевантних постојећих информација и извора података.
2. Контактирајте актере и сазнајте њихове ставове, информације које поседују и изворе података. Претражите Интернет.
3. Направите резиме расположивих информација и извора података, усмерених ка одабраним кључним темама након првог састанка. Израдите евиденцију/досије са свим пратећим материјалима који ће бити свима доступни.
4. Укажите на евентуални недостатак информација (о специфичним питањима), непознанице, контрадикторне информације и непоуздане изворе података.

Све ове активности углавном ће се обављати у радним групама основаним на првом састанку, али ће организација покретач морати да уложи време и енергију да им помогне и позове одговарајуће стручњаке, када то буде потребно.

Други састанак радних група

бухвата уводне анализе, пре свега се овде фокусирамо на:

АНАЛИЗА ВРЕДНОСТИ:

Током састанака заинтересованих страна дефинисане су вредности у заједници и издвојене најприоритетније и формиране тематске радне групе засноване на овим вредностима. Често је потребно да се накнадно, на првом састанку радних група уради ревизија вредности, да се на неки начин преформулишу, или неке нове додају, постојеће пребаце у другу групу, неке одузму. Процес прочишћавања ће помоћи да се одаберу праве и најприоритетније вредности са којима ће се радна група да у наставку процеса бавити.

АНАЛИЗА ДОКУМЕНАТА:

Други корак у раду радних група, након што се започне са анализом вредности и проблема је наставак и завршетак анализе докумената коју смо започели у кораку 2. Овај изузетно важан корак не сме остати недоречен, али се не треба ни превише дубоко упуштати у проучавање. Документи су различите форме регулативе који нам дају информације о степену уређења одређене области и раду појединих сегмената заједнице. За овај корак је потребно прикупити што више докумената са различитих нивоа – од међународних конвенција, преко домаћих закона и подзаконских аката, покрајинских и локалних одлука, до годишњих планова рада установа, јавних предузећа, чак и планова рада локалних НВО (ловци, риболовци...). У случају непостојања докумената или њиховог постојања али непримењивања, радна група већ у овој фази може уочити поједине проблеме и трендове који постоје у вези одређених вредности заједнице.

Пример анализе докумената у општини Вршац: Радне групе су установиле да општина Вршац има релативно развијен ниво стратешког планирања, усвојени су Стратегија локалног развоја и Локални еколошки акциони план, али постоје проблеми са применом одредби ових докумената, нарочито код ЛЕАП-а, који се практично не спроводи. Основни проблем је што одговорни актери који су означени као носиоци одређених активности, нису те активности уврстили у своје средњорочне и годишње планове рада. Локална регулатива из области заштите животне средине је на доста добром нивоу – постоји више општинских одлука које уређују различите области животне средине, али такође, постоје и проблеми са њиховом применом и поштовањем (одлука о одржавању зеленила, о држању домаћих животиња, одлуке о заштити природних добара). Позитивно је оцењено постојање Фонда за заштиту животне средине, као локалне институције која доноси програме и реализује активности у области заштите животне средине. Закључак радне групе за културне вредности је да, и поред постојања неколико институција културе у општини, област културе није довољно уређена планским документима и локалним одлукама, те је неопходно што пре приступити изради Плана развоја културе општине Вршац, ради рационалног и делотворног коришћења великог потенцијала културних ресурса, несметаног развоја и оснаживања друштвене заједнице, како би се спречили дисконтинуитети изазвани политичким приликама, какви су постојали у прошлости.

КОРАК 5 – АНАЛИЗА ТРЕНДОВА

Циљеви:

Дефинисати главне трендове и односе трендова одабраних приоритетних вредности животне средине.

Методе, технике и алати:

Након детаљне анализе идентификованих вредности и израђене мапе вредности у претходном кораку, треба искористити сваку вредност како би се оценили трендови промена који су се догодили у протеклим годинама. За сваку вредност треба израдити табелу која ће дати податке важних трендова промена.

Ризици у процесу:

Кораци	Опис идентификованог ризика	Тип ризика	Категорија	Интезитет ризика	План реаговања
		Интерни Екстерни	-финансијски - политички - еколошки - оперативни - институционални - друштвеној економски - људски	В висок У умерен Н низак	Опис шта треба урадити како би се минимизирао утицај идентификованог ризика
Корак 5 – Анализа трендова	Који временски период одабрати за анализирање трендова	Интерни	Оперативни Друштвено економски	Умерен	У складу са развојем заједнице на одређеној територији одабрати као полазну тачку временско раздобље у прошлости када се догодио значајан друштвено економски развој

Искуства која желимо да пренесемо / научене лекције:

Трудите се да дате што објективније трендове, користећи мерљиве показатеље и податке. Избегавајте субјективне и непроверене процене, јер ћете доћи у незгодну позицију, да тврдите једно, а појави се актер који има податке који иду у прилог нечему што је супротно. Тиме ћете подићи углед и значај целог процеса.

Смернице:

1. Од свих важних идентификованих вредности у кораку 3, назначите трендове током неколико протеклих деценија. Препоручујемо да се као полазна тачка узме 1970. година, јер су се током 1970-тих у СФРЈ догодила велика улагања у привреду и технологију, значајна демографска кретања. Одговорите на питање на који начин су се квалитет или квантитет вредности променили?

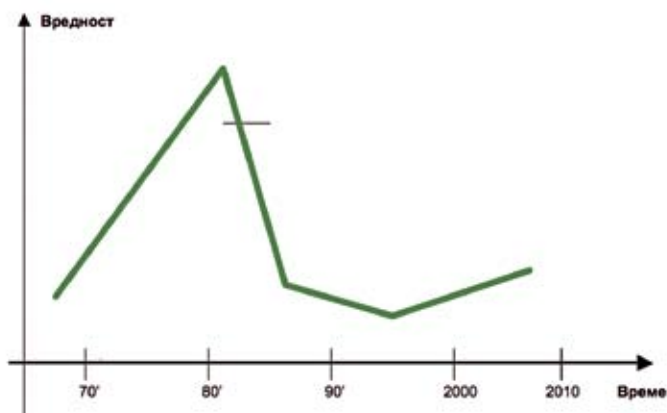
2. Попишите индикаторе и посматрања који су основ ових процена. Посебну пажњу посветите индикаторима притиска по глави становника и демографским трендовима. Притисак на природне ресурсе и остале функције животне средине увелико ће зависити од демографских промена, потрошачких образаца и нивоа технологије.

3. За сваки тренд опишите временски распон који обухвата, локацију и величину захваћеног подручја, интензитет и озбиљност промене.

4. Опишите позитивне изузетке „просека” трендова (где, када, како). Ти изузеци могу бити значајне почетне тачке за иновације (могућности). **Избегавајте да преовлађује општи став о пропадању природе!**

5. Уочите узрочно-последичне везе функција животне средине ради бољег увида у динамику између функција животне средине и процеса у њој. То је најбоље направити по секторима (нпр. пољопривреда) или по темама (нпр. искориштавање шума).

Након израђене табеле трендова треба направити и дијаграм промена које су се догодиле протеклих година. Као предложену полазну тачку узимамо 1970. годину, што у нашем случају може али не мора да буде правило. Одаберите сами полазну тачку.

(За сваки дефинисани тренд промене направите посебан дијаграм)

Предложени пример

Дајемо пример како су овај корак урадиле радне групе у Вршцу.

ВРЕДНОСТ	ТРЕНД	ИНДИКАТОР	ИЗУЗЕЦИ (+/-)
Ваздух, вода, земљиште	<ul style="list-style-type: none"> - До 2003. године није постојало мерење квалитета амбијенталног ваздуха. Од 1. 7. 2003. до 31. 12. 2005. и од 1. 1. 2008. врше се мерења на 2 мерна места на основне загађујуће материје - Ниво присутности загађујућих материја у ваздуху уједначен у односу на мерења 2003 – 2005 постоје сезонска колебања. Има дана са прекорачењем - Мерење нивоа биолошког загађења није рађено до краја 2008 	<ul style="list-style-type: none"> - званична мерења, месечни и годишњи извештаји Биоеколошког центра Зрењанин и Завода за заштиту здравља Панчево. 	
Ваздух, вода, земљиште	<ul style="list-style-type: none"> - Повећање броја села са водоводом - Проширење постојеће мреже водовода, укупан квалитет повећан - Број дивљих канализационих прикључака у Месићу и стагнацији - Мерење квалитета воде у водотоковима се не врши - Видљиви напори општине да се вредност унапреди - Искоришћавање подземних вода у функцији бањског туризма - Број рибе у водотоковима у опадању 	<ul style="list-style-type: none"> - До 2004. године 15 села, 2008. 21 село са водоводом - Око 100 дивљих канализационих прикључака у Месићу, елаборат ЈВП „Јужни Банат“ - У програму ЈП „Варош“ од 2005. године постоји чишћење потока Месића и канала - Започета истраживања потенцијалних налазишта термоминералне воде 	<ul style="list-style-type: none"> - Постоје делови мреже са азбестним цевима
Ваздух, вода, земљиште	<ul style="list-style-type: none"> - Смањење површина ритског земљишта - Повећање површине земљишта које се контролише 	<ul style="list-style-type: none"> - Контрола 1000 узорака пољопривредног земљишта годишње од средине 1990–тих, Контрола непољопривредног земљишта – 2007. 48 узорака, 2008. – 85 узорака. 	
Вршачки парк	<ul style="list-style-type: none"> - Број стабала опада, квалитет стабала опада, просечна старост расте 	<ul style="list-style-type: none"> Од 2001. године посечено 200 стабала 	
Зеленило у граду	<ul style="list-style-type: none"> - Опада површина паркова и зеленила - Број стабала у опадању 	<ul style="list-style-type: none"> - Посечен дрворед у улици Синђелићевој, Жарка Зрењанина, Милоша Обилића, у Православној порти 	<ul style="list-style-type: none"> Засађена стабла у Порти
Виногради	<ul style="list-style-type: none"> - Све вредности (површина, принос, сорте) у стагнацији 		
Природна добра	<ul style="list-style-type: none"> - Одлуке о заштити доношене 1973. и 1982. године. Ревизије (усаглашавање са новим законом) 2005. и 2006. године. – Повећање површина постојећих и проглашење нових ЗПД, поштрени степени заштите 	<ul style="list-style-type: none"> - Одлука о заштити Вршачких планина 1982. и 2005. године - Одлука о заштити шуме у Стражи 1973. и 2006. године - Одлука о заштити Парка у Влајковцу 1973. и 2006. године - Одлука о заштити Градског парка у Вршцу 1973. године - Одлука о заштити Малог рита у изради 	<ul style="list-style-type: none"> - Нова одлука (ревизија) о заштити Градског парка у Вршцу није донета

КОРАК 6 – УТИЦАЈ ТРЕНДОВА

Циљеви:

Проценити очекивани социјални и економски утицај еколошких трендова на друштво ради оправдавања разлога због којих треба нешто учинити.

Методe, технике и алати:

У овом кораку се анализира шта ће се догодити са неком природном и културном вредношћу ако се ништа не предузме да се промена спречи или бар умањи. Претходно се запажа да ли је промена током времена, тј. тренд негативан или позитиван по дату вредност. Такође се анализира процена тренутних трендова на друштвене и економске вредности за различите групе актера и какав ће утицај имати на њих ако се тренд настави.

Ризици у процесу:

Кораци	Опис идентификованог ризика	Тип ризика	Категорија	Интезитет ризика	План реаговања
		Интерни Екстерни	-финансијски - политички - еколошки - оперативни - институционални - друштвенои економски - људски	В висок У умерен Н низак	Опис шта треба урадити како би се минимизирао утицај идентификованог ризика
Корак 6 – Анализа утицаја трендова	Недовољно добро и прецизно дефинисани трендови у кораку 5	Интерни	Оперативни Људски	Умерен	Детаљно проверити све трендове са члановима радне групе

Смернице:

1. Групишите повезане трендове и израдите кратак попис главних трендова животне средине. За то можете употребити сазнања из узрочно-последичних ланаца или можете одабрати главни тренд животне средине појединог природног ресурса (вода, шума, земља, минерали итд.)

2. Процените социјални и економски утицај тих еколошких трендова на друштво, користећи вредности наведене у колони 1 табеле која је дата у претходном 5 кораку. Те опште вредности могу се заменити вредностима карактеристичним за одређени локалитет. Назначите резултате у табели утицаја трендова (на пример повећање сточног фонда економски ће утицати на локалне стоцаре). У табели дајте назнаке позитивног и/или негативног утицаја, те по могућности прецизирајте:

- **О којим се групама/групи актера ради**
- **Озбиљност утицаја (позитиван или негативан, повратан или неповратан)**
- **Који ризици постоје**
- **Географске карактеристике**

3. Посебно процените утицај трендова животне средине на осетљиве актере као што су сиромашни, жене, млади, незапослени, избеглице, расељена лица.

Предложени пример

Пример анализе утицаја трендова из Вршца

Главни трендови у животној средини	Социјални утицаји ових трендова	Економски утицаји ових трендова	Утицаји трендова на вредности у вашој заједници
Од 1. 7. 2003. до 31. 12. 2005. и од 1. 1. 2008. мери се квалитет амбијенталног ваздуха на 2 мерна места на основне загађујуће материје	Позитивни. Превенција за здравље људи	Позитивни. Радно способније становништво; мање трошкова за лечење	Позитивне
Повећање броја села са водоводом, проширење постојеће мреже водовода, укупан квалитет повећан	Позитивни. Смањена могућност заразе	Позитивни. Могућност економског развоја (отварање фарми и предузећа)	Позитивне
Број дивљих канализационих прикључака у Месић у стагнацији	Позитивни. Смањена загађеност и могућност зараза; пријатније место за одмор и релаксацију	Позитивни. Потенцијал за економску употребу; мање средстава за чишћење Месића; туристички развој	Позитивне
Мерење квалитета воде у водотоковима се не врши	Негативни. Због безбедности и здравља	Негативни. Неконтролисана вода не може да се користи	Негативне
Видљиви напори општине да се вредност (ваздух, вода и земљиште) унапреди	Позитивни. Због безбедности и здравља	Позитивни. Радно способније становништво; веће могућности развоја туризма и економије	Позитивне
План за коришћење подземних вода у функцији бањског туризма	Позитивни. За здравље, релаксацију; упознавање људи и њихових култура и обичаја кроз туризам	Позитивни. Развој туризма	Позитивне
Број рибе у водотоковима у опадању	Негативни. Здравље људи (смањење бројности може да покаже загађење)	Негативни. Лоше се одражава на рибарство	Негативне
Смањење површина ритског земљишта	Негативни. Одражава се на еколошку равнотежу и самим тим на људе	Негативни. Изостанак значајног екосистема	Негативне
Повећање површине земљишта које се контролише	Позитивни. Могућност информисања јавности о квалитету земљишта;	Позитивни. Здравља храна; рационално коришћење (смањено расипање) вештачког ђубрива	Позитивне
Број и квалитет стабала у Градском парку опадају, просечна старост расте	Негативни. Мање места за релаксацију и побољшање здравља	Негативан. Туризам губи на томе; слабија радна способност људи	Негативне
Смањује се површина паркова и зеленила, број стабала у опадању	Негативни. Мање места за релаксацију, више прашине, мање пречишћавање ваздуха, мање птица у граду, мање пригушење буке, мање хладовине	Негативни. Мања продуктивност; мањи приходи од туризма (старији посетиоци памте Вршца као варош са доста паркова и улица пуних зеленила)	Негативне
Виногради – све вредности у стагнацији	Негативни. Повећање броја социјално зависних грађана, незапосленост и нарушавање вишевековне традиције Вршца као винског места	Негативни. Смањење броја запослених, смањена понуда винског туризма	Негативне
Повећање површина постојећих и проглашење нових ЗПД, поштрени степени заштите	Позитивни. За здравље, шетњу. Очување екосистема	Позитивни. Већа туристичка понуда, ловни туризам, очување ретких биљних и животињских врста (биодиверзитета)	Позитивне
Квалитет дрвећа у благом опадању, племените врсте дрвећа (храст, буква) се не обнављају новим засадима, присутна sukcesивна промена биљних заједница на одређеним подручјима	Негативни. За здравље, очување екосистема	Негативни. Смањује се економска вредност дрвећа; угрожава се одрживе експлоатације дрвећа; потенцијална опасност за цео екосистем	Негативне
Стагнација популације карпатског вука и дивље мачке	Позитивни. Очување екосистема и одржање здраве популације дивљачи којима се хране. Негативни за сточаре.	Позитивни. Очување биодиверзитета. Могућ развој туризма (фото-сафари)	Позитивне
Стабилна популација зечева и срна	Позитивни. Очување екосистема	Позитивни. Очување биодиверзитета. Могућ развој туризма (фото-сафари)	Позитивне
Стабилна популација уралске сове	Позитивни. Очување екосистема и одржање здраве популације глодара којима се хране	Позитивни. Очување биодиверзитета. Могуће развијање туризма кроз фото-сафари и посматрање птица	Позитивне

КОРАК 7 – СТАНДАРДИ И ВИЗИЈА

Циљеви:

Дефинисати визију заједнице која укључује мишљење великог броја чланова заједнице и одредити минималне стандарде који се морају поштовати како би се предупредили ризици који могу да негативно утичу на локалне вредности

Методe, технике и алати:

У овом кораку дефинишу се визије како желимо да наша заједница изгледа у будућности, које вредности би требала да сачува и унапреди. Одређени су минимални стандарди испод којих се не може ићи. Елементи одрживости дефинисани су као избегавање и смањење на најмању могућу меру неприхватљивог ризика, нежељене промене и негативних последица, те остварење жељене будућности. Прво су анализирани ризици по вредности – Шта их угрожава? Која је граница претње која се може прихватити? Друго је дефинисање минималног стандарда за избегавање ризика или нежељене промене. Треће је дефинисање визије жељених квалитета кључних вредности. Четврто је дефинисање циљева одрживости и дефинисање циљева повезаних с минималним стандардима који се не смеју прећи и визијом којом се тежи.

Ризици у процесу:

Кораци	Опис идентификованог ризика	Тип ризика	Категорија	Интезитет ризика	План реаговања
		Интерни Екстерни	-финансијски - политички - еколошки - оперативни - институционални - друштвеној економски - људски	В висок У умерен Н низак	Опис шта треба урадити како би се минимизирао утицај идентификованог ризика
Корак 7 – Анализа минималних трендова и израда визије	Немогућност спровођења шире анкете због недостатка људи, резултати анкете сразмерно слаби у односу на утрошено време	Интерни	Људски	Умерен	Могуће решење да се у анкету укључи већи број питања са могућношћу заокруживања са предложеним одговорима

Искуства која желимо да пренесемо / научене лекције:

За израду анкете потребно је укључити одређени број грађана, најмање 1% укупног броја чланова заједнице и циљати одређене групе испитаника. Уколико ваша организација нема довољно капацитета, људства, волонтера, постоји ризик од неуспеха, или трошења много времена, са slabим резултатима. Трудите се да минимални стандарди не буду нереални и ван друштвено-економског оквира у којем се налазимо. На пример, нереално је очекивати да ће у догледно време свако село у Србији имати канализацију са пречистачем отпадних вода, па такве амбициозне циљеве избегавајте.

Смернице:

1. Прво треба формулисати ризике за кључне вредности животне средине које сте идентификовали у кораку 3 – шта их угрожава? Колико је близу та претња? Која је граница претње коју можете прихватити? Процена ризика и дефиниције прихватљивог и неприхватљивог зависе од перцепције актера. То обично није нешто што је регулисано неким актом. За процене не морате нужно ангажовати неког стручњака или научника. Процена ризика је и начин за мотивисање људи на акцију, а научник, који ће становнике информисати о високом ризику, не утиче на мотивацију једнако као процена високог ризика до које је заједница сама дошла.

2. Кад год је могуће, дефинишите минималне стандарде потребне за избегавање ризика или нежељене/повратне промене. Учините те стандарде мерљивим што је више могуће. Извуците закључке о приоритетним вредностима: какво је њихово стање у односу на минималне стандарде (да ли су у бољем стању од ваших минималних захтева или не)?

3. Дефинишите визију жељених квалитета кључних вредности. Добра визија морала би задовољити даље наведене критеријуме

4. На основу наведеног, дефинишите циљеве одрживости, а затим циљеве повезане с минималним стандардима (који се не смеју прећи) и визијом (којој треба тежити).

Пример минималних стандарда - Вршац

Вредност	Претња по вредност	Минимални стандарди
Земљиште	- Нестручна употреба пестицида и минералних ђубрива у пољопривреди - Не постоји место за одлагање амбалаже од пестицида и других опасних материја које су употребљене или им је истекао рок - Изливање загађених вода - Брже исушивање услед временских промена и дејства ветра на местима где је мало дрвећа и гушћег растиња	наставак мерења квалитета амбијенталног ваздуха, стручна анализа досадашњих резултата мерења и предлог мера, изградња канализације и пречистача у сваком насељеном месту, коришћење пестицида и вештачких ђубрива свести на рационални ниво уз строгу стручну контролу промета и употребе, враћање у функцију водоторња
Воде	- Пестициди и минерална ђубрива из пољопривредне производње - Недовољна канализациона мрежа, посебно у селима - Испуштање отпадних вода из дивљих прикључака канализације у површинске воде и подземне воде (бунаре)	
Ваздух	- Повећање броја моторних возила - Недостатак праве обилазнице у центру јер је ту преоптерећеност	
Вршачки Градски парк и зеленило у граду	- Промена амбијента око парка - Зацељвавањем Јовановог потока знатно се променио водни биланс-нема довољно воде па је парк сув - Стабла су све старија, нападају их штеточине, слаби травњаци - Губи вредност због којег је проглашен за природно добро - Пре 5 година посечено је око 200 стабала, а ни једно није посађено; 80% стабала је труло	да се усвоји одлука о заштити која се одлаже од 2003. године, да се оспособи водоторња и побољша водни биланс у парку тако што ће се за заливање користити кишница, а не скупа водоводска вода, чување зеленила у парку. Подићи ниво насапањем.
Виногради	- У Европској унији је тренд смањења површине под виноградима - Неконтролисано паљење стрњишта	- права приватизација, подстицај малим произвођачима
Природна добра	- Паљење околних површина и пожари унутар заштићених добара - Повећана потреба за боравком туриста и викендаша - Изразит недостатак воде, последњих година нема сталних водених токова	поштовање одлуке о заштити и доследно спровођење програма стараоца, контролисана активности, увођење накнада за коришћење погодности предела, едукација излетника и људи чији су послови повезани са природним добрима које насељавају биљке и животиње, омогућавање опстанка одређеним врстама уз интервенцију човека, док се природно станиште опорави.
Биљни и животињски свет	- Промена станишта мења услове за раст, заклон, размножавање, приступачност хране и воде (на пример орла крсташа, супова, лештарки, великих ушара, орла кликташа) - Узнемиравање, криволов и ловокрађа	

Предложени методи и алати рада

Израда визије је кључни елемент у раду радних група. Дефинисање изјаве о визији ћемо извести кроз:

- **Анкета**
- **Фокус / Радна група**
- **Једнодневни заједнички састанак свих радних група**

АНКЕТА:

Анкету спроводи тим за планирање који одреди радна група. Анкета се по правилу спроводи путем упитника. Могућа питања која се употребљавају при изради визије су:

- **Ако шетате улицама вашег места за 20 година, шта можете да запазите?**
- **Које вредности заједнице не бисте желели да буду промењене кроз 20 година?**
- **Шта треба да буде промењено?**
- **Које су ваше идеје да се средина у којој живите промени на боље у будућности?**

ФОКУС ГРУПЕ – САСТАНАК РАДНЕ ГРУПЕ:

Састанак искористити за дубинско квалитативно испитивање тема које ће допринети дефинисању визије.

КОРАК I: Слободна размена идеја и отворена дискусија (brainstorming) – Сваки од учесника има 5 минута да образложи своје одговоре на питања о визији. Позовите учеснике да замисле сценарије блиске и далеке будућности или да напишу писмо имагинарном детету које ће живети у 2050. години. Можете их такође позвати да креирају једноставне (позитивне) слике будућности и замолити за 2 – 3 минута тишине како би се група ментално пребацила у будућност. Оставите могућност да креирају визуелну или уметничку слику о томе како ће будућност изгледати. Питања која треба да стимулишу стварање менталне слике будућности:

Како се користи земљиште? Где се становништво насељава? Колико су чисти ваздух, вода и земљиште? Описите биолоску рауноврност у општини. Колико су и које рекреационе поврине доступне грађанима? Колико паркова и отворених површина има? Од којих природних ресурса су ваши послодавци зависни? Да ли је регенеративни механизам довољан да надомести потрошњу локалних ресурса?

КОРАК II: Груписање тематских подручја (кластеровање) – Кластеровањем се идентификују заједничке теме које треба да постану елемент визије. Сваки учесник излаже своје идеје, које фацитатор записује на табли (корисно је идеје записати на картицама ради лакшег руковања). Потом фацитатор групише сродне идеје. На пример, ако се око кластера „Национални парк“ групише већи број елемената (изграђена инфраструктура НП, препознатљивост средине по НП, Богатство флоре и фауне...) група ће препознати Национални парк као заједничку тему, која треба да нађе место у визији. По завршетку ове фазе добија се листа елемената визије.

ВИЗИЈА

Визија је изузетно значајан део сваког стратешког документа. Она представља увод, опис жељене будућности који даје правац стратешком плану („то је оно где желимо да стигнемо“). Преостали делови стратегије пружају конкретне податке о томе како се заједница креће у правцу остварења визије. Али иако је визија део стратешког документа, она се по свом карактеру разликује од остатка документа.

Зашто развијати визију будућности? Зато што само уз замишљање онога где желимо да стигнемо можемо пројектовати како да до тамо стигнемо. На пример, код градње куће, треба да знате шта желите да изградите пре него што почнете да купујете материјал. Потребан је пројекат. У овом случају, локална заједница је као кућа. Оно што је пројекат за кућу, то је стратегија одрживог развоја за заједницу. И њој је потребан пројекат, који ће омогућити да се коришћење земљишта, капиталне инвестиције, јавни сектор и остали битни аспекти функционисања општине одвијају усклађено. У случају куће постоји власник и његови снови о идеалном дому. Власник ће испричати архитекти свој сан, а овај ће на основу слике коју је стекао из те приче израдити техничке пројекте. Свака лепа кућа започиње лепим сном. Слично је и са заједницом. Пре него што се сачини стратегија развоја, грађани се морају сложити о менталној слици о томе како они желе да њихова заједница изгледа. Они морају да замисле како ће се осећати у будућности када ходају главном улицом, како ће изгледати квалитет њиховог живота, где ће се запошљавати њихова деца, где ће градити куће, и много тога другог. Ова ментална слика назива се – визија.

ВИЗИЈА ЈЕ МЕНТАЛНА СЛИКА КАКО СТАНОВНИЦИ ЖЕЛЕ ДА ЊИХОВА ЗАЈЕДНИЦА ИЗГЛЕДА ЗА 20 ГОДИНА.

Визија не представља становиште једног појединца или само једне групе у заједници. Она мора бити резултат концензуса свих заинтересованих група, тако да оцртава заједничко мишљење сваке територијалне целине, сваке старосне категорије или сваке интересне групе. Наравно, тешко је очекивати да сваки становник општине учествује у креирању сваког дела визије. То је неизводљиво, а сигурно је да сваки становник неће ни желети да учествује! Међутим, свако треба да осећа да је процес креирања заједничке визије био праведан и репрезентативан, да због тога визија има легитимитет и да је прихватљива за свакога. Визија је позитивна прогноза о томе на који начин желимо да свет функционише у будућности како би се афирмисале наше вредности и надања. Артикулисањем изјаве о визији и њеним укључивањем у формални документ Зелене агенде на којем се заснива оживи развој, ствара се слика дестинације како би се пројектовао пут којим се до ње стиже. Језик којим се формулише визија заједнице мора бити једноставан, тако да га сви могу прихватити и разумети. Визија мора представљати заједничке вредности, штитити и оснаживати оно у шта грађани верују и до чега им је стало и уверљиво осликавати промене на боље унутар заједнице.

ВИЗИЈА – АНКЕТА

Да би се добила што тачнија слика како грађани виде своју заједницу данас и у будућности, шта им је најважније и шта очекују, урађена је анкета. Радне групе су се определиле за отворену анкету, где су испитаници одговарали на питања по свом слободном мишљењу, а нису им сутерисани одговори по систему заокруживања. Ова метода је тежа за анализу, јер се рачунало на велику разноврсност одговора. Анкетни листић је садржао 8 питања. Прва три питања била су о полу, старости и стручној спреми. Код следећа три питања, испитаници су одабирали по једну природну, културну и људску вредности коју су сматрали за најважнију. Код седмог питања тражено је да рангирају ове вредности, тако што је најважнија добијала 3 поена, друга по важности 2, а трећа 1 поен. Последње питање било је да испитаник у 2-3 кратке реченице опише како види своју заједницу за 30 година, које вредности треба сачувати и унапредити.

Приликом анализе, уочена је битна разноврсност одговора, али и међусобна сличност, тако да су одговори груписани. Учествовао је 361 испитаник, и то 155 мушкараца и 195 жена, подједнако из Вршца и насељених места. Испитаници су подељени у 18 група. Основна подела била је на мушкарце и жене. Свака од ових група имала је старосну (3 групе: 15 – 30, 30 – 50 и преко 50 година) и образовну поделу (3 групе: основна школа, средња школа и виша и висока школа). Испитаници су циљано бирани како би се обухватиле све наведене групе. Овом приликом дата је само анализа прве поделе, али објављујемо табеле са дистрибуцијом броја испитаника по групама, уколико је неком кориснику овог документа потребна дубља анализа.

Последње питање у извршеној анкети се односило на то било је да испитаник опише како види своју заједницу за 30 година, које вредности треба сачувати и унапредити. Одговори на постављено питање „како видим своју општину кроз 30 година“ груписани су према томе да ли је визија реална или не, или постоји недостатак визије. Анализа је направљена и са културно-еколошког и развојног аспекта, који су разматрани са позитивног и негативног становишта, односно да ли је став испитаника према њима позитиван или негативан.

		Мушкарци								
		Основна школа			Средња стручна спрема			Висока и виша спрема		
		15-30	30-50	50+	15-30	30-50	50+	15-30	30-50	50+
Недостатак визије			4	5	3	1	3	1	4	2
Нереална визија		2			3	4	2	1	2	2
Културно еколошка визија	Оптимистична	4	1	4	10	12	5	6	8	11
	Песимистична	2			3	3	3		1	2
Развој	Оптимистична	2	1	4	6	6	4	4	4	5
	Песимистична					1				

		Жене								
		Основна школа			Средња стручна спрема			Висока и виша спрема		
		15-30	30-50	50+	15-30	30-50	50+	15-30	30-50	50+
Недостатак визије		7	5	4	2	8	1	2	4	3
Нереална визија			1						1	
Културно еколошка визија	Оптимистична	6	8	5	10	13	9	3	6	4
	Песимистична				4	4	6	4	3	3
Развој	Оптимистична	6	4	3	6	10	5	6	4	4
	Песимистична					2				

КОРАК 8 – АНАЛИЗА ПРОБЛЕМА

Циљеви:

Дефинисати главне проблем животне средине и искористити дефиницију као тачку за дефинисање стратегије за решење проблема.

Методе, технике и алати:

Описати сваки проблем животне средине према следећим критеријумима: локација, одговорни актери, хитност, основни трендови, садашње поседице и очекивани ризици за друштво.

Ризици у процесу:

Кораци	Опис идентификованог ризика	Тип ризика	Категорија	Интезитет ризика	План реаговања
		Интерни Екстерни	-финансијски - политички - еколошки - оперативни - институционални - друштвенои економски - људски	В висок У умерен Н низак	Опис шта треба урадити како би се минимизирао утицај идентификованог ризика
Корак 8 – Анализа проблема	Пропустити да се идентификује важан проблем	Интерни	Људски Оперативни Политички	Умерен до висок	Након утврђивања грешке, вратити се на корак 8 и анализирати пропуштени проблем

Искуства која желимо да пренесемо / научене лекције:

Покушајте да укључите у овај корак и људе који нису до тада били чланови радних група. Што више људи – то више потенцијалних проблема може да се идентификује.

Смернице:

У овом кораку се дефинишу главни проблеми или групе проблема за сваку вредност, што се користи за дефинисање стратегије за решавање проблема, затим се процењују ризици по друштво, ако изостане успех код решавања. Дефинишите главне проблеме, где трендови воде неприхватљивом ризику, прелазе границу минималних стандарда или се очекује да се проблем јави у будућности, ако се тренд настави. За сваки проблем назначавају се актери који имају користи од трендова и они актери који су погођени таквим трендом, који захтевају хитно решавање. За сваки проблем назначава се ризик за друштво уколико се не дође до решења. Описује се проблем за сваку природну вредност према следећим критеријумима: локација, одговорни актери, хитност, основни трендови, садашње последице и очекивани ризици за друштво.

Предложени пример

Погледајте предложену форму за примере дефинисаних проблема вредности Градски парк и зеленило у граду Вршцу и биљни и животињски свет

Вредност	Дефиниција проблема
ГРАДСКИ ПАРК И ЗЕЛЕНИЛО У ГРАДУ	Парк пропада, зеленила у граду је све мање. Проблеми: Урбанистички – повећана потреба за изградњом саобраћајница и паркиралишта. Препорука: Равнотежа између урбанистичких и еколошких потреба у граду Институционални – локална самоуправа и старалац Градског парка морају да реализују програме заштите Стратешки – недовољно планских докумената (пројекат реконструкције и заштите)
Критеријуми	Важност препознавања проблема
Локација	Урбани део града Вршца
„Погођени актери“	Становништво Вршца
Одговорни актери	ЈП „Варош“, локална самоуправа, ДКП „Други октобар“ и грађани
Хитност	Зеленило сваки дан губи вредност и потребно је брзо деловање
Основни трендови	Реконструкција парка (препорука: чување генофонда-саднице, семена, итд.). Недостатак планске документације за парк и за зеленило; изостају газдинске мере Када се ради реконструкција неке улице, дрворед се посече и ретко се предвиди нова садња дрвореда и услови за раст
Тренутне последице и очекивани ризици за друштво	За здравље људи Измена микроклиме и загађенији ваздух, повећана бука

Вредност	Дефиниција проблема
Биљни и животињски свет	Постојање ретких и угрожених врста
Критеријуми	Важност препознавања проблема
Локација	Подручје заштићених природних добара
„Погођени актери“	Сви становници општине Вршац
Одговорни актери	Стараоци природних добара – ЈП „Варош“ (Вршачке планине и Стража), ресторан „Језеро“ (Парк у Влајковцу) и ЈП „Војводина шуме“ (Делибатска пешчара). Корисници природних добара – ЈП „Војводинашуме“, Виногради, планинари, посетиоци
Хитност	Није најхитнији проблем
Основни трендови	Угрожавање биодиверзитета, неконтролисана сеча, бесправни лов и хватање птица, вађење јаја из гнезда, брање ретких врста биљака Посета неодговорних и недовољно едукованих посетилаца Бука и узнемиравање животиња, угроженим животињским врстама смета галама, саобраћај, асфалтни путеви, Тежња за изградњом нове инфраструктуре и садржаја Повећан број паса лугалица и подивљалих чопора У последње време популација дивљачи је стабилна Угроженим биљним врстама смета промена станишних услова и климатске промене Препорука: Кроз винограде направити заобилазни пут до Планинарског дома – растеређење централног дела резервата за рекреацију, а на новој траси будући пут би само 500 метара ушао у заштићено природно добро.
Тренутне последице и очекивани ризици	Променом стараоца почели су да се стварају институционални услови за реализацију заштите

КОРАК 9 – АНАЛИЗА УЗРОКА ПРОБЛЕМА

Циљеви:

Идентификација фактора и политике који узрокују настанак и одржавање проблема, као и идентификовање главних одговорних актера (друштвени, економски, институционални), фактори животне средине који трпе и могућности за позитивну промену.

Методe, технике и алати:

Описати узрок сваког проблема кроз друштвене, економске, институционалне и факторе друштвене средине, на локалном, националном и међународном нивоу.

Ризици у процесу:

Кораци	Опис идентификованог ризика	Тип ризика	Категорија	Интезитет ризика	План реаговања
		Интерни Екстерни	-финансијски - политички - еколошки - оперативни - институционални - друштвенои економски - људски	В висок У умерен Н низак	Опис шта треба урадити како би се минимизирао утицај идентификованог ризика
Корак 9 – Анализа узрока проблема	Проблеми нису добро постављени	Интерни	Оперативни Људски	Умерен	Провера свих резултата на нивоу радне групе

Искуства која желимо да пренесемо / научене лекције:

Овај корак је доста једноставан и логички је повезан са кораком 8 у потпуности. Ако имате времена, самопоуздања и расположену радну групу, могуће је урадити оба корака на једном дужем састанку, али не препоручујемо да се то ради уколико нисте сигурни у реализацију корака 8.

Смернице:

1. За сваки проблем наведите локалне, националне и међународне факторе који су их узроковали. Назначите повезане актере, друштвене групе, организације или институције у највећој мери одговорне за постојање препознатог проблема. Искористите предложену табелу, али не морате нужно попунити свако поље. Будите што прецизнији.

2. Идентификујте могућности које ће помоћи решавање проблема

3. Расправите о односима између фактора у различитим пољима, и дефинишите приоритетна питања

4. Групишите налазе на следећи начин:

- За сваки проблем: основна питања политика и друге факторе, актере и могућности. Тиме ћете за сваки проблем добити низ међусобно повезаних питања и дубљи увид у узроке проблема и разлоге њихових задржавања

- За све проблеме: попречни преглед питања политике и других фактора, актера и потенцијала/могућности. Тиме ћете добити увид у механизме који утичу на више проблема. Знаћете којим се механизмима морате бавити да бисте решили неколико проблема;

- Несигурности у знању или незнање; могуће хипотезе о узроцима и односима између фактора које треба проверити. Стећи ћете увид у оно што не знате и да ли је можда потребно то сазнати пре него што кренете даље.

Препознати проблем		Пестициди и прекомерна употреба вештачког ђубрива			
Ниво	Друштвени фактори + актери	Економски фактори + актери	Институционални фактори + актери	Фактори животне околине	
Локални ниво	Недовољна едукација и одговорност локалних пољопривредника	Мисле да ће тако бити већи принос, а у ствари угрожавају квалитет земљишта као природног добра	Изостанак регулативе за издавање пестицида и минералних ђубрива купцима	Угроженост земљишта, подземних и површинских вода Угроженост здравља људи	
Национални ниво	Недостатак образовања о томе у школама		Недостатак регулативе	Нарушавање квалитета земљишта, плодности, живог света	
Међународни ниво				Загађење водотокова које теку и ван Србије; спирањем пестицида и минералних ђубрива из земљишта	

КОРАК 10 – ДЕФИНИСАЊЕ ПОТЕНЦИЈАЛА И МОГУЋНОСТИ

Циљеви:

Дефинисање главних потенцијала и могућности вредности. Потенцијали су природни или људски ресурси који се могу ефикасније употребити у процесу одрживог развоја, док су могућности конкретне активности које се могу урадити захваљујући постојању неког потенцијала. На пример – потенцијал може бити обиље водотокова или велики број високо образованих, а могућности могу бити развој наутичког туризма или развој нове технологије.

Методе, технике и алати:

1. Листањем идеја у радној групи израдите дуг списак потенцијала у заједници. Укључите и приватни сектор и друге актере. Размишљајте другачије, не о проблему већ о економским и другим развојним потенцијалима. Будите креативни. Погледајте примере у табели.
2. После тога излистајте могућности.
3. Сада излистане идеје сложите по реду важности потенцијала и могућности. Критеријуми према којима можете сложити приоритете су: прилике за остварење, допринос развоју заједнице, ранија искуства...

Ризици у процесу:

Кораци	Опис идентификованог ризика	Тип ризика	Категорија	Интезитет ризика	План реаговања
		Интерни Екстерни	-финансијски - политички - еколошки - оперативни - институционални - друштвенои економски - људски	В висок У умерен Н низак	Опис шта треба урадити како би се минимизирао утицај идентификованог ризика
Корак 10 – Дефинисање потенцијала и могућности	Недовољно добро дефинисане могућности, које нису у складу са потенцијалима	Интерни	Оперативни Људски	Низак	Пажљиво излиставање током рада радне групе и провера логике потенцијала и могућности.

Искуства која желимо да пренесемо / научене лекције:

Један од најзанимљивијих и најкреативнијих корака у којем чланови радних група радо учествују и уживају.

Пример табеле из Вршца

Вредност	Потенцијали	Могућности
Природна добра	<ul style="list-style-type: none"> - Специфична конфигурација терена за равничарски крај (Планина) - Велико шумско пространство - Висок квалитет ваздуха (повољна микроклима) - Разноврстан биљни и животињски свет - Објекти геонаслеђа од европског и регионалног значаја (Делиблатска пешчара, остињаџи) - Повољне ваздушне струје - Постојање уређених планинарских стаза - Извори - Објекти од археолошког, верског и културног значаја - Постојање инфо центра, угоститељских објеката, ресторана, смештајних капацитета и делимичне путне мреже - Постојање правне регулативе заштите природних добара - Река Караш - Храстова шума у Стражи - Парк у Влајковцу 	<ul style="list-style-type: none"> - Успешна туристичка дестинација (планинарење, алпинизам, free climbing, спортски, рекреативни, бањски, здравствени, бициклистички, посматрање птица (bird watching), образовани, параглајдинг, вински, фото сафари, ловни) - Едукација, манифестације, кампови - Одржива економска експлоатација (коришћење дрвне масе, сакупљање лековитог биља, коришћење минералних сировина, експлоатација воде (фабрика воде), итд.) - Уређење Вршачке куле, завршетак инфо центра и стварање еко центра - Довођење воде и пута на Планинарски дом кроз винограде и Црвенку - Нове туристичке и бициклистичке стазе - Развој сеоског еко туризма у селима на ободу Вршачких планина - Уређење викенд насеља код Планинарског дома као приватног смештајног капацитета - Прекогранична сарадња

КОРАК 11 – ПРИОРИТЕТИ

Циљеви:

Одредити најпожељније и обећавајуће потенцијале, могућности и политике, провером критеријума одрживости и другим критеријума. Где је могуће, дефинишу се опције у којима сви добијају (win - win), тј. опције с позитивним утицајем и на животну средину и на развој, које имају позитиван утицај из угла различитих актера и на активности које у кратком року дају видљиве резултате. Дефинисање приоритетних потенцијала и могућности.

Методе, технике и алати:

1. Погледајте наведене потенцијале и могућности (види претходни корак) и проверите како се они могу повезати с проблемима или основним узроцима проблема за формирање добитних опција. Циљ је искористити постојеће потенцијале и могућности за препознавање обећавајућих стратешких опција и активности.
2. Процените да ли обострано добитне стратегије (win-win) за наведене опције те решења, планове или активности за остале стратегије задовољавају критеријуме одрживости, да ли су технички изводљиви, економични и засновани на развојним потребама друштва.
3. На основу резултата, одредите приоритете.

Ризици у процесу:

Кораци	Опис идентификованог ризика	Тип ризика Интерни Екстерни	Категорија -финансијски - политички - еколошки - оперативни - институционални - друштвеној економски - људски	Интезитет ризика В висок У умерен Н низак	План реаговања Опис шта треба урадити како би се минимизирао утицај идентификованог ризика
Корак 11 – Приоритети	Методолошки промашен смисао корака	Интерни	Оперативни Људски	Висок	Пажљива припрема и рад у радној групи

Искуства која желимо да пренесемо / лекције које су научене:

Све радне групе у Србији деле мишљење да је ово један од тежих и захтевнијих корака у читавом процесу, чији смисао није до краја јасан на први поглед, већ захтева посебну пажњу. Пажљиво проучите примере и припремите радне групе за његово извођење.

Пример табеле из Вршца

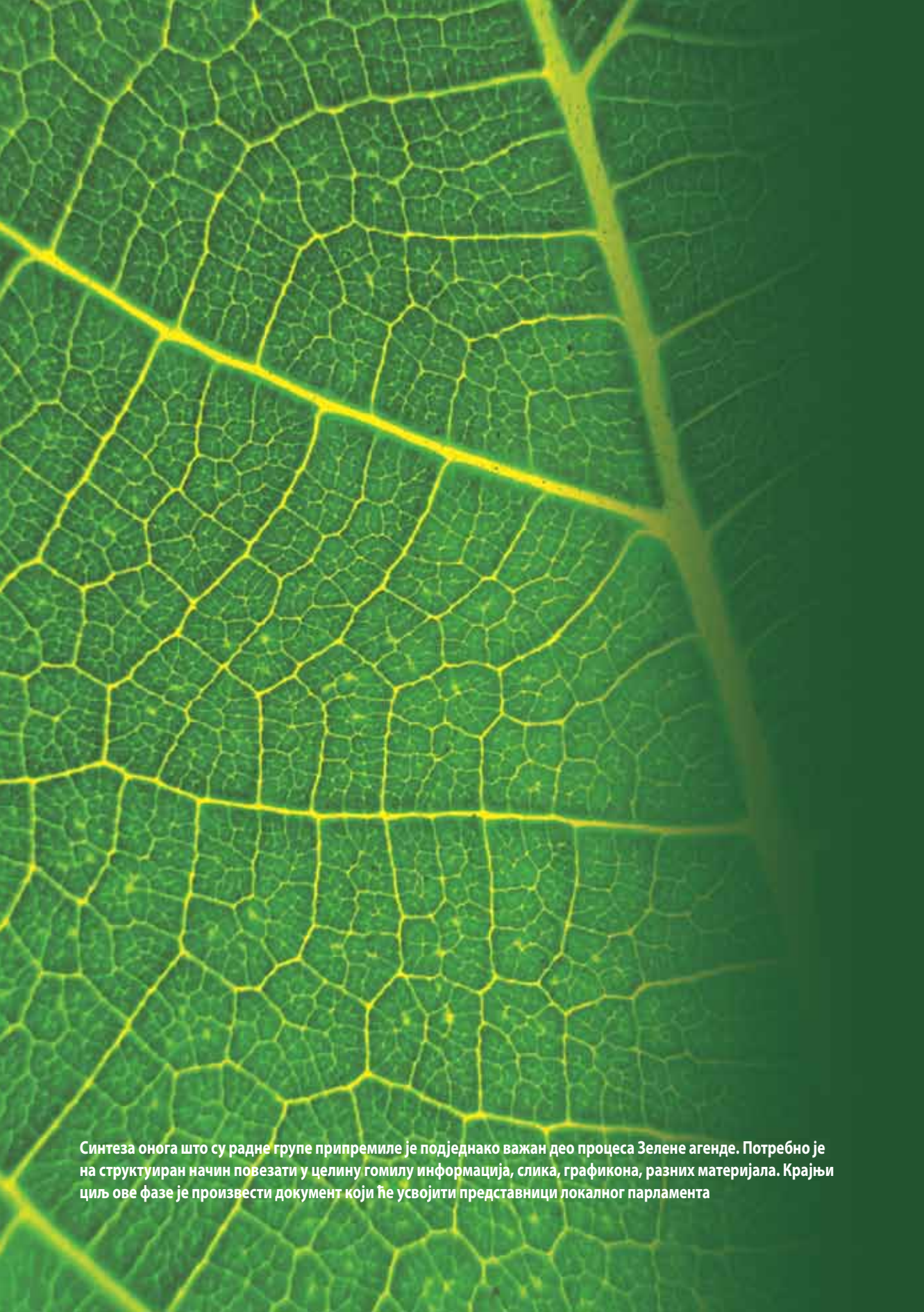
Најпожељнији и обећавајући потенцијали	Опција 1 / Активност 1	Опција 2 / Активност 2	Опција 3 / Активност 3
Ваздух, вода, земљиште			
На циљеве одрживости	Очување релативно чистог ваздуха и земљишта	Очување квалитета воде и смањење загађења водотокова	Смањење загађења земљишта
На техничку изводљивост	Редован мониторинг, измештање неких садржаја из центра и прелазак на друга горива за ложење	Изводљиво, канализација и неки вид пречишћавања у сваком селу, геотермалне и минералне воде	Едукација земљорадника и стручни рад на терену
На економичност	Здрава околина, бољи услови за развој свих облика туризма	Могућност инвестиција, туристичке активности	Органска производња, здрава храна
На повезаност са друштвеним и развојним планом	Очување и унапређење вредности је стратешки важно	Очување и унапређење вредности је стратешки важно	Очување и унапређење вредности је стратешки важно
Градски парк и зеленило			
На циљеве одрживости	Очување постојећег зеленила и паркова и садња нових површина је приоритет	„Плућа“ града, здрав амбијент, туристичка понуда	Едукација, неговање здравог односа према природном окружењу
На техничку изводљивост	Уз редовно одржавање, остављање довољно простора и могућности да дође до влаге веома је одрживо	Постојање свих услова, веће ангажовање локалне самоуправе, комуналних служби, инспекције и туристичке организације, изводљиво	Веће ангажовање локалне самоуправе, НВО, школа
На економичност	Допринос туристичкој понуди, одрживо		
На повезаност са друштвеним и развојним планом	Повећање свести и боље информисаности о потреби очувања животне средине	Пораст интересовања заједнице за очувањем културне особености, интересовање за очување животне средине	Већа свест и одговорности чланова заједнице, допринос здрављу и развоју естетских потреба
Виногради			
На циљеве одрживости	Веома одрживо уз правилно газдовање, развој туризма	Манифестације, семинари, такмичења, едукације	Изградња винског центра у Гудурици, веома одрживо
На техничку изводљивост	Постојеће техничке и технолошке могућности, веће ангажовање приватног	Ефикасније ангажовање туристичке организације	Веће ангажовање приватног сектора и локалне самоуправе, страни инвеститори
На економичност	Привредни, туристички и стручни потенцијал, допринос туристичкој понуди, веома одрживо	Производи од грожђа, развој сеоског туризма, прекогранична сарадња	Туристички потенцијал, допринос туристичкој понуди, нове пословне могућности
На повезаност са друштвеним и развојним планом	Ожвавање културне традиције	Интересовања за очување здраве животне средине	
Заштићена природна добра			
На циљеве одрживости	Очување вредности због којих је проглашена заштита, услов да би било одрживо	Презентација природних вредности, едукација	Коришћење различитих амбијенталних погодности
На техничку изводљивост	Реализација активних мера из средњорочног и годишњих програма рада старца	Изградња пута кроз Црвенку и винограде до Планинарског дома, уређење планинарских и рекреативних стаза (сва природна добра), изградња визиторских инфо-центра у Сочици и Шушари, туристичка сигнализација и промотивни материјала (путокази, инфо-табле, брошуре, леци)	Водовод до Планинарског дома, категоризација и стандардизација смештаја у викенд насељу код Планинарског дома (приватна иницијатива власника), обнова и реконструкција Вршачке куле у складу са реалним потребама и могућностима, реновирање Суповог одмаралишта, узлетиште за параглајдере
На економичност	Очување екосистема добитак за све	Продајом пропагандног материјала и увођењем накнада за коришћење простора доћиће се до дела средстава за програме заштите	Профит од туризма
На повезаност са друштвеним и развојним планом	Очување и правилно коришћење ресурса	Повећање нивоа знања о значају заштите природних добара и биодиверзитета	Нова радна места

A close-up photograph of a green leaf, showing its intricate network of veins. The veins are highlighted in a bright yellow-green color, creating a complex, grid-like pattern against the darker green background of the leaf tissue. The lighting is soft, highlighting the texture and structure of the leaf.

ФАЗА

4

СИНТЕЗА И ПЛАНИРАЊЕ

A close-up photograph of a green leaf, showing a detailed network of veins. The veins are a lighter green color, contrasting with the darker green of the leaf's surface. The veins form a complex, interconnected pattern that fills the entire frame. The lighting is soft, highlighting the texture and structure of the leaf's vascular system.

Синтеза онога што су радне групе припремиле је подједнако важан део процеса Зелене агенде. Потребно је на структуриран начин повезати у целину гомилу информација, слика, графикона, разних материјала. Крајњи циљ ове фазе је произвести документ који ће усвојити представници локалног парламента

КОРАЦИ 12 и 13 - СТРАТЕГИЈА И АКЦИОНО ПЛАНИРАЊЕ

Кораци 12 и 13 обједињују рад и синтетизују доступне материјале које су радне групе произвеле. Приликом корака 8, 10 и 11 у радним групама су се већ дефинисали елементи стратегије и акционог плана. Сада је на посебном тиму, који треба да броји до 5 чланова, представника радних група, да формулишу стратегију и попуне форму акционог плана, која је дата у поглављу о кораку 14.

Планирање је дугорочан, организован и интелектуално захтеван процес који води до свесног деловања и обликовања окружења, што има као резултат одређену, жељену и контролисану промену садашњег стања. У процесу Зелене агенде планирање је интерактивно и тражи учешће различитих друштвених актера: грађана, организација цивилног друштва, привреде, локалне самоуправе, институција. Такође, тражи и континуирано бављење идентификованим проблемима и компетентности оних који се тим проблемима баве.

Смисао стратегије је да се од садашњег стања, користећи се предложеним акцијама, дође до жељене будућности. Дефинисање стратегије није једноставан задатак и за његово извршење потребан је познавање целине, али и сваког сегмента, како би се могла осмислити дугорочна стратегија широког распона. Добра визија један је од елемената стратешког плана. Визија и стратегија дају смер и оквир за конкретне активности које ће се идентификовати, као део приступа „учење кроз рад”, уз нове спознаје и резултате надгледања као инпуте оперативном планирању.

Документ Зелене агенде је својеврсна, укупна анализа стања локалне животне средине, постојећих предности и недостатака, трендова, дубљих узрока проблема, опасности и могућности, предложена решења, оперативног плана имплементације. Прва верзија документа Зелене агенде је резултат вишемесечног рада радних група. У нашем случају, у неким заједницама, радне групе су посао завршиле за четири, а у неким су радиле и до 10 месеци. Има много разлога зашто се то тако урадило, а најважнији су: величина радних група, капацитети заједнице и мотивисаност чланова радних група. Где је било услова, радне групе су одржавале састанке сваке друге недеље. Тамо где се то није могло извести, састанци су држани једном месечно.

Не постоје формални захтеви у изгледу и садржају које би требало да испуни сваки документ, јер свака заједница има своје специфичности, што може значајно утицати на израду документа. Управо због тога смо усвојили флексибилан приступ који настаје из партиципативног метода и искуства током процеса планирања. Сваки документ је аутентичан, другачији, потпуно обликован мишљењем и искуствима локалне заједнице. На крају, важно је да документ садржи важне податке као што су: ко је иницирао процес, шта је позадина читаве идеје, који су циљеви постављени на почетку процеса, шта су резултати итд. Такође би било важно напоменути овде да не заборавите да споменете и донаторе који су помогли у реализацији процеса.

КОРАК 14 - ПИСАЊЕ ДОКУМЕНТА

Писање документа је захтеван посао у који је потребно укључити више особа и представити што више идеја. Имајући на уму локалну преданост, време и енергију, препоручљиво је да организација иницијатор преузме на себе ову обавезу. То значи да радне групе дају информације у погледу садржаја, нацрт, евентуално слике, док организација покретач све склапа у документ. Свака организација треба да формира тим који ће се бавити писањем документа. На самом почетку било би пожељно да сваки тим планира обавезе појединаца и направи табелу активности и одговорности, ко ће за који део писања документа бити задужен. Дајемо пример такве табеле из Сремске Митровице.

Поглавље документа	Одговорна особа за писање
Предговор	Слободан Симић
Увод <ul style="list-style-type: none">• Зелена агенда• Процес креирања ЗА• Општи подаци о граду• Учесници у процесу ЗА	Марко Цвијановић Бранислава Бошковић
Опис вредности у заједници <ul style="list-style-type: none">• Мапа вредности• Опис вредности	Бранислава Бошковић, Ана Папић
Анализа постојећег стања животне средине <ul style="list-style-type: none">• Анализа документа• Анализа трендова• Анализа утицаја трендова• Опис минималних стандарда• Опис проблема и узрока проблема• Опис потенцијала и могућности	Марко Цвијановић
Стратегија <ul style="list-style-type: none">• Визија, елементи визије и процес добијања изјаве о визији• Стратешки циљеви	Марко Цвијановић, Бранислава Бошковић
Акциони план	Жикица Беломарковић, Верица Сувајић, Зоран Гомбош, Драгица Лемајић, Ана Папић, Бранислава Бошковић
План мониторинга и евалуације	Марко Цвијановић

САДРЖАЈ ДОКУМЕНТА

Методологија Зелене агенде нема крути, формалистички приступ по питању садржаја документа, па се ово поглавље може сматрати само као предлог или давање смерница, али не и обавеза. Не постоји чврсто правило о садржају документа, обавезним поглављима, изгледу, па је могуће да свака заједница буде иновативна и обогати наше знање новим искуствима. Пре почетка писања сопственог документа, ако се укаже прилика, пожељно је погледати како су то урадиле друге заједнице пре вас. Може се уочити међусобна различитост, јер свака заједница има своје особености, вредности и карактеристике. Ипак, сваки документ има и одређене сличности, па предлагемо да и ваш документ има овакву организацију:

Увод

- Зелена агенда - опште информације (шта је Зелена агенда, откуд такав приступ)
- Процес креирања ЗА у вашој заједници (ко, када, како је започео, важни догађаји)
- Општи подаци о заједници (град, општина, насеље)
- Учесници у процесу ЗА (набројати имена свих оних који су радили или дали допринос)

Опис вредности у заједници

- Мапа вредности (набројати вредности које су дефинисале и анализирале радне групе)
- Опис вредности (кратак опис, најважнији подаци, године, површина, производња, итд.)

Анализа постојећег стања животне средине

- Анализа документа
- Анализа трендова
- Анализа утицаја трендова
- Опис минималних стандарда
- Опис проблема и узрока проблема
- Опис потенцијала и могућности

Стратегија

- Визија, елементи визије и процес добијања изјаве о визији
- Стратешки циљеви

Акциони план

План мониторинга и евалуације

Детаљан преглед садржаја документа Зелене агенде је дат у следећем тексту.

УВОД ДОКУМЕНТА

- Зелена агенда – опште информације
- Процес креирања Зелене агенде у вашој заједници
- Општи подаци о граду
- Учесници у процесу Зелене агенде

Циљ уводног дела је представљање процеса Зелене агенде у општем смислу и пружање детаља о раду у одређеној заједници. Пожељно је да се увод састоји из три, односно четири целине:

- Опште информације о процесу Зелене агенде
- Информације о месту где се реализује Зелена агенда
- Опис процеса јавног учествовања током припреме и усвајања документа (начини и форме учешћа јавности, резултати процеса, научене лекције са одређеним препорукама)
- Листа свих учесника у процесу Зелене агенде (важно је исказати захвалност свима који су били део процеса, тиме се показује озбиљност у приступу учествовања заједнице и јавности, обавезно навести све донаторе који су помогли реализацију пројекта!!!)

У уводу се може описати како су формиране радне групе, како су функционисале, који су их мотиви покретали да буду део процеса, какви су све резултати добијени, али и нека позитивна искуства

“Важно је израдити квалитетан документ који ће одражавати потребе и мишљење заједнице”

ОПИС ВРЕДНОСТИ

- **Мапа вредности**
- **Опис вредности**

Зелена агенда почива на вредностима, па је веома важно посветити додатну пажњу овом делу документа, како би се што веродостојније, у афирмативном облику, представиле вредности које је заједница препознала. Током састанака заинтересованих страна дефинисане су вредности које једна заједница поседује и од њих издвојене најприоритетније. Свака радна група је тематски опредељена на вредностима и свака радна група их је ревидирала. Неке су преформулисане, неке додате или одузете, што је помогло да се одаберу праве и наприоритеније вредности на којима су радне групе да у наставку процеса радиле. Прво треба урадити мапу вредности, а онда сваку вредност коју смо уврстили на листу детаљније описати. Обавезно истаћи особеност да се на вредностима заснива Зелена агенда.

АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

- **Анализа документа**
- **Анализа трендова**
- **Анализа утицаја трендова**
- **Опис минималних стандарда**
- **Опис проблема и узрока проблема**
- **Опис потенцијала и могућности**

Резултати вишемесечног рада радних група су основа нашег стратешког документа. Практично треба преточити и преобликовати све њихове резултате у форму која ће бити разумљива и прихватљива како за локалне доносиоца одлука, тако и за саму заједницу. Анализа постојећег стања животне средине се састоји из следећих делова:

Приказ анализе документа:

- Део 1: Идентификација докумената и њихова важност за Зелену агенду
- Део 2: Прибављање копије докумената
- Део 3: Анализа свих докумената
- Део 4: Утицај докумената на процес Зелене агенде

Затим, потребно је у истом овом делу веродостојно пренети резултате радних група, у скраћеном облику

- Корак 5: Анализа трендова
- Корак 6: Анализа утицаја трендова
- Корак 7: Стандарди
- Корак 8: Проблеми
- Корак 9: Узроци проблема
- Корак 10: Потенцијали и могућности
- Корак 11: Приоритети

Још једном проверите да ли су резултати радних група терминологијски исправни и обавезно их ускладити са језиком који ће бити разумљив обичном човеку у вашој заједници. Није довољно само пренети табеле које су дале радне групе већ их је потребно претворити у неколико јасних и концизних описних реченица.

Посебно морате водити рачуна о тачности. Проверите све чињенице које су радне групе припремиле. Мишљење људи који су били део радних група не мора да се у сваком случају поклапа са стварним чињеницама. Мишљења често могу бити субјективна, да одражавају страхове или уверења. Покушајте да пронађете објективне и мерљиве показатеље – на пример, тврдњу да је ваздух загађен проверите мерењима, ако их има. Осмислите системе провере чињеница. Када завршите штампање документа, исправке нису могуће.

СТРАТЕГИЈА

- **Визија, елементи визије и процес добијања изјаве о визији**
- **Стратешки циљеви**

Уобличавање визије први је корак у развоју успешне стратегије. Визија је размишљање о томе како ће заједница и њено окружење изгледати након одређеног временског периода и дефинисање неког жељеног будућег стања после остварења постављених циљева. Тако се одређује примарни разлог постојања стратегије и избегава се ад хоц деловање. Битне карактеристике визије су:

- окренута је далекој будућности
- врло је кратка
- свако је може разумети
- описује стабилну фазу
- може је делити неколико организација

Приликом састављања визије, добро је одговорити на неколико питања која олакшавају структурирање:

- На који ће начин свет бити бољи или промењен активностима Зелене агенде и нашем сарадњом с другима који желе остварити исте циљеве?
- Какав је то “посао” којим се бавимо? Зашто смо у том послу?
- Каква је будућност коју желимо створити?
- Како ће ствари бити другачије? На ком нивоу?
- Што одликује ту будућност?

Визија увек треба бити састављена на начин да даје опис стања које се остварило у будућности, дакле усмерена је на промене које су се у тој будућности већ догодиле, а не на опис делатности које ће омогућити то замишљено реализовање. Такође, визија треба да садржи и одређене доминантне вредности с којима се слажу сви чланови заједнице, јер само она заједница у којој су свима јасне и прихватљиве одређене вредности, може квалитетно ићи ка далеком замишљеном циљу. Да би визија била транспарентна, разумљива ширем кругу људи као и члановима саме заједнице, потребно је имати изјаву о визији. Визија омогућава одређивање праваца развоја, садржаја вредности, поља деловања, циљних група итд. Она одговара на питање зашто постојимо, јер је и сама Зелена агенда осмишљена у тренутку кад је група појединаца и организација које подржавају сличне вредности, одлучила остварити одређену мисију. Треба изнети из којих се елемената визија садржи. Ево примера:

- друштвено благостање,
- прилагодљива локална привреда,
- добра, демократична и ефикасна власт,
- ефикасне локалне услуге и инфраструктура,
- здрава животна средина

СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ

Стратешки се циљеви дефинишу прецизно, тако да буду јасни, реалистични, прави путоказ за даље активности. Циљ представља опис постигнутог. На основу визије и резултата добијених из свих спроведених анализа које су претходно радне групе разрадиле, могуће је одредити стратешке циљеве Зелене агенде. Они требају бити постављени по приоритетима и у облику који дозвољава јасан след и прогрес приликом примене и евалуације. На основу стратешких циљева утврђује се шта ће власти и заједница спровести и остварити током планираног периода. Стратешки циљеви се деле на опште и специфичне. Специфични ближе описују опште и требају бити квантификовани. Осим стратешких, постоје и оперативни циљеви. Они представљају конкретну, активну реализацију стратешких циљева. То су описи појединих активности. Постоји неколико критеријума за исправно дефинисање стратешког као и оперативног циља. Критеријуми за исправно дефинисање стратешког циља су следећи:

- Усклађеност са визијом
- Прецизна дефиниција деловања
- Усмереност ка резултату
- Усклађеност с осталим стратешким циљевима
- Реалистичност и остваривост

Критеријуми за исправно дефинисање оперативног циља:

- Усклађеност с визијом
- Помоћ у остваривању стратешких циљева
- Мерљивост – треба омогућити објективну мерљивост да ли је и када циљ постигнут
- Усмереност на резултате, не само на деловање
- Краткоћа, једноставност, прецизност и разумљивост
- Именовање одређених особа/организација одговорних за његово спровођење
- Објективност и уравниотеженост

Обично се јавља низ грешака приликом одређивања стратешких циљева, као што је постављање краткорочних циљева, па је пажња превише усмерена на непосредне проблеме, чиме се губи шири поглед. Често се занемарују административни и други циљеви који нису уско везани уз поједине пројекте. Они их морају пратити што је битан предуслов да се уопште остваре они циљеви који су везани уз конкретне пројекте. Код састављања стратешких циљева важно је размотрити:

- За које приоритетне проблеме смо одредили да их можемо остварити?
- Шта нам се чини да треба остварити, али да то треба другачије описати?
- Које од предуслова не можемо остварити, али можемо дати свој допринос?
- Која ћемо постигнућа остварити и тако дати свој допринос?
- Шта заједница очекује од нас?

Како остварити постављене стратешке циљеве? Тако што треба прво одредити стратегије деловања, конкретне оперативне начине остваривања, а после тога и поједине задатке, који морају бити у складу са стратешким циљевима. Уз један стратешки циљ често иде неколико задатака. Они требају бити “SMART” што је скраћеница од енглеских речи S (specific – одређени), M (measurable – мерљиви), A (attainable – достижни), R (realistic, relevant – реални, релевантни) и T (time-bounded, time-framed – временски одређени). Највећа предност код одређивања задатака је та што ће се деловање усредсредити, знаће се шта се од кога и када очекује и какав је допринос сваког појединца, институције или организације укључене у реализацију стратегије.

АКЦИОНИ ПЛАН

Акциони или оперативни план дефинише специфичне начине на које заједница остварује стратешки план. То је списак активности које је потребно урадити да би се од садашњег стања дошло до жељене будућности. План углавном садржи компоненте приказане у оквиру Ганттове табеле – ко, шта, када и како ради, колики ће бити трошкови и који се циљ тиме постиже. Предложене активности у акционом плану треба да имају логичан редослед, од идентификације потребе, преко деловања, до надгледања напретка спровођења. Укључивање и учествовање важних особа/организација веома је важно у процесу планирања, како би се тиме осигурало одговорно деловање усмерено ка постизању очекиваних резултата. Након тога, могућа је даља конкретизација и спецификација захтева за израду акционог плана.

- Идентификовати критична подручја која захтевају непосредну пажњу, идентификовани проблеми
- Анализирати позадину – зашто је нужно предузети активност
- Дефинисати активности које ће довести до решавања проблема или остварењу потенцијала
- Одређивање индикатора спровођења којима се проверава постижу ли се резултати
- Одредити потребне ресурсе за имплементацију акционог плана (време, одговорне стране, опрема, остала логистика)
- Идентификовати актере имплементације плана
- Разрадити систем извештавања о напретку имплементације
- Размислити о проблемима на које би се могло наићи током процеса имплементације и размислити о њиховим решењима.

Вредност	Идентификовани проблем или потенцијал	Активности	Индикатори	Одговорне стране/ Потребна средства	Временско раздобље				
					2010	2011	2012	2013	2014

КОРАК 15 – ЈАВНЕ РАСПРАВЕ И РЕВИЗИЈА

Јавна расправа је важна активност у креирању документа и добар инструмент консултовања шире јавности. То је једно од критичних места за судбину читавог процеса, јер се на овом кораку могу испољити неке слабости и грешке у спровођењу методологије. Током припреме, а нарочито на самој јавној расправи, могу се уочити евентуални недостаци документа. Зато је јавна расправа последња провера самог документа пред усвајање, а уједно и прва проба могућности његове примене у пракси. У свакој заједници постоје стране које имају супротне интересе или различит поглед на исти проблем или су се у прошлости сукобљавале. Постоје и „тешки“ или захтевни актери. Све ове тензије ће се сасвим извесно пренети у процес Зелене агенде. Како велика већина људи не воли сукобе, често се због избегавања непријатности обострано примењује погрешна тактика игнорисања – једна страна игнорише процес, а друга је изузета из њега. У Зеленој агенди не би смело бити суревњивости, игнорисања или ривалитета, јер су правила успеха и важни циљеви Зелене агенде, да поновимо – изградња локалног партнерства међу секторима и актерима, заједничко планирање уз компромис и уважавање и укључење што већег броја различитих актера, без обзира на предисторију односа међу актерима.

Из нашег угла, виђење неког проблема може бити логично, а његово решење лако и једноставно. Међутим, ако не укључимо све стране, постоји могућност да ће нека активност у акционом плану бити нереална, нерационална, неекономична или да не одговара стварним потребама. На пример – планирање примарне селекције отпада, без учешћа представника локалног комуналног предузећа, може довести до неспроводивости плана. Замислимо ситуацију у којој донатор даје средства за контејнере за селекцију отпада, а локално предузеће нема тип камиона да ове контејнере однесе. Ми то не можемо знати, ако не сарађујемо са комуналцима. Или други пример – тражити у акционом плану анализу квалитета ваздуха у средини у којој објективно нема загађивача није економски рационално, а то се дешава када локални секретаријат, или одељење општинске управе за заштиту животне средине, није укључено у радне групе. Све ове грешке могу се уочити и исправити на јавној расправи. Што се раније грешка уочи, то ће бити лакше исправити је у документу. Зато је неопходно фазу 1 урадити што је боље могуће. Пожељно је да прву верзију документа пошаљете свим заинтересованим странама и мотивишете их да је прочитају и дају своје коментаре. Најбоље је то учинити слањем копије драфт верзије на ЦД-у уз пропратни допис, у којем се објашњава шта је садржај пошиљке, због чега је важан и шта се од стејкхолдера очекује. Треба дати и неки разумни рок за одговоре, најбоље је да то буде 2-3 недеље, не више од тога. Не бисте смели изоставити да у допису заинтересованој страни укажете на две важне ствари – прво, да је то прилика за учешће у креирању заједничког документа коју треба искористити, и друго, ако то не учини, да касније примедбе и критике нису умесне, јер је свако, ако је хтео, имао прилику да утиче на процес. Врло је велика вероватноћа и чест је случај да стејкхолдери послату копију неће погледати, ни прочитати или дати коментаре. Зато организација која води процес мора посебну пажњу посветити мотивацији стејкхолдера, како би од њих добила што боље повратне информације.

После изјашњавања заинтересованих страна, организују се јавне презентације и расправе о садржају документа. Најбоље је о нацрту расправљати на већем скупу на који се позивају сви грађани. Уколико у општини има више сеоских заједница, потребно је отићи „људима на ноге“, дакле у заједницу и не треба очекивати да ће људи само због јавне расправе доћи из села у град. Свака организација процењује колико је јавних расправа потребно организовати. Позивање треба урадити на начин који је за одређену заједницу најбољи, јер немају све заједнице једнаку покривеност медијима. Најбоља је комбинација телевизијског и новинског оглашавања, јер је штампана новина неоспоран доказ да је позив послат, па вам нико не може замерити зашто „баш њега нисте позвали, а толико је желео да дође“. На јавној расправи не треба износити сувише детаља, већ се највише треба фокусирати на акциони план. Примедбе и предлози могу се прикупити на лицу места или касније и ако је могуће, укључити у документ. Може се догодити и случај да локалне групе представе нацрт широј публици која дотад није била укључена у процес, што може дати много више нових предлога него што се очекује. То је увек добар начин повећања локалног интереса за коначни резултат и побољшање квалитета документа и не треба га избегавати.

Након завршетка јавних расправа треба узети у обзир све предлоге који су стигли и укључити их у коначну верзију, уколико су логични, корисни и доприносе квалитету. Уколико постоје предлози који суштински мењају установљени концепт неког дела документа, прво треба консултовати радне групе и онда донети одлуку да ли такве предлоге прихватити или одбацивати.

КОРАК 16 – УСВАЈАЊЕ ДОКУМЕНТА У СКУПШТИНИ ОПШТИНЕ

Када се сви предлози уврсте у документ, овако исправљена верзија спремна је за усвајање у локалној скупштини. У овом кораку потребно је познавање скупштинских процедура, правила и пракси, пре свега општинског Статута, Пословника о раду скупштине и других докумената који проистичу из Закона о локалној самоуправи (тренутно важећи је 129/2007). Такође је веома важно знати и разумети и политичке прилике у локалној заједници. Некада је потребно додатно убеђивати доносиоце одлука о важности неке одлуке за локалну заједницу. Лобирање је посебан облик придобијања утицајних појединаца или група. Појам је настао у Енглеској од речи „лоббу“ (предворје) због тога што су се чланови енглеског парламента налазили с представницима различитих интересних група у предворју Доњег дома парламента. Лобирање подразумева процес развијања ефикасних и ефективних комуникација са онима који имају формалну и неформалну моћ. Процес је успео уколико утицајни појединци или групе у будућности подржавају одређене иницијативе и интензивирају своје активности у правцу реализације планираних циљева.

По члану 46. Закона о локалној самоуправи, Општинско веће предлаже статут, буџет и друге одлуке и акте које доноси скупштина. Дакле, Општинско веће је прва инстанца, прво локално тело које мора да усвоји Зелену агенду и упуту је Скупштини на усвајање. Вашу Зелену агенду, са пратећим дописом, пошаљите општинском већу, најбоље насловите на председника општине, који је по функцији председавајући Општинског већа. Уколико сте у добрим односима са ресорним чланом Већа задуженим за заштиту животне средине, или за неку другу област, а који има довољно моћи да одлуку „изгура“, контактирајте га, активно га укључите у процес, што пре то боље, јер постоје општине у којима се седнице Већа не одржавају често, тако да ћете изгубити доста времена док се не закаже следећа седница. Општинско веће сасвим сигурно мора да заседа пре одржавања седнице Скупштине, а по члану 34. Закона о локалној самоуправи, седнице Скупштине се морају одржати најмање једном у 3 месеца, тако да се и седнице Већа морају одржати у том размаку и то треба планирати.

Када документ „прође“ седницу Већа, сасвим је извесно да ће бити усвојен. Ипак, посао није завршен – контактирајте шефове одборничких група и председнике општинских одбора свих странака у скупштини, нарочито представнике опозиције, јер је то одлична шанса да ваша организација стекне релевантност за питања заштите животне средине код свих актера. Зелена агенда је лепа прилика да се на једном питању покаже широк договор заједнице, и зато се не треба задовољити да за документ гласа довољна већина. Ваш циљ треба да буде да сви одборници и све партије прихвате документ. Уколико се то не догоди, ризикујете да на самој седници скупштине ваш документ буде критикован или оспораван, јер ће до тада незаинтересован актер искористити своју могућност да се преко Зелене агенде обрачунава са влашћу. Постоје и дугорочне последице. Када један актер осети да је побеђен, или да се његово мишљење не уважава, нарочито када су у питању политичке странке, треба бити опрезан, јер већ следећи избори могу променити политичку реалност и критичаре и противнике довести у позицију власти. Врло је вероватно да ће тада дојучерашња опозиција желети да се реваншира, што може угрозити процес. Зато је веома важан што шири консензус и да Зелену агенду прихвати што више политичких фактора.

Статути општина дозвољавају и друге могућности предлагања тачака за дневни ред седнице скупштине, на пример трећина одборника, или један одборник може на самој седници да тражи промену дневног реда по хитности одлучивања. Ове могућности постоје као резервне и треба их знати, али су мање ефикасне, јер су недовољно припремљене, треба доказати хитност одлучивања, или их обично покреће опозиција када жели да наметне неку тему, што нема подршку владајуће већине.

Од посебног значаја је правилна процена када започети активности у фази 4, које морају да се усагласе са уобичајеним терминима и плановима локалне самоуправе. Треба знати да је усвајање документа бескорисно без развијања других инструмената (економски инструменти финансирања програма заштите животне средине, одлука о буџету). Треба имати на уму да се почетак планирања за следећу годину дешава већ у јуну, када Влада Србије даје одређене смернице и препоруке, да се планирање интензивира у октобру, у новембру достиже врхунац, јер тада сви лобирају за себе, а у децембру је већ касно јер се по закону, до 15. децембра мора усвојити одлука о буџету за наредну годину. Зато је најбоље време за усвајање документа прва седница скупштине након летње паузе, а то се обично дешава крајем септембра или почетком октобра. Ако искористите овај термин, имате још довољно времена да убедите доносиоце одлука да одредбе из акционог плана уврсте у програме јавних предузећа или установа и да их планирају у одлуци о буџету за следећу годину. Ако то пропустите, наредних 12 месеци су изгубљени, јер велике и драстичне промене планова нису уобичајене током године у одлукама о допунском буџету (дебаланс).

За ову важну фазу направите мали план, како вам предложемо у табели. Одредите ко ће, када и са чиме да реализује све активности. Дајемо вам и препоруку оптималних термина.

АКТИВНОСТ	ВРЕМЕНСКИ ОКВИР	ОДГОВОРНА ОСОБА	ПОТРЕБНИ РЕСУРСИ
Стратегија и акциони план			
Писање документа			
Слање драфт верзије заинтересованим странама			
Јавне расправе			
Ревизија документа			
Слање документа у званичну скупштинску процедуру			
Лобирање политичких фактора			
Усвајање документа			
Јавна промоција усвојеног документа – завршна конференција			
Лобирање да се одредбе Зелене агенде уврсте у годишње планове одговорних актера и у Одлуку о буџету за следећу годину			
Пилот пројекти			

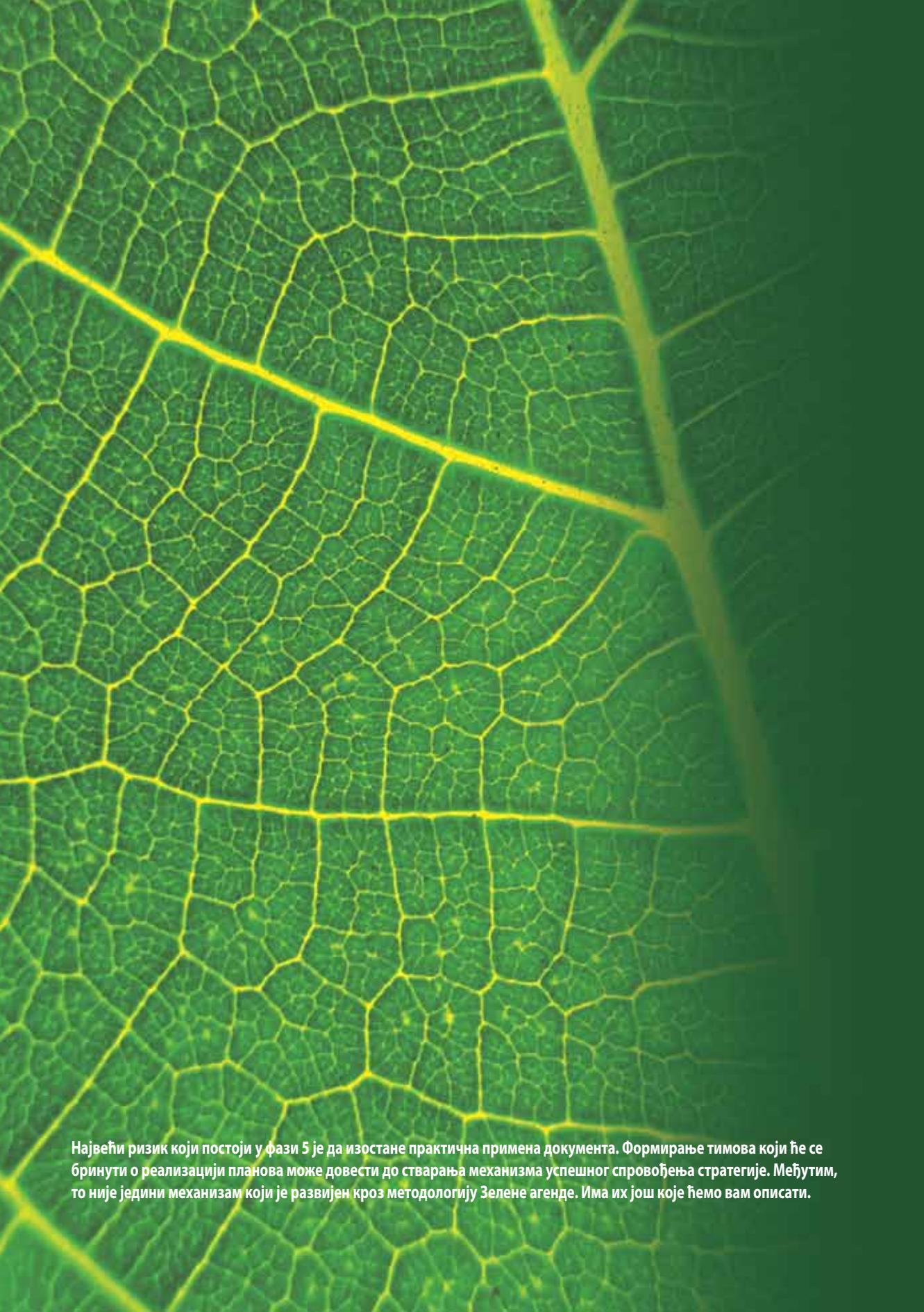

ФАЗА

5

МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА

A close-up photograph of a green leaf, showing a detailed network of veins. The veins are a lighter green color, contrasting with the darker green of the leaf's surface. The veins form a complex, branching pattern that fills the entire frame. The lighting is soft, highlighting the texture and structure of the leaf.

Највећи ризик који постоји у фази 5 је да изостане практична примена документа. Формирање тимова који ће се бринути о реализацији планова може довести до стварања механизма успешног спровођења стратегије. Међутим, то није једини механизам који је развијен кроз методологију Зелене агенде. Има их још које ћемо вам описати.

КОРАК 17 – МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА

Циљ мониторинга и евалуације је мерење и процена постигнутог, како би се успешније управљало крајњим резултатима. Мониторинг треба осигурати објективне показатеље да ли по решавању одређеног питања или проблема има напретка, а евалуацијом се процењује колико је напредак у функцији постизања коначног циља.

Најважнији циљеви после усвајања стратешког документа Зелена агенда јесу мониторинг, евалуација и обезбеђивање одрживости процеса. Уколико се ови циљеви не успоставе, процес ће доживети неуспех, јер и најбоље написана стратегија не вреди уколико је људи који су надлежни за спровеђење појединих одредби не користе као алат за остварење циљева, нити уколико јавност није даље заинтересована за остварење тих циљева. Међутим, мониторинг не треба схватати као надзор или контролу, већ као партнерски процес учења како се успешније решавају важна питања у заједници.

Партиципативни мониторинг и евалуација је другачији приступ, који позива широк круг заинтересованих да заједно одлуче како треба мерити успех стратегије и које активности треба предузети да би се прикупили релевантни потребни подаци. Иницијатори Зелене агенде имају пуно право да учествују у мониторингу реализовања акционих планова и испуњења циљева.

У оквиру плана мониторинга и евалуације предлагемо оснивање „Тима за мониторинг и подршку имплементацији Зелене агенде“ за сваку локалну заједницу где се спроводи Зелена агенда, као неформалног тела који ће чинити заинтересоване стране и јавност, пре свега НВО које су водиле процес, представници локалних самоуправа, институција, установа, појединаца и друга заинтересована јавност. Ово тело ће заседати најмање два пута годишње (у марту и септембру) и анализирати резултате процеса - да ли се по питању сваког појединачног дела акционог плана догодио напредак, ако јесте, колики је напредак, да ли је и колико у функцији постизања коначног циља, ако није, зашто се ништа није догодило и какве су даље активности, какви су нивои ризика од неостварења задатог циља.

Мишљења су описни извештаји о напретку процеса, а препоруке садрже предложене корективне мере како би се одређени ризици отклонили, циљеви боље остварили или како би се покренуле активности тамо гдје су изостале. Мишљења и препоруке се шаљу надлежнима за одређену активност и заинтересираној јавности. Саопштења су кратке писане форме којима се јавност обавештава о резултатима анализе на састанцима Савета и стању процеса. У одређеним случајевима Савет ће моћи да се обрати Савету Националне платформе Србије, у оквиру циљева и надлежности који Савет на националном нивоу има.

Зелена агенда је процес који има потенцијал да донесе значајну добробит заједници у којој се спроводи. Да процес не би замро и престао постојати, потребно је осигурати и економске инструменте одрживости. По искуству држава које су процес привеле фази евалуације (као што је случај у Хрватској), у оквиру постојећих локалних планова или локалних планова Фондова за заштиту животне средине, потребно је да се сваке године планирају одређена средства за пројекте са листе акционог плана Зелене агенде, која би била намењена локалним НВО, као суфинансирајући део за даље конкурисање код других донатора. На тај начин би локалне самоуправе подстакле НВО на активни приступ и партнерски однос у решавању заједничких питања заштите животне средине и дале би велику подршку напорима НВО и пројектима које имају на конкурсима код других донатора.

ПЛАН МОНИТОРИНГА

Планирање у стратегијама треба да укључи планове за мониторинг, и по потреби, прикупљање полазних података као и обезбеђивање одговарајућих средстава за њихово финансирање. Планови треба да идентификују како ће информације о учинку у активностима мониторинга и евалуације бити коришћене за усмеравање управљања активности ка постизању предвиђених циљева. Планови мониторинга укључују дефиницију сваког индикатора процеса и јединице мерења, опис извора података за дати индикатор; полазне податке и методе за прикупљање и обраду података, учесталост или распоред прикупљања података, као и идентификовање појединаца одговорних за осигурање расположивости података. Индикаторе процеса треба одабрати тако да буду директни, објективни, и практични, у смислу да ће већина података бити доступна у интервалима конзистентним са потребама управљања. Пожељни су квантитативни индикатори. Међутим, уколико се користе квалитативни индикатори, они морају бити дефинисани тако да омогуће редовну, систематску, и релативно објективну процену у погледу промене „вредности“ или статуса индикатора како би се олакшале процене оног претходног и каснијег, и оног што се налази унутар или изван пројектне ситуације.

Кређибилитет налаза и процена у великој мери зависи од начина на који се спроводи мониторинг и евалуација. Принципи доброг мониторинга су следећи:

- Дobar мониторинг се фокусира на резултате и пратеће акције. Он тражи “оно што се добро одвија” и “оно око чега нема прогреса” у смислу напредовања према намераваним резултатима. То се затим бележи у извештајима, да би се дале препоруке и предлози одлука и акција које треба да уследе.
- Дobar мониторинг зависи од доброг планирања. Уколико је пројекат лоше замишљен или почива на погрешним претпоставкама, чак ни најбољи мониторинг не може да обезбеди успех. Нарочито је важно планирање реалистичног ланца свеобухватних и специфичних резултата и активности. Менаџери пројекта треба да избегавају коришћење мониторинга за исправљање стално искрсавајућих проблема за које је потребно наћи трајна решења.
- Мониторинг се такође унапређује коришћењем механизма партиципативног мониторинга
- како би се осигурала посвећеност, власништво, пратеће акције и повратни одговор о утичку. Ово је незаобилазно за мониторинг свеобухватних резултата где се напредак не може проценити без неког знања о томе шта партнери раде. Партиципативни механизми укључују групе за свеобухватне резултате, састанке учесника и управних одбора, и интервјуе фокус група.

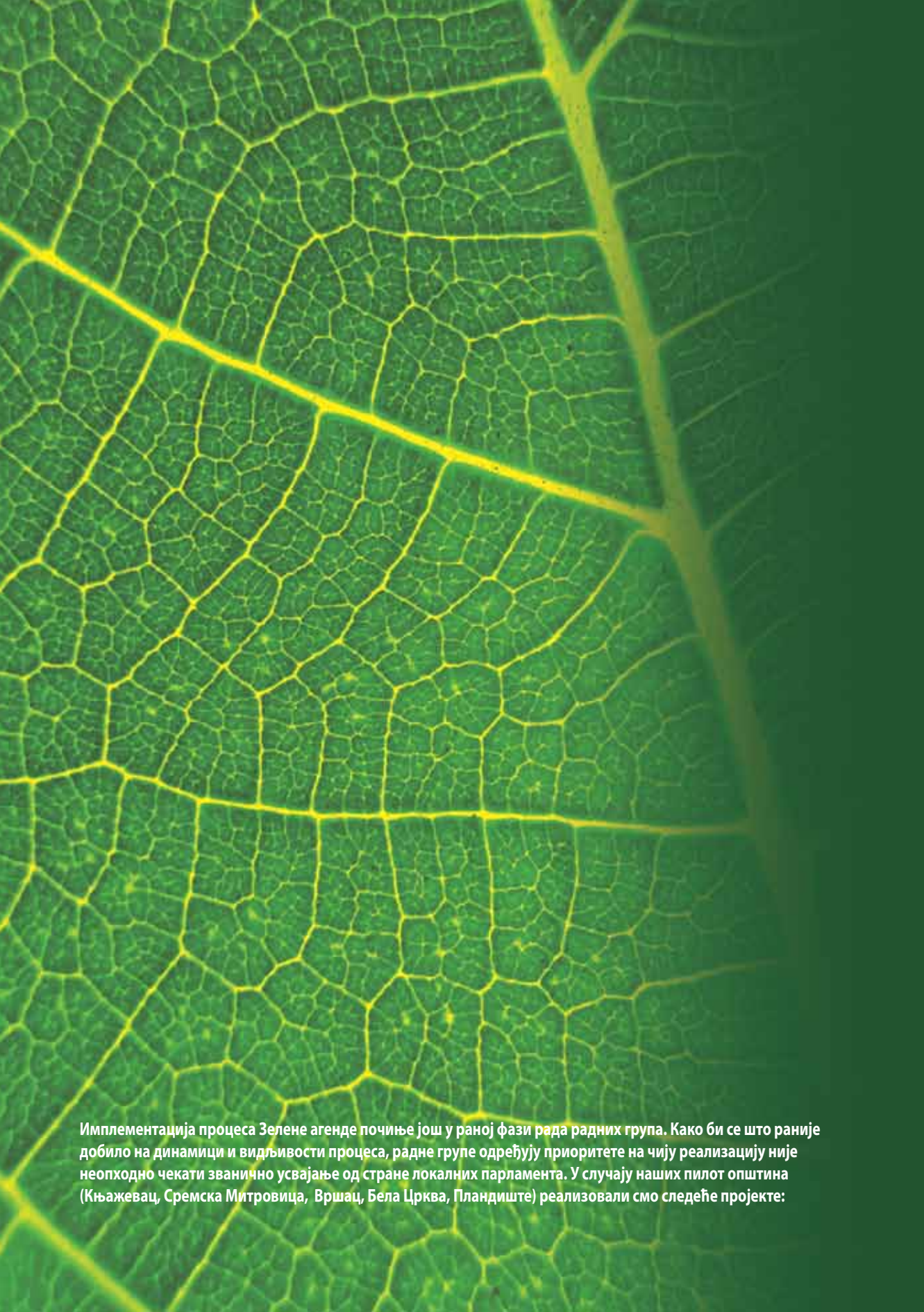
ИНСТРУМЕНТИ И МЕХАНИЗМИ МОНИТОРИНГА

Неки од најбољих инструмената и механизма за мониторинг су: теренске посете, пројектни извештаји, групни прегледи и анализе, годишњи прегледи и квантитативна и квалитативна истраживања. Форме и приступи могу се прилагодити потребама стратегије, под условом да се одрази минимум садржаја. Конкретно, Савет ће користити следеће инструменте: анализа докумената, годишњих планова, пројектних извештаја, истраживања, теренске посете. Савет ће имати правилник о раду, а резултат рада на седницама биће документи - мишљења, препоруке и саопштења за јавност.

КАТЕГОРИЈА ИНФОРМАЦИЈА	ШТА МОНИТОРИСАТИ	ШТА СНИМИТИ	КО СКУПЉА ПОДАТКЕ	КО КОРИСТИ ПОДАТКЕ	КАКО КОРИСТИТИ ИНФОРМАЦИЈЕ	КОЈУ ОДЛУКУ ДОНЕТИ
АКТИВНОСТИ						
ФИНАНСИЈЕ						
ЉУДСКИ РЕСУРСИ						
ИНФОРМАЦИЈЕ						
РЕЗУЛТАТИ						

A close-up photograph of a green leaf, showing a detailed network of veins. The veins are a bright yellow-green color, contrasting with the darker green of the leaf's surface. The veins form a complex, branching pattern across the leaf. The lighting is soft, highlighting the texture and structure of the leaf's vascular system.

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА / ПИЛОТ ПРОЈЕКТИ

A close-up photograph of a green leaf, showing a dense network of veins. The veins are a lighter green color, contrasting with the darker green of the leaf's surface. The veins form a complex, branching pattern that fills the entire frame. The lighting is soft, highlighting the texture and structure of the leaf's vascular system.

Имплементација процеса Зелене агенде почиње још у раној фази рада радних група. Како би се што раније добило на динамици и видљивости процеса, радне групе одређују приоритете на чију реализацију није неопходно чекати званично усвајање од стране локалних парламента. У случају наших пилот општина (Књажевац, Сремска Митровица, Вршац, Бела Црква, Пландиште) реализовали смо следеће пројекте:

МЛАДИ ПРИЈАТЕЉИ ПРИРОДЕ - ВРШАЦ

Балканско полуострво је европско подручје максималног биодиверзитета, а јужни Банат лоциран је на споју Ђердапске клисуре и Моравске котлине, које су две најважније миграционе руте за животиње у Европи. Због таквих околности, Вршачке планине и шира околина, неочекивано су „врућа тачка” (хот-спот) европског диверзитета, нарочито фауне птица, водоземаца и гмизаваца. Основи фактор који угрожава биодиверзитет Вршачких планина и јужног Баната је промена станишних услова деловањем човека. У последњих стотинак година, шуме, ливаде, мочваре и ритови, постали су оранице. То је довело до осиромашења екосистема и драматичног пада броја и бројности многих врста, нарочито птица и водоземаца. Због интензивне сече, шума је млада, па постоји изражен недостатак старих и шупљих стабала у којима би неке врсте птица, пре свега сове, могле да се гнезде. То је довело до пада популација свих 6 врста сова. До 2008. године, на овом подручју, регистровано је чак 36 врста херпетофауне и скоро све су заштићене као угрожене или природне реткости. Уништавање станишта довело је до драматичног пада популација свих врста херпетофауне, које су се повукле у ретка прибежишта. Због врло мало места за живот, у свакој бари у јужном Банату постоји висока концентрација врста, па се у појединим малим барама мрести и до 12 врста водоземаца. На Вршачким планинама постоје бројни привремене потоци у којима се водоземци мресте, али због суве климе често не стигну да заврше цео развојни циклус и легла пропадају пре потпуног завршетка метаморфозе.

Људи који нису упућени у проблеме заштите природе, често заштиту доживљавају као нешто што је скупо, не нарочито потребно и везано искључиво за стручни рад. Међутим, постоје мале, једноставне, јефтине и ефикасне акције, које може спровести било која еколошка НВО, чак и волонтери и заинтересовани грађани. Еколошке НВО из Вршца већ 11 година креирају, спроводе и усавршавају управо такве акције и своја искуства преносе другим еколошким НВО. Једна од малих и ефикасних акција на заштити водоземаца је проширење бара и станишних услова. На Вршачким планинама су наши волонтери у периоду 2006 – 2009 извели акције чишћења и уређења неколико бара, чиме су се проширила станишта за живот и размножавање водоземаца, а то је довело до пораста броја и бројности врста. Од материјала извађеног из бара направљени су зимовници које су водоземци радо прихватили.

Током извођења ових активности, уочили смо неколико погрешних претпоставки и корака који су смањили ефикасност и дугорочност акције. Наиме, није довољно само продубити корито баре и очистити обале, јер ће бујични потоци врло брзо донети нов нанос и поново запушити бару. Потребно је урадити још нешто, а наша идеја је да се у кориту привременог потока направи мала брана од камења и цемента, ширине 1,5 метара и висине око 1 метар, са прокопаним преливним каналима са обе стране. Ако се одмах низводно од бране продуби корито уклањањем муља, песка и другог наноса, после бујице брана ће зауставити даље стварање талоба, а чиста вода ће путем канала да напуни мало језеро (3 x 1 метар) низводно од бране. У тако формираном језеру вода се може задржати без талоба и при највећим врућинама, довољно дуго за завршетак развојног циклуса водоземаца. Тако ће се створити нова и већа станишта за мрешћење, које може да послужи и као појило за дивље животиње током летњих врућина. Поред ових језера, од грања, камења и лишћа, могу се направити зимовници (зимска склоништа), која водоземци радо прихватају.

Ова акција може да послужи као вредно искуство за волонтере, а истовремено је и пример како сваки појединац може да допринесе очувању биодиверзитета. Управо из овог разлога, једна од планираних активности је штампање малих приручника о заштити водоземаца, у виду постера у боји, А4 формата, штампаних у 1000 примерака. Постер ће, кроз слике и цртеже, показати начин прављења језера и зимских склоништа. Ова акција ће помоћи другим организацијама за заштиту природе у спровођењу истих активности у њиховим заједницама.

ИНФОРМАТИВНЕ ТАБЛЕ - БЕЛА ЦРКВА

Општина Бела Црква поседује велике потенцијале за развој еколошког и културног туризма, али места на којима се налазе ове значајне вредности нису јасно означена. Постављањем информативних табли туристи ће моћи да добију основне информације и пружиће им се прилика да посете нова и неоткривена места, што ће их охрабрити да поново посете нашу општину. Овакав вид означавања, уз описивање сваке вредности, смањиће и њихово уништавање. Истовремено, млади ће моћи да науче о лепотама и квалитетима свог краја.

ЗЕЛЕНА ШКОЛА – ПЛАНДИШТЕ

ОПШТИ ЦИЉ:

Циљ пројекта је формирање навика за примарно одвајање комуналног отпада код ученика нижих разреда основних школа у општини Пландиште, као првог корака у рециклажи.

СПЕЦИФИЧНИ ЦИЉЕВИ:

- Подизање свести локалне заједнице (ученика, али и омладинаца и одраслих) о важности примарног одвајања комуналног отпада.
- Информисање и едукација ученика, али и других старосних група грађана у вези са основним принципима о управљању отпадом.
- Смањење броја дивљих сметлишта и неконтролисаног отпада.

ЦИЉНЕ ГРУПЕ И КОРИСНИЦИ:

Циљна група су ученици нижих све три основне школе у општини Пландиште, али корисници пројекта могу бити и ученици виших разреда, омладинци, учитељи и наставници, родитељи и сви други чланови локалне заједнице. Ученици нижих разреда одабрани су због још увек неизграђених лоших навика и погрешних ставова о управљању отпадом, а уколико их и имају, још увек се могу кориговати. Ученици би своје новоусвојене ставове и правила понашања пренели свом окружењу (родитељима и широј породици), што ће повећати ефекте пројекта и на групе становништва које не припадају циљној групи.

АКТИВНОСТИ:

Реализација пројекта одвијаће се у 2 фазе – Припрема и едукација и Техничка фаза

Фаза 1 – Припрема и едукација:

Припрема је неопходна како би ученици брзо схватили шта се од њих очекује и брзо стекли нову навик одвајања отпада. У том циљу планиране су две активности:

- Ликовни конкурс за најбољу скулптуру од отпадних предмета (флаше, лименке тканине) и за најбоље осликану и украшену платнену врећицу, како би се указало на значај рециклаже и подстакло избор врећица за више употреба уместо најлон кесица. На конкурсима ће учествовати појединци и одељења.
- Израда промотивног материјала (штампање едукативног летка)
- 3 предавања (у свакој школи по једно) и практична демонстрација одвајања отпада.

Фаза 2 – Техничка фаза:

После припреме поставиће се 9 контејнера запремине 1,1 м³, по три за одвајање папира, ПЕТ амбалаже и лименки и даће се на коришћење школама. Након набавке, организоваће се стално сакупљање искоришћене амбалаже као секундарне сировине, преузимаће се и транспортовати до предузећа које је регистровано за обављање промета секундарних сировина. У оквиру сваког одељења биће одређен по један ученик координатор који ће водити евиденцију о количини сакупљених секундарних сировина (број ПЕТ и лименки и тежина папира).

РЕЗУЛТАТИ:

9 контејнера запремине 1,1 кубни метар за примарно одвајање отпада купљено и дато на коришћење школама (по 3 свакој школи – за папир, ПЕТ амбалажу и лименке)

Стечена навика одвајања отпада код ученика нижих разреда основних школа

1 конкурс за најбољу скулптуру од отпадног материјала (лименке, флаше) спроведен

50 платнених врећица украшено

1000 промотивних летак А3 формата, колор, обострано штампано

3 предавања о одвајању отпада

Смањење количине неконтролисаног отпада

ТУРИСТИЧКО ЛИЦЕ МИТРОВИЦЕ - СРЕМСКА МИТРОВИЦА

До почетка 2009, укупно око 30 година, наш град није имао туристичку организацију. Пројекат „Туристичко лице Митровице“, у сарадњи са туристичком организацијом, започео је туристички развој Сремске Митровице на три начина:

- Осмишљавањем и штампањем туристичког водича, у сарадњи са организацијом Зелени Круг,
- Прављењем и продајом сувенира,
- Организовањем презентације за медије - извештај под називом Туристичка хроника Сремске Митровице, који ће бити објављен у специјалном издању часописа Бренд магацине и емитован на регионалној ТВ станици.

Обједињавање читаве туристичке понуде нашег града на једном месту, у туристичком водичу, допринеће повећању броја туриста који ће посетити наш град. Туристи ће користити смештајне капацитете и угоститељску понуду и на тај начин ће доћи до повећања буџета. Продаја сувенира допринеће одрживости и стабилности пројекта. Захваљујући медијској презентацији, чланови наше заједнице ће се упознати са пројектом и схватити да је он од општег значаја за читав град.

Туристички водич:

- Прикупљање материјала
- Одабир прикупљеног материјала
- Обрада прикупљеног материјала
- Припрема за штампу
- Штампање
- Дистрибуирање

Израда сувенира:

- Прикупљање основних идеја
- Одабир најбољих идеја
- Прављење калупа за производњу сувенира
- Обезбеђивање неопходног алата и материјала
- Израда сувенира
- Дистрибуирање

Туристичка хроника Митровице

- Одабир тема
- Снимање и фотографисање на терену
- Припрема за штампање часописа и састављање програма за телевизију
- Објављивање специјалног издања часописа и емитовање програма

ОБРАЗОВНО - ЕКОЛОШКИ ЦЕНТАР - СРЕМСКА МИТРОВИЦА

Развојни план Сремске Митровице, града са 85.000 становника и са површином од 762 км², ставља акценат на одрживи развој и повећање људских капацитета. Зелена агенда је у Сремској Митровици идентификовала вредности и приоритете на којима треба радити у циљу достизања одрживог развоја. Подизање свести грађана, едукација одређених група унутар заједнице и стварање механизма за институционално решавање еколошких проблема су најважнији приоритети. Након што је документ Зелене агенде усвојен на седници Скупштине општине Сремска Митровица, ови приоритети су постали приоритети читаве заједнице. Пројекат доноси конкретне добробити по заједницу:

- **Опремљено место за еколошке активности младих**
- **Јачање капацитета и средстава еколошких клубова који ће омогућити одговарање на потребе и захтеве заједнице**
- **Стварање услова за боље организовање грађанских активности са циљем решавања еколошких проблема**
- **Кроз активности образовно - еколошког центра радиће се на подизању свести и образовању локалне заједнице**

Пројекат ће појачати одрживост акција и иницијатива које су до сада спроведене. Услед недостатка капацитета и средстава, ове активности су углавном биле ад хоц спровођене и имале су краткотрајне ефекте. Овај пројекат отвара нову страницу у стратешком планирању и доноси дуготрајан рад на решавању еколошких проблема грађана Сремске Митровице. Пројекат је дугорочан и одржив и састоји се из неколико фаза.

Центар ће бити отворен 30. септембра 2010.

- **Фаза 1: Отварање и опремање образовно - еколошког центра**
- **Фаза 2: Редовне седмичне активности**
- **Фаза 3: Пројекти који ће настати као резултат рада центра**

Биће обезбеђена потребна опрема за рад центра.

Планиране активности: презентације и јавна предавања, организовање обуке и конференција

Еколошки клуб Сремске Митровице ће бити власник опреме која ће се користити у току активности и на тај начин ће се значајно повећати организациони капацитети и допринеће се дугорочној одрживости. Компјутер и мултифункционални штампач ће такође бити кориштени у оквиру активности. Компјутер ће моћи да употребљавају сви корисници центра, под слоганом „Ка свету са интернетом“. Налазиће се у специјалном, зеленом кутку и биће доступан у време рада центра (од 9 до 17 часова).

Распоред одржавања планираних активности образовно - еколошког центра:

Понедељак	Уторак	Среда	Четвртак	Петак	Субота	Недеља
Еколошка радионица за ученике основних школа	Радне групе за изворе обновљиве енергије	Еколошки форум	Рециклирање за грађане Сремске Митровице	Предавања о одрживом развоју	Тренинзи	Тренинзи
Двочасовна радионица ће упознати око 30 ученика са еколошким терминима. Предавачи: чланови клуба	Ова група постоји 6 месеци и има 11 чланова. План је да се почне са објављивањем кварталних летака и изградом пројеката	Сваке среде ће бити организован Форум - место за јавну дебату о најважнијим еколошким темама	Радионице и конкретни пројекти везани за рециклирање	Једночасовно предавање за ученике средњих школа и студенте. Предавачи: професори за факултета Футура	Активности за јачање капацитета организације и локалне партнере	Активности за јачање капацитета организације и локалне партнере

Timočki klub
The Timok Club

ЕКО - ЦЕНТАР ЗЕЛЕНА АГЕНДА - КЊАЖЕВАЦ

Еколошка свест људи је веома контрадикторна. Са једне стране, постоји знање о ефектима еколошког загађења на здравље људи и опстанак цивилизације уопште; са друге стране, грађани нису довољно мотивисани за решавање проблема животне средине. Бројни примери сведоче о томе: лоше одржавана дворишта, смеће на улицама, отпад у рекама и поред река које пролазе кроз град.

Услед оваквог стања еколошке свести, људи имају пасиван став према учествовању у доношењу одлука и према конкретним акцијама и кампањама које за циљ имају решавање проблема.

На основу резултата анкета, закључили смо да наши грађани имају високо развијену свест о најважнијим проблемима животне средине наше општине (углавном засновано на видљивим индикаторима), али је свест о односу и понашању људи према животној средини слабо развијена. Не постоји целовита и континуирана едукација на свим нивоима и у свим областима, нити постоје одговарајући учбеници или приручници за самостално учење. Све то утиче на ниво развијености еколошке свести.

На територији општине Књажевац не постоји уређен простор за спровођење активности у области животне средине. Како би се овај недостатак уклонио и како би се деци, ђацима и свим становницима понудили бољи услови за спровођење активности чији је циљ едукација и изградња бољег односа према природи и окружењу, један од главних стратешких приоритета јесте стварање општинског еко центра.

Не постоји одговарајући простор са двориштем где би активности (радионице, семинари, предавања, школске активности и други видови едукације са циљем подизања свести грађана) биле спровођене. Међутим, локалне власти су спремне да плате трошкове електричне енергије, воде и телефона за просторије еко центра, што показује њихову спремност да учествују у пројекту.

Циљеви пројекта:

- обезбедити и опремити простор (80 м²) одвојене зграде у дворишту вртића Пепељуга за еко центар и учинити га доступним деци, ученицима и осталим становницима,
- едуковати децу, младе и остало становништво и успоставити сталну сарадњу између образовних институција, невладиних организација и локалних власти у области неинституционалне едукације.

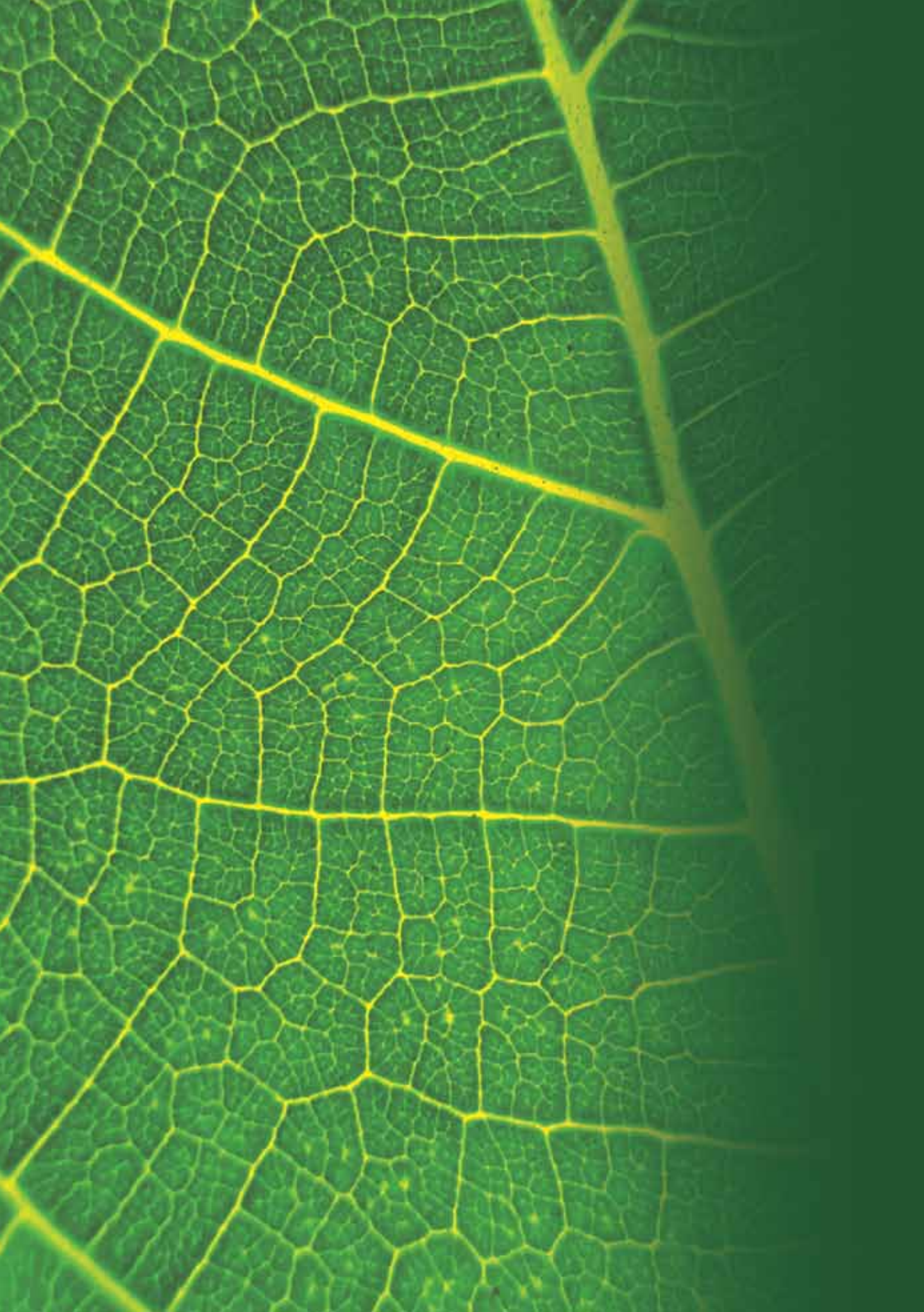
Дугорочни циљеви:

- Охрабрити локалне иницијативе које за циљ имају промену понашања сваког појединца према животној средини
- Едукација и разумљиво информисање јавности, нарочито младих, о активностима и достигнућима у овој области
- Размена знања и искустава
- Промовисање нових међународних политика животне средине и њихово спровођење
- Промовисање здравог живота

Специфични циљеви су фокусирани на повезивање друштвених, природних и техничких приступа у заштити животне средине; развијање свести о значају животне средине и коришћење локалног, регионалног, домаћег и међународног знања из области заштите животне средине.

A close-up photograph of a green leaf, showing a detailed network of veins. The veins are a bright yellow-green color, contrasting with the darker green of the leaf's surface. The veins form a complex, branching pattern across the leaf. The lighting is soft, highlighting the texture and structure of the leaf's vascular system.

НАЦИОНАЛНА ПЛАТФОРМА

НАЦИОНАЛНА ПЛАТФОРМА

Процес Зелене агенде је превасходно усресређен на рад на локалном нивоу, где локалне заједнице праве своје стратегије. Међутим, појавила се потреба да се локалне заједнице које реализују своје планове Зелене агенде удруже. Инцијатори овог процеса у Србији су се договорили да направе Националну платформу као вид деловања на државном нивоу. Јасна потреба да се утиче на израду и примену закона мотивисала је стварање асоцијације организација и појединаца које се баве заштитом животне средине и одрживим развојем.

Циљ формирање националне платформе Зелене агенде у Србији као инструмента:

- подизања свести о важности стратешког планирања у области заштите животне средине у Србији,
- повећања утицаја НВО сектора на креирање локалне политике заштите животне средине и повећање учешћа локалних НВО и других представника грађана у процесу стратешког планирања,
- промоције процеса Зелене агенде и његовог ширења у локалне заједнице које нису до сада започеле израду стратешког документа,
- јачање капацитета НВО и оснаживање њихове мотивације да иницирају процес у својим заједницама,
- помоћ заједницама у којима постоји неки стратешки документ, али се његове одредбе не поштују.

Националном платформом у Србији ће руководити Савет Националне платформе који ће:

- Одређивати програмске смернице спровођења платформе
- Дефинисати стратегије развоја
- Представљати заједничке ставове и интересе чланице заједница Зелене агенде у Србији

Савет Националне платформе сачињавају:

- Свака организација која имплементира или која ће у будућности имплементирати Зелену агенду у некој од заједница у Србији
- Организације „Станиште“ из Вршца, „Тимочки Клуб“ из Књажевца и „Покрет Горана“ из Сремске Митровице као прве организације које спроводе Зелену агенду у својим заједницама
- Локални пројектни менаџер за Србију, као представник Миљеуконтакт интернационала
- Тренери укључени у спровођење пилот пројекта Зелене агенде у Србији у периоду 2008 - 2010 година

АКТИВНОСТИ НАЦИОНАЛНЕ ПЛАТФОРМЕ		
Карактер	Назив активности	Образложење
Национални	Стимулисање других локалних заједница да стратешки раде на решавању проблема заштите животне средине	Зелена агенда се спроводи у Србији на подручју пет општина: Вршац, Бела Црква, Пландиште, Сремска Митровица и Књажевац. Иницијално процес Зелене агенде је започет 2008. године у три општине у форми пилот пројекта али су већ први неочекивани резултати били прикључење још две нове општине, тако да их сада имамо укупно 5. Из побројаних општина се види да је њихов ниво национални и да географски оне не пропадају ни једној специфичној регији. Управо се на самом почетку процеса водило рачуна да покушамо да имамо заступљеност различитих региона у Србији. Општина Бела Црква и Пландиште се су уз Вршац прикључиле пројекту у намери да развију план Зелене агенде микро регионалног карактера. Иницирање нових процеса Зелене агенде ће бити у срединама на читавој територији државе Србије. Тако да ће и учесници у активностима овог пројекта бити организације, локалне самоуправе, медији, ... из свих делова државе.
Национални	Организовање Националне Конференције	Сврха активности је организовање дводневне конференције која би допринела повећању броја општина у Србији који имају усвојен стратешки приступ за побољшање квалитета локалног живота промоцијом одрживог развоја и проналажењем позитивних решења за проблеме заштите животне средине
	Организовање националних студијских посета	Ова активност има за циљ представљања примера добре праксе у заједницама где је већ реализована Зелена агенда
	Подизање капацитета страна које учествују у спровођењу Зелене агенде	Милеуиконтат интернационал (МКИ), као организација носилац пројекта различитим активностима помаже и обучава локалне НВО. На локалном (националном) нивоу, група тренера је прошла обуку и њихов задатак је да помажу локалним заједницама у процесу израде Зелене агенде. Тренери су стручњаци у разним областима које доприносе подизању капацитета НВО и чланова радних група за будући самостални рад (писање пројеката, фондрејзинг...). МКИ даје консултације и тренинге, помаже (финансијски и знањем/искуством) при развоју одрживости.
Национални	Успостављање Веб стране са форумом	Веома важна активност у сфери интернет комуникација, израдом интернет странице и првим корацима у стварању националне платформе успоставићемо добре односе са јавношћу и омогућити брзу размену информација и слободу мишљења.
Национални	Размена информација кроз емаиллинг листу	Активност размене информација
Локално	Секретаријат Националне платформе	Техничким функционисањем Националне платформе ће се бринути секретаријат. Задаци секретаријата су да: Омогући успешну комуникацију између заинтересованих страна Националне платформе Омогући успешну комуникацију између заинтересованих страна из Националне платформе и организација и институција која су у њиховом локалном, регионалном или државном окружењу Администрира веб сајтом Организује националне посете Организује редовне састанке Савета Националне платформе

Станиште
еколошки центар

Еколошки центар Станиште
Стевана Немање 33/лок. 3, Вршац
Дејан Максимовић
Tel: 065 – 8443000

Timočki klub
The Timok Club

Тимочки клуб

Трг ослобођења 1, Кињажевац
Слађана Милутиновић
Tel: 063 – 7429154

Покрет горана Сремске Митровице
Светог Саве 19, Сремска Митровица
Марко Цвијановић
Tel: 064 - 3062833

Miliuekontakt International
17. oktobra 51a, Београд
Маја Билбија
e-mail: mbilbija@gmail.com
Tel: 060 - 5800500

Зелена агенда у Србији

**национална
платформа**

Фонд за заштиту животне средине Републике Србије

Извршно веће АП Војводине

(секретаријат за заштиту животне средине и одрживи развој)

Овај пројекат је финансијски подржан од стране Програма за животну средину,
који спроводи Министарство иностраних послова Холандије

ЗЕЛЕНА АГЕНДА У СРБИЈИ - НАЦИОНАЛНА ПЛАТФОРМА

Један од значајних проблема препознатих у области заштите животне средине у Србији је мали број локалних самоуправа које су спровеле реформу локалне политике – усвојиле стратегију заштите животне средине или започеле процес израде.

Зелена агенда је модел грађанске иницијативе који може допринети побољшању стања, нарочито у мањим и економски неразвијеним општинама.

Пројекат се тренутно спроводи у 20 локалних заједница у 5 држава западног Балкана. У Србији су то Вршац, Пландиште, Бела Црква, Књажевац и Сремска Митровица, под покровитељством Министарства иностраних послова Холандије.

Зелена агенда је отворен демократски процес укључивања еколошких удружења грађана, локалних и регионалних власти, пословног сектора у израду стратегије одрживог развоја, по принципу „одоздо нагоре“, са циљем дијалога и договора око важних питања заштите животне средине.

Један од циљева Зелене агенде у Србији је формирање националне платформе као инструмента за:

- подизање свести о важности стратешког планирања у области заштите животне средине и достизање минималног стандарда – свака општина у Србији има усвојену стратегију заштите животне средине!
- повећање утицаја и учешћа НВО сектора на креирање локалне политике заштите животне средине и процес стратешког планирања,
- промоцију процеса Зелене агенде и његовог ширења у локалне заједнице које нису до сада започеле израду стратешког документа,
- јачање капацитета НВО и оснаживање мотивације да иницирају процесу својим заједницама,
- помоћ заједницама у којима постоји неки стратешки документ, али се његове одредбе не поштују.

Члан националне платформе може бити свака невладинa организација из локалних заједница у којима се Зелена агенда спроводи, али и оне НВО које желе да иницирају процес у својој средини. Тако да ће и учесници у активностима платформе бити организације, локалне самоуправе, медији из целе Србије. Такође, свака НВО која тражи помоћ у решавању неких од наведених циљева може постати члан платформе. Прва активност у формирању платформе је Национална конференција.

Очекивани резултати Националне конференције:

- Презентација процеса и резултата Зелене Агенде у општинама Вршац, Бела Црква, Пландиште, Сремска Митровица и Књажевац
- Информисано 30 НВО-а о могућностима иницирања процеса Зелене Агенде у њиховим местима
- Информисано 15 нових локалних самоуправа о могућностима да се започне процес
- Размењена искуства о успешним примерима из региона

Станиште
еколошки центар

Еколошки центар Станиште

Стевана Немања 33/лок. 3, Вршац
Дејан Максимовић
Tel: 065 – 8443000

Timočki klub
The Timok Club

Тимочки клуб

Трг ослобођења 1, Књажевац
Слађана Милутиновић
Tel: 063 – 7429154

Покрет горана Сремске Митровице

Светог Саве 19, Сремска Митровица
Марко Цвијановић
Tel: 064 - 3062833

MilieuKontakt International

17. oktobra 51a, Београд
Маја Билбија
e-mail: mbilbija@gmail.com
Tel: 060 - 5800500

Зелена агенда у Србији

Фонд за заштиту животне средине Републике Србије

Извршно веће АП Војводине
(секретаријат за заштиту животне средине и одрживи развој)

Министарство иностраних послова Холандије

Општина Вршац

Општина Пландиште

Општина Бела Црква

Општина Књажевац

Општина Сремска Митровица

**стратегија прихватљива
за сваку општину**

Овај пројекат је финансијски подржан од стране Програма за животну средину,
који спроводи Министарство иностраних послова Холандије

Шта је Зелена агенда?

Зелена агенда је процес стратешког планирања у области заштите животне средине.

То је адаптација Локалне агенде 21, која је усвојена на Конференцији УН у Рио де Жанеиру 1992. године.

Где је реализована Зелена агенда?

Зелена агенда је први пут развијена у Румунији од стране холандске организације Милеуеконтат.

До сада је спроведена у Румунији, Молдавији, Русији и Хрватској, а од 2008. године и у Албанији, Македонији, БиХ, Црној Гори, Србији и Киргизији.

Зелена агенда и локална самоуправа

Зелена агенда даје рационална и економски одржива решења за проблеме животне средине, афирмише позитивне вредности које постају део званичне локалне политике, без обзира на тренутну политичку вољу.

За разлику од ЛЕАП-а, јавност учествује у процесу од почетка. Зелена агенда има принципе "одоздо нагоре" и "од људи за људе".

Зато је погодна за мале и економски недовољно развијене локалне заједнице и НВО

Зелена агенда у Србији

Тренутно се реализује у 5 општина (Вршац, Пландиште, Бела Црква, Сремска Митровица, Књажевац)

Зелена агенда даје:

- анализу стања животне средине
- идентификацију и рангирање еколошких проблема
- листу потенцијала и вредности локалних заједница
- листу еколошких приоритета
- визију заједнице (жељено стање)
- акциони план за прелазак из постојећег стања у жељено
- већу сарадњу између сектора у локалној заједници

Дугорочни циљеви Зелене агенде

- Питања животне средине интегрисана у све процесе планирања, сарадња власти и грађана
- Подизање нивоа знања о питањима животне средине
- Подизање свести о утицају питања животне средине на одрживи развој

Активности – 5 фаза

Процес израде Зелене агенде има 17 корака, подељених у 5 фаза.

ФАЗА 1

ИНИЦИРАЊЕ И ПРИПРЕМА ПРОЦЕСА

Идентификација актера, прикупљање података

ФАЗА 2

ПРИПРЕМА РАДА У ЗАЈЕДНИЦАМА

Укоређивање идеје у заједници и организација рада

ФАЗА 3

ДЕТАЉНА АНАЛИЗА КЉУЧНИХ ПИТАЊА

Прикупљање информација, обрада и анализа, стварање слике о стању, прегњама и трендовима повезаним са договореним приоритетима

ФАЗА 4

СИНТЕЗА И ПЛАНИРАЊЕ

Дефиниција визије и стратешке оријентације плана

ФАЗА 5

ПОСМАТРАЊЕ И ПРАЋЕЊЕ

Имплементација одређби из усвојеног документа

ЛИТЕРАТУРА:

Priručnik Zelenog Plana u Hrvatskoj – Teorija i praksa

Draft document GA Vevčani 2009

Зелена агенда за општине Вршац, Пландиште и Бела Црква, ЕЦ „Станиште“ 2010

Manual – Green Agenda Kyrgyzstan 2009

Приручник за развој Визије општине у процесима стратешког планирања одрживог развоја у Србији – Стална конференција градова и општина Србије

Strateško planiranje za organizacije - Priručnik - NIT Zagreb 2005

Вукашин Павловић: „Екологија и етика“, Еко центар, Београд, 1996

Allison, M. i Kaye, J., 1997, Strategic Planning for Nonprofit Organisations – A Practical Guide and Workbook, John Willey & Sons, Inc., New York, str.: 178.

AED, 1998, Strateško planiranje za nevladine organizacije, Zagreb, str.: 10., 20., 27-29., 36., 39., 45.

Ivanović, M. i grupa autora, 2001, Priručnik za organizatore zajednice, Organizacija za građanske inicijative – OGI, Osijek, str.: 62-63., 65., 74.

NVO priručnik – kuharica za udruge, 1999, Zagreb, str.: 44., 48-49., 52.

Терек, М., 1997, Стратешко планирање, Центар за развој непрофитног сектора, Београд, стр.: 6., 7., 15-17., 25.

Приручник за мониторинг и евалуацију – Фонд за социјалне иновације

Dingle, J. (1997), Project Management: Orientation for Decision Makers, London: Arnold

GEF (2002), Monitoring and Evaluation Policies and Procedures, GEF

IUCN (2000), Planning, Monitoring and Evaluation Programmes and Projects, IUCN

Lefevre P. et al. (2001), Comprehensive Participatory Planning Evaluation, IFAD/Belgian SurvivalFund

Lock, D. (1996), Project Management, London: Gower

UNDP (1998), Monitoring and Evaluation Handbook, New York: UNDP

WB (2002), Poverty Reduction Strategy Source Book, New York, The World Bank

(<http://www.worldbank.org/poverty/strategies/sourcons.htm>)

СТРАНА	САДРЖАЈ
2	УВОД
3	О ЗЕЛЕНОЈ АГЕНДИ
11	ЗЕЛЕНА АГЕНДА У СРБИЈИ
16	ЗЕЛЕНА АГЕНДА У КЊАЖЕВЦУ
17	ЗЕЛЕНА АГЕНДА У СРЕМСКОЈ МИТРОВИЦИ
18	ЗЕЛЕНА АГЕНДА У ВРШЦУ
18	ЗЕЛЕНА АГЕНДА У БЕЛОЈ ЦРКВИ
19	ЗЕЛЕНА АГЕНДА У ПЛАНДИШТУ
19	РЕГИОНАЛНА ЗЕЛЕНА АГЕНДА – ВРШАЦ, БЕЛА ЦРКВА, ПЛАНДИШТЕ
21	МЕТОДОЛОГИЈА ЗЕЛЕНЕ АГЕНДЕ
25	УПРАВЉАЊЕ РИЗИКОМ У ПРОЦЕСУ ЗЕЛЕНЕ АГЕНДЕ
27	ФАЗА 1 – ПРИПРЕМА И ОРГАНИЗАЦИЈА ПРОЦЕСА
29	КОРАК 1 – АНАЛИЗА ЗАИНТЕРЕСОВАНИХ СТРАНА
35	КОРАК 2 – АНАЛИЗА ДОКУМЕНАТА
39	ФАЗА 2 – ИНИЦИРАЊЕ ПРОЦЕСА
41	КОРАК 3 – ПРВИ САСТАНАК ЗАИНТЕРЕСОВАНИХ СТРАНА
42	КОРАК 4 – ФОРМИРАЊЕ РАДНИХ ГРУПА
51	ФАЗА 3 – ДЕТАЉНА АНАЛИЗА КЉУЧНИХ ПИТАЊА
53	УВОД У ФАЗУ 3
54	КОРАК 5 – АНАЛИЗА ТРЕНДОВА
56	КОРАК 6 – УТИЦАЈ ТРЕНДОВА
59	КОРАК 7 – СТАНДАРДИ И ВИЗИЈА
63	КОРАК 8 – АНАЛИЗА ПРОБЛЕМА
65	КОРАК 9 – АНАЛИЗА УЗРОКА ПРОБЛЕМА
66	КОРАК 10 – ДЕФИНИСАЊЕ ПОТЕНЦИЈАЛА И МОГУЋНОСТИ
67	КОРАК 11 – ПРИОРИТЕТИ
69	ФАЗА 4 – СИНТЕЗА И ПЛАНИРАЊЕ
71	КОРАЦИ 12 И 13 – СТРАТЕГИЈА И АКЦИОНО ПЛАНИРАЊЕ
72	КОРАК 14 – ПИСАЊЕ ДОКУМЕНТА
78	КОРАК 15 – ЈАВНЕ РАСПРАВЕ И РЕВИЗИЈА
79	КОРАК 16 – УСВАЈАЊЕ У СКУПШТИНИ ОПШТИНЕ
81	ФАЗА 5 – МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА
83	КОРАК 17 - МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА
85	ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА – ПИЛОТ ПРОЈЕКТИ
93	НАЦИОНАЛНА ПЛАТФОРМА
102	ЛИТЕРАТУРА

ПРИРУЧНИК ЗЕЛЕНЕ АГЕНДЕ У СРБИЈИ

Издавачи:

ЕКОЛОШКИ ЦЕНТАР „СТАНИШТЕ“

Стевана Немање 33/3, 26300 Вршац, www.staniste.org.rs, staniste@sbb.rs

ТИМОЧКИ КЛУБ

Трг ослобођења 1, Књажевац, Tel: 063 – 7429154

ПОКРЕТ ГОРАНА СРЕМСКЕ МИТРОВИЦЕ

Светог Саве 19, Сремска Митровица, Tel: 064 - 3062833

MILIEUKONTAKT INTERNATIONAL

17. oktobra 51a, Београд, e-mail: mbilbija@gmail.com, Tel: 060 - 5800500

Уредник издања:

Маја Билбија

Штампа:

Штампарија „Тули“

Дизајн и припрема:

Горан Димитријевски

Уметничка радионица Семирамида

Тираж: **1000 примерака**

Вршац, 2010

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

005.51:502.131.1(497.11)

ПРИРУЧНИК Зелене агенде у Србији /
[уредник Маја Билбија]. - Вршац : Еколошки
центар “Станиште” ; Књажевац : Тимочки клуб
; Сремска Митровица : Покрет горана ; Београд
: Milieukontakt International, 2010 (Вршац
: Тули). - 104 стр. : илустр. ; 24 cm

Текст на срп. и енгл. језику. - Тираж 1.000.
- Библиографија: стр. 100.

ISBN 978-86-88151-01-6 (ЕЦС)

1. Билбија, Маја [уредник]

а) Одрживи развој - Стратешко планирање -
Србија

COBISS.SR-ID 180215308